

LN, LL, L

V květnu 1969 vyšlo v Praze poslední číslo týdeníku Svazu československých spisovatelů – LISTY. Letos vstupuje do svého desátého ročníku časopis československé socialistické opozice – LISTY. Deset let je v životě časopisu tohoto typu doba neuvěřitelně dlouhá – a přitom je tolik novin, časopisů, revuí, jež vycházejí denně, týdně, měsíčně už dvacet, třicet, padesát let, aniž to kdo pozoruje. Cím to je? A jaký je vztah mezi LISTY a LISTRY?

Pražské Listy byly, ale to už vlastně celá jedna česká generace nepamatuje – poslední verzi časopisu, který ve své původní podobě začal někdy v roce 1950 jako Literární noviny. A Literární noviny... ne, bude líp zopakovat stručně celou historii. Je tolik těch, co ji neznají, nebo ji už zapoměli.

Na začátku byly Lidové noviny. Deník. Vycházely v Brně, četly se po celé republice, v letech dvacátých a třicátých, byly deníkem české liberální inteligence, jejich tradice je spjata se jménem velkého českého novináře toho období, Ferdinanda Peroutky, a do jejich redakce patřili Karel Čapek i Eduard Bass, Jiří Mahen i Karel Poláček, Eduard Golombek i Edvard Valenta a celá další plejáda slavných jmen české literatury a českého novinářství první republiky. Peroutku nacisté zavřeli hned po 15. březnu 1939 a Lidovky přežily okupaci, aniž protektorátní glajšaltování vážněji poškodilo jedinečnou reputaci, kterou si před válkou získaly. Jako prototyp skutečného, nezávislého deníku inteligence. Ve své tradici pokračovaly Lidovky, pod Peroutkovým vedením, až do února 1948. Peroutka odešel do zahraničí, a Lidové noviny byly přiděleny Svazu československých spisovatelů. No-

vým šéfredaktorem byl jmenován spisovatel Jan Drda, který byl sám za okupace členem redakce Lidovek.

Jenže Svaz čs. spisovatelů měl v té době už svůj týdeník, KULTURNÍ POLITIKU, jehož šéfredaktorem byl divadelní režisér E. F. Burian. Kulturní politika, neboli KP, jak se jí říkalo (časopis měl zkratku, emblém i v titulu, jak ho kdysi navrhl Zdeněk Rossman), byla od svého prvního čísla v září 1945 otevřeně prokomunistická, ale finančně i administrativně nezávislá na KSČ. Vydavatelem týdeníku bylo sociálně demokratické, legionářské nakladatelství ČIN (vydavatel spisů TGM) a formálním majitelem Kruh přátel divadla E. F. Buriana. Postupem doby se nezávislost časopisu na sekretariátu KSČ stala trnem v oku Rudolfa Slánského a některých dalších, kteří se pokusili buď časopis umlčet nebo dostat pod kontrolu. Proto byla v roce 1947 uzavřena dohoda mezi vydavateli, redakcí KP a Syndikátem-Svazem čs. spisovatelů, že se KP stane orgánem Svazu, což mělo zaručit větší autonomii než mohl Kruh přátel, organizace v té době už jenom fiktivní.

Únor 1948 učinil ovšem každému typu nezávislosti definitivní konec a otázka dalšího osudu KP byla jen otázkou měsíců. Pod záminkou údajné výroby protistranických a protistátních materiálů v redakci KP (do aféry byl neslavně zapleten básník Vítězslav Nezval) rozpoutal sekretariát KSČ proti redakci KP interní teroristickou kampaň, která nakonec vedla k zániku časopisu.

Oficiální verze pro veřejnost byla, že Svaz čs. spisovatelů získal nedávno vlastní deník, když

předtím měl už i týdeník. Protože ani tak mohutná organizace jako je Svaz sovětských spisovatelů, nemá svůj deník, není myslitelné, aby Svaz spisovatelů československých deník měl, a k tomu ještě týdeník navíc. Pročež, rozhodla strana šalamounsky, Lidové noviny a KP se sloučí (tím zmizí ze světa jak nepohodlná peroutkovská tradice, tak neposlušná KP) v nový týdeník Svazu spisovatelů, který se, po sovětském vzoru, bude nazývat Literární noviny. Šéfredaktor: Jan Drda. Redaktoři KP přejdou do nového časopisu. Taková byla teorie. V praxi zůstalo sloučení na papíře, redaktoři KP byli povyházeni, stejně jako většina redaktorů bývalých Lidovek.

Jana Drdu později vystřídal Jan Pilař, pod jehož velením se Literární noviny staly nejen kulturním orgánem českého literárního stalinismu, ale i zvěstovatelem prvního, nesmělého tání v letech 1955-1956. Tomu udělal nepřímo konec 2. sjezd čs. spisovatelů, když Literární noviny otiskly texty některých kontroverzních vystoupení (Seifert, Hrubín) a navíc připustily polemiku mezi filosofy Kosíkem a Svitákem o marxistickém humanismu. Jan Pilař padl – jako vždycky do měkka, t.j. do křesla šéfredaktora nakladatelství Československý spisovatel, odkud vyhnali duchovního otce české literární obrody Ladislava Fikara – a na jeho místo přišel nejvěrnější z věrných, nejbezbarvější z bezbarvých, nejnenadanější z nenadaných, nejzbabělejší ze zbabělých, Josef Rybák (jeho jmenování národním umělcem na vrcholu kulturní genocidy sedmdesátých let mu, doufejme, každý ze srdce přál). Na okamžik postavil Literárky znovu do latě, ale jen na okamžik. Už v roce 1961 se redakce jako celek postavila proti němu, Rybák musel odejít a redaktoři sami zvolili ze svého středu novým šéfredaktorem Milana Jungmanna.

Historie Literárek od roku 1961 do roku 1969 byla už vypsána a ještě mnohokrát bude. Za několik let se tu podařilo vzkřísit to nejlepší z velké žurnalistické tradice Lidovek, učinit Literární noviny nejen centrem, ale skutečnou tribunou českého kulturního i veřejného života, a, profesionálně i kvalitou, jedním z nejlepších evropských časopisů vůbec. Redakce dokázala kolem sebe soustředit nejlepší síly v českém kulturním a veřejném životě té doby, bez ohledu na politickou, generační či názorovou příslušnost. S jejich pomocí neustále pomáhala prolamovat ledový nános nedávné i dávnější minulosti a díky velkému nákladu (150.000 výtisků četlo týdně v Československu milión lidí) připravovala půdu k obrodnému procesu, v jehož průběhu se idea demokratického socialismu v průmyslově vyspělé zemi s tisíciletou západní kulturní tradicí, stala majetkem miliónů.

Proto byl také poslední úder Novotného režimu veden na začátku podzimu roku 1967 proti těm, kteří zvedli hlas na 4. Sjezdu čs. spisovatelů, proti Svazu spisovatelů, ale především proti Literárním novinám. Celé vedení redakce vyhnali a ostatní členové redakce, jimž bylo nabídnuto zůstat, odmítli. Ministerstvo kultury, které se stalo novým vydavatelem listu, nenašlo kolaboranty, a tak nakonec byli do nových "lži-Literárek" odveleni redaktoři vojenského tisku. Náklad přes noc poklesl na třicet tisíc prodaných exemplářů, novinové stánky tajně soutěžily, kdo prodá méně výtisků listu, který nestydatě vycházel pod nezměněnou hlavičkou. Nicméně, aby se zachovalo dekorum, tisklo se dál

se státní subvencí každý týden 150.000, které se pak házely do stoupy – jen aby "nikdo nic nepoznal".

Když se celá fasáda lži sesypala začátkem ledna 1968, podnikl Svaz čs. spisovatelů v čele s novým předsedou Eduardem Goldstückerem všechny kroky k tomu, aby Literárky mohly opět začít vycházet. Vydávání lži-Literárek bylo zastaveno, a aby se předešlo administrativním průtahům, začaly v březnu 1968 staré Literárky vycházet pod novou hlavičkou LITERÁRNÍ LISTY – LL (Literární noviny měly od jisté doby v hlavičce zároveň i emblém LN). V průběhu jara 1968 bylo rozhodnuto, že od 28. října 1968 se Literární listy stanou deníkem, pod obnoveným titulem Lidové noviny, jehož nedělní vydání bude mít vlastní redakci a bude se nazývat Literární noviny. A. J. Liehm (který byl kdysi vedoucím redaktorem Kulturní politiky, od roku 1961 redaktorem a později členem vedení redakce LN a LL) byl jmenován šéfredaktorem. Předsedou redakční rady se stal filosof Karel Kosík, šéfredaktorem nedělních Literárních novin Milan Jungmann. Redakci nového deníku – týdeníku byla přidělena budova bývalé Hlavní správy tiskového dohledu (cenzury).

Sovětská invaze učinila samozřejmě konec iluzi o možnosti obnovit demokratický socialistický tisk v sovětské části Evropy a rozvíjet kulturní tradice každého národa v duchu jeho vlastní minulosti i národní a intelektuální osobitosti. Po vydání několika ilegálních čísel redakce LL sama zastavila další vydávání časopisu, jež bylo obnoveno až v listopadu 1968 po titulem LISTY-L (změna názvu ze stejných důvodů jako v březnu – z hlediska úřadů mělo jít o nový časopis). LISTY byly s konečnou platností zakázány v květnu 1969, redakce rozehnána, místnosti i archiv konfiskovány atd. Po jedenácti letech nebylo mnohým z redaktorů LN, LL a L dodnes povoleno pracovat v oboru třeba jen vzdáleně příbuzném jejich specializaci a ne jeden dodnes myje výkladní skříň, dělá vrátného atd. atp. – tuhle historii všichni až příliš dobře znají.

My, kteří jsme se octli v zahraničí, jsme stáli před otázkou, zda máme právo, sami a bez účasti těch, kteří jsou doma – což je drtivá většina – tuto tradici alespoň skromně obnovit, pokusit se na ni alespoň ve skromném rozsahu navázat. Nechtěli jsme, a také jsme nemohli, jakkoli zatahovat do těchto úvah přátele a spolupracovníky, kteří byli obětí persekucí v Československu. Přitom nám připadalo skoro nemožné prostě si přisvojit titul, tradici, všechno, co Literárky či Listy znamenaly, a co nepatřilo jenom nám. Dlouho jsme váhali, až jsme nakonec dospěli k závěru, že máme-li vůbec začít časopis adresovaný především domů, jsou LISTY jediným možným, skutečným, pravým symbolem všeho, co nás spojuje, co je a zůstane živé a čemu chceme zasvětit, co zbývá z našich životů.

Tak se v roce 1970 zrodily římské LISTY. Za podmínek, které vyvolávaly úsměv, tak jako ho dodnes vyvolává způsob jejich existence, jmenovitě na pozadí historek pražské propagandy o jejich finančních zdrojích a pod. Nikoho nás tenkrát nenapadlo, že tu budeme ještě za deset let, že vydržíme tak dlouho. Upřímně řečeno, také jsme si nemysleli, že to, co se v Československu tenkrát dělo, a co potvrzovalo nejčernější obavy, vyslovené na 4. sjezdu spisovatelů a v některých zveřejněných textech, by mohlo trvat tak dlouho. Upro-

střed Evropy, s celým tím obrovským kulturním a civilizačním zázemím, na něž jsme byli tak hrdí. Což znamená, že jsme prostě doufali – a doufat nepřestáváme –, že nás nebude zapotřebí. Ne nás jako osob, jako jednotlivců, ale nás jako těch, kteří považují za svou povinnost umožnit, především těm doma, aby někde pro budoucnost zaznamenali, co bylo a jak to bylo, a že není pravda, že se národ sklonil jako celek, beze zbytku, před argumentem hrubé síly, která nevidí než moc a její zachování.

LN, LL i L se v šedesátých letech staly v Praze symbolem oné nedělitelné jednoty mezi skutečnou českou kulturou, skutečnou českou politikou, a, pochopitelně, skutečnou českou žurnalistikou.

MILAN KUNDERA:

Osud kultury je osudem národa

(Úvodní projev na IV. sjezdu čs. spisovatelů)

Vážení přátelé, ústřední výbor SČSS, když připravoval sjezd, došel k názoru, že upustí od obvyklých úvodních referátů, které se vyznačovaly vždycky mimořádnou sáhodlouhostí, autoritativností i nudou a rozeslal vám místo toho text, ve kterém vykládá svůj názor na některé aktuální kulturně politické otázky. Podíleli se na něm svými podněty mnozí z nás – Laco Novomeský, Jaroslav Seifert, Juraj Špitzer, Kosík, Brabec, Chvatík, Števec a mnozí jiní. Byl prodiskutován na dvou zasedáních ÚV svazu a jeho předposlední verze prošla velmi ostrou kritikou na plénu ideologického oddělení ÚV KSČ. Nehleďte v něm, prosím, nějakou teoreticky náročnou esej; jeho smysl je mnohem skromnější i náročnější: měl by nás všechny sjednotit na některých elementárních stanoviscích, jejichž obecné přijetí je, jak se domníváme, pro budoucí rozvoj literatury užitečné. Nedívejte se na něj také jako na definitivní; je to zároveň návrh závěrečné rezoluce, tedy podklad, jenž by měl do sebe vsáknout celého ducha diskuse, která je před námi.

Jedna věc v předloženém textu chybí, a to hodnocení literatury za poslední léta. Tato absence je záměrná. Pamatujeme si přece na různé ty sjezdy a hlavně konference, před něž předstupovala umělecká díla jak před poslední soud, přičemž ta, která byla poslána do ráje, v něm šťastně skonala, a ta, co se dostala do pekla, se dodnes čtou. Kritéria tehdejšího hodnocení byla zjevně falešná a možná, že naše dnešní hodnocení by bylo o chlup přesnější, ale o to nejde. Domnívám se, že sám princip autoritativního institucionálního hodnocení je cosi podstatně pochybeného. Pokud je vůbec možné, aby instituce byla chytrá, tak její chytrost spočívá v tom, že je si vědoma svých hranic a nesnaží se vlastními soudy nahrazovat svobodný proces poznání. Ani naše instituce nechce nahrazovat proces

Toto spojení bylo obsahem českého devatenáctého století a vůbec dominovalo nejlepším okamžikům v dávnější i zcela nedávné české historii.

Proto nám připadá samozřejmé, že v tomto čísle, které zahajuje jubilejní desátý ročník římských LISTŮ, patří přední místo kultuře, která v Čechách vždycky obouvala boty politiky, když tato byla vyhnána z veřejného kolbiště.

A že máme začít – pro ty, kteří ho nikdy neslyšeli ani nečetli, pro ty, kteří zapomněli, i pro ty, kteří nikdy nezapomenou – textem projevu, jímž Milan Kundera zahájil v červnu 1967 4. sjezd Svazu čs. spisovatelů.

Redakce

hodnocení literatury, na němž se podílejí v dlouhém čase jednotlivé osobnosti kritiků i teoretiků. Nepocítuje jako svou povinnost dávat za pravdu Impulsu proti Orientaci nebo Orientaci proti Impulsu, ani Jarmile Glazarové proti Bohumilu Hrabalovi, anebo Hrabalovi proti Glazarové. ÚV svazu ví, že jeho úkolem je zaručit, aby se všichni mohli plně vyslovit a svobodně střetávat, a ví dnes už také z vlastních trpkých zkušeností, že dát takovou záruku je mnohonásobně obtížnější než unáhleně vynášet konečné rozsudky o procesu, který je sub specie lidského života nekonečný.

Nicméně jeden obecný hodnotící poznatek o literatuře uplynulých čtyř let dá se pravděpodobně konstatovat se značnou jistotou. Byla to doba rozmachu. Je snad zbytečné, abych to dokumentoval výčtem děl, všichni o nich víme a každý z nás dáváme přednost jiným, důležité je, že jsou to díla různá a dobrá a mnohá a že v některých oborech, např. ve filmu, který je do značné míry též oblastí literatury a tedy naší záležitostí, došlo k rozkvětu, který nemá v národní historii tohoto uměleckého odvětví vůbec obdoby.

Od r. 1948, tedy za posledních skoro 20 let, nezažila česká a slovenská literatura (a pravděpodobně české umění vůbec) lepší léta. A možná, že od r. 1938, tedy za posledních 30 let. A právě v onom poměru 4:30 má toto optimistické konstatování svůj černý rub a skrývá v sobě memento, které – zdá se mi – tvoří podtext všech našich úvah a starostí.

Dovolte mi, abych na tomto místě navázal, když už zde stojím za tribunou, na svou vlastní úvahu, kterou můžete považovat za můj diskusní příspěvek. Budu v něm mluvit jen o české problematice, ale jsem si jist, že je jím postižena i problematika slovenská.

Vážení přátelé, i když žádný národ tu není na

zeměkouli od věků a sám pojem národa je poměrně moderní, přesto pociťuje většina národů svou existenci jako samozřejmý úděl daný mu od Boha, od přírody, od nepaměti. Svou kulturu, politické zřízení, často i své hranice jsou s to národy pociťovat jako vlastní lidské dílo, tedy jako otázku a problém, ale sama národní existence je pro ně daností povýšenou nad jakákoli tázání. Nepříliš šťastná, přetrhávaná historie českého národa, jenž dokonce prošel i předsíní mrtvých, umožnila nám nepodlehnout této klamavé sugesci. Existence českého národa nebyla totiž nikdy samozřejmostí a právě nesamozřejmost patří k jejím nejvýraznějším určením.

Nejzřetelněji je to patrné na začátku 19. století, kdy hrstka intelektuálů se pokusila vzkřísit polozapomenutou češtinu a v další generaci i položahynulý národ. Toto vzkříšení byl záměrný čin a každý čin je volba mezi pro a proti. Intelektuálové českého obrození, i když se rozhodli pro, znali i váhu protidůvodů. Věděli – mluví o tom např. Matouš Klácel – že germanizace by ulehčila život obyvatelů Čech, dala praktičtější příležitosti jejich dětem. Věděli též, že příslušnost k většímu národu poskytuje mnohem větší prostor i působnost duchovní práci, kdežto češtinou věda – cituji Klácela «ouží známost důkladné práce své». Znali nevýhody malých národů, které, jak říkal Kollár, «myslí a cítí takofka jen napolo», jejichž vzdělanost – cituji opět Kollára – «bývá malicherná a neduživá; ona nežije, ale jen živoří, neroste ani nekvete, ale jen vegetuje, nevyvodí stromy, ale jen chrastiny».

Plné vědomí důvodů i protidůvodů klade do základů novodobého českého bytí otázku být či nebýt a proč být. Jestliže obrozenci zvolili bytí, byla to velká výzva budoucnosti. Postavili národ před úkol ospravedlnit v průběhu historie správnost obrozené volby.

Bylo zcela v logice této podstatné nesamozřejmosti českého bytí, jestliže Hubert Gordon Schauer hodil roku 1886 do tváře mladé, leč do své malosti pohodlně se již zabydlující české veřejnosti skandální otázky: Nebyli bychom přinesli lidstvu víc, kdybychom svou duchovní energii byli spojili s kulturou velkého národa, která je na mnohem vyšší úrovni než klíčící kultura česká? Stála námaha vynaložená na znovuzřízení národa vůbec za to? Je kulturní hodnota národa tak velká, aby ho ospravedlnila? A druhá otázka. Je s to ho ta hodnota zabezpečit v budoucnosti před eventuálním odnárodněním?

Český provincialismus, plně uspokojený pouhým vegetováním, považoval ovšem takové obrácení jistot v otázky za útok proti národu, a proto vyobcoval tehdy Schauera z národa. A přece o pět let později začínající kritik Šalda označuje Schauera za největší postavu své generace. Jeho stať označuje za vlastenecký čin v nejpůvodnějším slova smyslu. Nemýlí se. Vždyť Schauer koneckonců vyhrotil to, co věděli všichni velcí obrozenci. Palacký píše: «Nepovzneseme-li ducha národa našeho k vyšší a ušlechtlejší činnosti, nežli jest u sousedův, neuhájíme ani přirozeného bytu svého». A Neruda: «Nastává povinnost, abychom národ svůj na výši světového uvědomění a vzdělání postavili a jemu takto nejen k uznání dopomohli, ale i život pojistili».

Otázku samého bytí národa podmiňují obrozenci kulturními hodnotami, jež má národ vytvořit. A ty

hodnoty chtějí měřit nikoli bezprostřední nacionální užitečností, ale měřítky, jak se tehdy říká, všelidskými. Chtějí být součástí světa, součástí Evropy. Chtěl bych v této souvislosti upozornit na zvláštní specifikum české literatury, která vytvořila typ v jiných literaturách velmi vzácný, typ překladatele jako významné, ba vůdčí literární osobnosti. Vždyť, když se to tak vezme, největší literární postavy předbělohorského století byli překladatelé: Řehoř Hrubý z Jelení, první překladatel Erasma na světě, Daniel Adam z Veveslavína, Jan Blahoslav. V základech obrozené češtiny je slavný Jungmannův překlad Miltona a dodnes je naše překladová literatura jedna z nejlepších na světě a překladatelé mají u nás váhu literárních osobností. Smysl té velké role překladatelství je zřejmý: Čeština se právě na překladech utvářela a dotvářela jako plnohodnotný evropský jazyk s evropským pojmoslovím, a za druhé, právě překladovou literaturou vytvářeli si Čechové svou česky psanou evropskou literaturu a literatura si vytvářela své česky čtoucí evropské čtenáře.

Pro velké evropské národy s tzv. klasickou historií je evropský kontext čímsi přirozeným. Ale Čechové střídali v dějinách údobí bdění s údobím spánku, některé podstatné vývojové fáze evropského ducha promeškali a musili si evropský kontext vždy znovu sami zprostředkovávat, osvojovat, vytvářet. Nic nikdy nebylo Čechům samozřejmou daností, ani jejich jazyk, ani jejich evropanství. I jejich evropská příslušnost je jejich věčným buď anebo: buď nechat češtinu zplanět v pouhé evropské nářečí a její kulturu v pouhý evropský folklor, anebo být jedním z evropských národů se vším, co to znamená.

Jen druhá alternativa zaručuje skutečný život, ale ona je právě neobyčejně obtížná pro národ, který celé devatenácté století musel věnovat většinu své energie na budování základů, od středního školství až po naučný slovník. A přece už na začátku 20. století, a zejména v údobí mezi dvěma válkami, dochází ke kulturnímu rozkvětu bezpochyby až dotud největšímu v české historii. Na nepatrné ploše dvaceti let tvoří vedle sebe celá plejáda geniálních lidí, kteří v závratně krátké době pozvedli poprvé od dob Komenského českou kulturu ve vší její svébytnosti opět na evropskou výši.

Toto velké období, tak krátké a tak intenzivní, že po něm dodnes pociťujeme nostalgii, bylo ovšem pořád ještě mnohem spíše obdobím jinošství než dospělosti: České písemnictví mělo ještě převážně lyrický ráz, teprve se rozbíhalo a nic nepotřebovalo víc než dlouhý, klidný a souvislý čas. Přerušit v této chvíli vývoj tak křehké kultury nejdřív okupací, vzápětí stalinismem, dohromady téměř na čtvrt století, izolovat ji od světa, zredukovat její mnohočetné vnitřní tradice, snížit ji na úroveň planého propagandismu, to byla tragédie, která hrozila odsunout český národ znovu a definitivně na kulturní periférii Evropy. Jestliže se právě v těchto posledních několika letech česká kultura znovu rozběhla, jestliže je dnes nepochybně nejúspěšnějším oborem národní činnosti, jestliže vzniklo mnoho vynikajících děl a některá odvětví, jako právě český film, prožívají dosud největší rozkvět ve svých dějinách vůbec, pak je to nejdůležitější národní událost posledních let.

Ale je si toho naše národní společenství vůbec

vědomo? Je si vědomo toho, že se naskytla možnost navázat na velké jinošství meziválečné literatury a že je to neopakovatelná příležitost? Je si vědomo, že osud její kultury je jejím osudem? Anebo snad dnes již přestal platit názor obrozenců, že bez silných, kulturních hodnot není národní bytí vůbec zabezpečeno?

Postavení kultury v národě se od dob obrození jistě změnilo a nebezpečí národního útlaku nám sotva dnes hrozi. Přesto však si myslím, že kultura pro nás svůj význam národního ospravedlnění a zabezpečení naprosto neztratila ani dnes. V druhé půli 20. století otevřely se velké perspektivy integrace. Vývoj lidstva se poprvé spojil v jednotnou světovou historii. Malé celky spojují se do větších. Mezinárodní kulturní úsilí se koncentruje a sjednocuje. Vzniká masové cestovatelství. A tím vším vzrůstá role několika hlavních světových jazyků, a tak jak se stává veškerý život čím dál víc mezinárodním, působnost jazyků malých národů se čím dál víc omezuje. Mluvil jsem před časem s jedním belgickým Flámem, divadelníkem, který si mi stěžoval, jak je ohrožen jejich jazyk, jak se flámská inteligence stává dvojjazyčnou a začíná dávat přednost před rodným jazykem angličtině, která jí umožňuje přímější styk s mezinárodní vědou. V těchto okolnostech mohou malé národy bránit svůj jazyk a svou svébytnost jedině kulturním významem svého jazyka, nenahraditelností hodnot, jež vytvořil a jež jsou s ním spjaty. Plzeňské pivo je ovšem také hodnota. Jenomže všude ho pijí jako Pilsner Urquell. Plzeňské pivo nárok Čechů na vlastní jazyk neospravedlní. A budoucnost sjednocujícího se světa bude nemilosrdně a zcela oprávněně požadovat účty z ospravedlnění existence, kterou jsme si před 150 lety zvolili, a bude se ptát, proč jsme si ji zvolili.

Není nic důležitějšího, než aby si životní význam své kultury a svého písemnictví plně uvědomovalo celé naše národní společenství. Česká literatura totiž – a to je její další specifikum – je pramálo aristokratická, je to plebejská literatura spjatá s širokým národním publikem. V tom je její síla i slabost. Síla proto, že má své pevné zázemí, v němž její slovo silně rezonuje, slabost proto, že nejsou dosti emancipována, je příliš odvislá od veřejnosti, od její vzdělanosti i svobodomyšlnosti, je kdykoli příliš zasažitelná projevy její eventuální nekulturnosti. Děším se někdy toho, že dnešní naše vzdělanost ztrácí onen evropský charakter, jež měli na srdci čeští humanisté a obrozenci. Řecko-římská antika i křesťanství, oba tyto základní prameny evropského ducha, které vytvářejí napětí jeho výboje, téměř vypadly z povědomí mladého českého vzdělance, což je ztráta, kterou nelze nijak nahradit. Existuje totiž železná kontinuita evropského myšlení trávající přes veškeré myšlenkové revoluce, která si vytvořila svůj slovník, svou terminologii, svá podobenství, mýty a svá témata, bez jejichž znalosti se evropští vzdělanci nemohou dohovorit. Četl jsem nedávno otřesný dokument o znalostech, jaké mají budoucí učitelé češtiny o světové literatuře, a nechtěl bych se dovědět o jejich znalostech všeobecných světových dějin. Provincionalismus není jen záležitostí literární orientace, ale především problém celonárodního bytí, zejména jeho školství, novinářství atd.

Viděl jsem nedávno film, který se jmenoval Sedmikrásky a vyprávěl o dvou nádherně odporných

holčičkách, suverénně spokojených s vlastní roztočilou omezeností a vesele ničících všechno, co přesahovalo jejich obzor. Zdálo se mi, že vidím dalekosáhlé a velmi aktuální podobenství o vandalismu. Kdo je vandal? To vůbec není ngramotný sedlák, který v návalu hněvu podpálil zámek nenáviděného statkáře. Vandal, jak ho kolem sebe vidím, je sociálně zabezpečený, gramotný, sám se sebou spokojený a nemá se celkem za co mstít. Vandal, to je pyšná omezenost, která se cítí dobře v sobě samé a je ochotna se kdykoli dovolávat svých demokratických práv. Tato pyšná omezenost se domnívá, že k jejím nezadatelným právům patří přetvářet svět ke svému obrazu, a protože svět je především to nesmírně mnohé, co ji přesahuje, upravuje si tedy svět ke svému obrazu tím, že ho ničí. Tak výrostek urazí v parku hlavu soše, protože socha přesahuje urážlivě jeho lidskou míru, a urazí ji s uspokojením, protože každé sebestvrzení přináší člověku uspokojení. Lidé, kteří žijí jen ve své nezprostředkované přítomnosti, bez vědomí historické kontinuity a bez kultury, jsou s to proměnit svou vlast v pustinu bez historie, bez paměti, bez ozvěn a bez krásy. Dnešní vandalství nemá totiž jen policejné postižitelné formy. Když se představitelé občanů nebo kompetentní úředníci usnesou, že socha (nebo zámek, kostel, staletá lípa) je zbytečná, a nařídí její odstranění, je to jen jiná forma stejného vandalství. Není podstatného rozdílu mezi legálním a ilegálním ničením a není ani podstatného rozdílu mezi ničením a zakazováním. Jeden český poslanec žádal nedávno ve sněmovně jménem jedenadvaceti poslanců zákaz dvou vážných, náročných českých filmů, mezi nimi, ironií osudu, také Sedmikrásek, tohoto podobenství o vandalech. Obvinil nesmlouvavě oba filmy a zároveň výslovně prohlásil, že jim nerozumí. V takovém postoji je jen zdánlivý rozpor. Hlavním hříchem obou děl bylo totiž právě to, že přesáhla lidský obzor posuzovatelů a tím je urazila. (Potlesk).

V dopise Helvetiovi napsal Voltaire nádhernou větu: «Nesouhlasím s tím, co říkáte, ale až do smrti budu bránit vaše právo říkat to». To je formulace základního etického principu novověké kultury. Kdo se vrací historicky před tuto zásadu, dělá krok z novověku do středověku. Jakékoliv potlačování názorů, ba i násilné potlačování nesprávných názorů směřuje ve svých důsledcích proti pravdě, protože pravdy je možno dosíci jen v dialogu názorů, které jsou rovnoprávné a svobodné. Jakýkoli zásah do svobody myšlenek a slov, ať už technologie i pojmenování takové cenzury je sebediskrétnější, je ve dvacátém století skandálem a pro naši rozbihající se literaturu okovem.

Jedna věc je přece nesporná: Došlo-li k rozmachu našeho umění, došlo k němu proto, že se duchovní svoboda rozšířila. Osud české literatury je v této chvíli na míře duchovní svobody životně odvislý. Já vím, že když se řekne svoboda, někteří lidé dostávají hned sennou rýmu a namítají, že svoboda socialistické literatury musí mít přece své hranice. To se ví, že má každá svoboda své hranice, dané už třeba mírou soudobých znalostí, vzděláním, predsudků apod. Jenomže žádné nové progresivní období se přece samo nedefinovalo svými omezeními! Renesance se sama pro sebe nedefinovala ohraničující naivitou svého racionalismu, ta byla zřejmá až z historického odstupu, ale raciona-

listickým překročením dosavadních ohraničení. Romantismus se sám pro sebe definoval překročením hranic klasicistních kánonů a novým obsahem, jehož se za těmito hranicemi mohl zmocnit. A také slova socialistická literatura dotud nebudou mít pozitivní smysl, dokud nebudou znamenat podobné osvobozující překročení.

Jenomže u nás je pořád větší ctností střežit hranice než je překračovat. Nejrůznější momentální společensko-politické okolnosti mají ospravedlnit, že se duchovní svobody různě ohraničují. Ale velká politika je ta, která nadřazuje epochální zájmy nad momentální zájmy. A velikost české kultury je pro český národ zájmem epochálním.

Je jím o to víc, že má dnes před sebou zcela mimořádné příležitosti. V 19. století žil náš národ na periférii světové historie. V tomto století žije však v samém jejím středu. Toto bytí ve středu historie není, jak víme, žádný med. Jenomže na zázračné půdě umění proměňují se strasti ve zlato. Na této půdě se např. i trpký zážitek stalinismu mění v paradoxní a nenahraditelný zisk. Nemám rád, když se dělá rovnítko mezi «fašismus» a «stalinismus». Fašismus založený na otevřeném antihumanismu vytvořil situaci morálně celkem jednoduchou; ponechal humanitní principy a ctnosti nedotčeny, poněvadž vystoupil jako jejich antiteze. Stalinismus byl však dědicem velkého humanitního hnutí, které i uvnitř stalinské nemoci zachovalo mnoho původních postojů, myšlenek, hesel, slov a snů. Vidět, jak se takové humanitní hnutí před očima zvrací v cosi opačného a strhuje s sebou všechnu lidskou ctnost, jak mění lásku k lidstvu v krutost k lidem, lásku k pravdě v denunciaci atd. atd., to otvírá neuvěřitelné pohledy na samu podstatu lidských hodnot a ctností. Co je to historie a co je to člověk v historii a co je to vůbec člověk? Žádnou z těchto otázek není možno zodpovědět stejným způsobem před tímto zážitkem jako po něm. Nikdo nevstoupil do této historie stejný, jako z ní vyšel. A nejde ovšem jen o stalinismus. Celý příběh tohoto národa mezi demokracií, fašistickou porobou, stalinismem a socialismem (násobený ještě zcela jedinečnou problematikou nacionální) obsahuje v sobě všechno podstatné, co dělá 20. století dvacátým stoletím. To nám umožňuje klást možná podstatnější otázky, vytvářet možná smysluplnější mýty než ti, kteří touto anabazí neprošli. Tento národ prožil snad tedy v tomto století více než mnohé jiné národy, a byl-li jeho génius bdělý, snad také i více ví. Toto větší vědění by se mohlo proměnit v ono osvobozující překročení dosavadních hranic, v překročení hranic dosavadních vědomostí o člověku a jeho údělu a dát tak české kultuře smysl, dospělost i velikost. Jsou to zatím snad spíše šance, spíš možnosti, ale mnohá díla vzniklá v posledních letech dokázala již plnou realnost těchto šancí.

Jenomže znovu se musím ptát: Je si naše národní společenství vědomo těch šancí? Ví, že jsou to jeho šance? Ví, že historické příležitosti jsou neopakovatelné? Ví, že prohrát tyto šance znamená prohrát českému národu jeho 20. století?

«Uznáno jest hlasem všeobecným», napsal Palacký, «že to byli spisovatelé čeští, co nedali národu zahynout, ale vzkřísili jej zase a vytknuli jeho snahám cíle ušlechtilé». Spisovatelé čeští mají odpo-

vědnost za samo bytí svého národa a mají ji dodnes, protože od úrovně českého písemnictví, od jeho velikosti či malosti, odvahy či zbabělosti, provinciálnosti či všelidskosti, závisí do značné míry odpověď na životní otázku národa:

Stojí jeho existence vůbec za to? Stojí za to existence jeho jazyka? Ony nejzákladnější otázky položené do základů novodobého bytí tohoto národa čekají stále ještě na své definitivní zodpovězení. Proto každý, kdo svou bigotností, vandalismem, nekulturností, nesvobodomyšlností podráží nohy nastávajícímu kulturnímu rozvoji, podráží nohy samému bytí tohoto národa. (Potlesk).

Pohřby v Čechách

S pohřby byly v Čechách odjakživa potíže.

Pohřby paní Boženy Němcové a Karla Havlíčka Borovského se staly demonstracemi proti rakousko-uherské nadvládě.

Pohřeb Karla Čapka v roce 1938 se proměnil v národní demonstraci proti mnichovskému diktátu.

Pohřeb studenta Jana Opletala, zastřeleného nacisty 17. listopadu 1939, vyústil v masové vystoupení proti německé okupaci.

A pohřeb Jana Palacha, který se na protest proti sovětské okupaci upálil v lednu 1969, byl velikou tichou manifestací za myšlenky Pražského jara.

Důstojnému pohřbu Josefa Smrkovského v lednu 1974 se normalizačnímu režimu nepodařilo zabránit. Vynahradil si to alespoň ukradením urny s popelem zesnulého tribuna.

Pohřeb prvního mluvčího Charty 77 Jana Patočky na jaře 1977 připomínal píše policejní a vojenské manévry, než poslední sbohem zasloužilému profesovi antické literatury: hřbitov byl obklíčen ozbrojenými sbory, nad obřadem přelétávaly vojenské helikoptéry.

Žádný z režimů nebo protektorů, kteří v Čechách v posledních staletích vládli, si však nedovolil to, co režim páně Husákův: znemožnit pohřeb vůbec.

Dr. František Kriegel, nositel nejvyšších československých vyznamenání, který deset let svého života bojoval na frontách světové války proti fašismu a který zastával nejvyšší státní a stranické funkce, byl zpopelněn v neznámou hodinu, snad 6. prosince 1979, snad v Motolském krematoriu, bez jakéhokoliv obřadu.

Jméno velkého Evropana Františka Kriegla, který jako jediný z československých představitelů měl odvahu odmítnout Brežněvův srpnový diktát, zůstane zapsáno v srdcích jeho spoluobčanů.

Husákův zákaz Krieglova pohřbu také. Na černé listině skutků, za které se Evropa stydí.

František Janouch

Co pro nás doma znamenají LISTY

(NĚKOLIK POSTŘEHŮ K 10. VÝROČÍ)

GEORGE MOLDAU

Napsat článek ke kulatému výročí nějakého časopisu předpokládá především udělat rozbor jednotlivých ročníků, konfrontaci vstupního, programového prohlášení s pozdější linií, případně určení «kmenových autorů» časopisu a základních ideologických obrátů, které jsou obvykle zachyceny v úvodnicích. K tomu by patřil i rozbor čtenářské obce, anketa mezi předplatiteli, výše nákladu, hlavní sociální i teritoriální lokality kolportace a vlivu, případně i kvantitativní a kvalitativní obsahová analýza článků. Tedy spousta přípravné práce. Současný režim v Československu mně to však zjednodušil. Nic z toho totiž nelze udělat.

První číslo Listů jsem nikdy neviděl a nečetl (to ke mně ještě nedorazilo), neznám nikoho, kdo by ho znal, ani kdo by vlastnil kompletních deset ročníků. V knihovně Národního Muzea ani v Klementinu je nemají. Snad je vlastní hoši v Bartolomějské – alespoň by je měli mít (za co si je jinak z daní platíme?). Tam si je ale vypůjčit nepůjdu. Zdrželo by mne to.

Rozbor čtenářské obce je také těžké udělat. Jedině snad odhadem. Jestliže půjčím své relativně nové číslo někomu z přátel, a za 14 dní se mně vrátí podlepené průsvitnou bankovní páskou a s rohy ohmatanými a kulatými jak bývá u matrik z minulého století, pak mohu předpokládat, že ho četlo nejméně 30 lidí. Pokud ale byli čtenáři čistotní a opatrní, tak možná jich bylo padesát i více. «Statistický» přehled je však i nadále nejasný, neboť většina čísel se mně již vůbec nevrátí. Zájem není jen o nová čísla. Tak jako dříve se dávaly šaty vyšlé z módy lidem na venkov, tak ke mně pravidelně přijíždí jeden přítel z jižních Čech a bere si «očtené», třeba i rok a více staré Listy. «U nás se to ještě užije, to budou mít lidi radost». Přesně tato slova jsem slýchal za první republiky – ale tehdy se jednalo o již nemoderní, pánské košile s proužkem a odpínacími tvrdými límečky.

A tak, zaskočen objektivními těžkostmi, budu psát raději o významu Listů, zde v Československu v těchto dnech.

Mladý, nedávno odpromovaný lékař nazval fakt, že získal možnost pravidelně si přečíst Listy jedním z nejvýznamnějších obrátů svého života. «Poprvé jsem je četl jak fascinován. Byl jsem vždycky protekční dítě s pionýrským šátkem na krku a vůbec jsem netušil, že něco podobného existuje. Víte, že už nemusí člověk jenom bezmocně na poměry nadávat, ale může ty Listy někomu půjčit, oxeroxovat, nebo něco z nich přepsat». A nakonec se úplně zjihle zeptal: «A dalo by se do nich i psát? Třeba jen pár řádek, dozadu, na poslední stránku, nebo nějaký fejeton?» Řekl jsem, že ano a od té doby ten mladý doktor, který dnes pracuje v devastovaném prostředí Severočeského uhelného revíru, do Listů občas i píše.

Když před léty Stb začalo s domovními prohlídkami v masovějším měřítku (dnes již jsme si na to zvykli) navrhoval jeden z nejdůslednějších býva-

lých politiků, zastavit na čas «dodávku Listů», neboť to prý lidi příliš ohrožuje. Věcně říkal, že stejně většinu článků známe předem a že, než sem Listy dojdou, jsou informace neaktuální. Odmítli jsme to. Poukazoval jsem tehdy na to, že význam Listů není jen v podávání aktuálních informací, ale také v jejich půjčování, v odvážení se přečíst si je a předat dál a tím i porušit «občanskou poslušnost» a stádnost. Tedy jejich význam je i v jakémisi začlenění čtenářů do jiného, neoficiálního a neformálního společenství a tím i v navázání kontaktů a nepřímo i kontinuity současníků s předky v minulosti. Tajně dovážení knih do království Českého, a jejich předávání a schovávání před inkvizitory, patřilo, konečně, vždy k světlým tradicím této země. Dříve se to ale tisklo, vozilo či nosilo ze Žitavy, dnes z Říma. Při tehdejších a dnešních dopravních prostředcích je to ale skoro totéž.

Půjčit Listy dál, to znamená překonat vlastní strach, odvážit se přihlásit k určité skupině, vydat se druhému člověku «všanc» a současně tímto vydáním sebe mu projevít i velkou důvěru a navázat s ním od nynějška i jiný, než jen přátelský kontakt. A toto může splnit jen «zhmotnělé slovo» v podobě tištěného článku.

Současně to má i význam terapeutický. Od té doby, co «kolportuji» Listy, méně mne rozčilují nápisy na transparentech a ten ulízaný blondák, co hlásí zprávy v televizi. Dokonce mne i přestaly bolet žaludeční vředy.

Pozitivní pro současný charakter tohoto národa je i to, že osobně ani z doslechu neznám případ, že by někdo udal někoho kvůli půjčení Listů. Občas to někdo tají před manželkou, aby neměla strach «že to mají doma», občas před dětmi, «aby se snad tím ve škole nepochlubily». Pokud jsou v našich řadách udavači (a budme upřímní a reální, asi jsou) tak se tím perfektně tají, neboť přízeň oficiální moci jim nemůže kompenzovat izolaci, do níž by se dostali.

* * *

Druhý význam Listů je v tom, že zaznamenávají zdejší události, že reagují na nehorázné lži, které na nás útočí ze všech stran a tak našinec, zoufale bezmocný vůči těmto lžím, alespoň ví, že někde je zaznamenán i opak. V tom je povzbuzení pro nás i určitá hrozba těm vládnoucím, nebo alespoň «kolaborujícím».

Náboženský člověk středověku se bál posmrtné odplaty za své hříchy; moderní, nevěřící člověk – propůjčuje-li se politickému zločinu – se nebojí Boha, ale spíše odsouzení v blízké budoucnosti, bojí se, že «až se zase tento režim změní», někdo si ještě včas vzpomene na jeho «hříchy» a provinění a jeho vlastní děti ho odsoudí. Garantem morálního jednání je dnes více než svědomí vědomí, že existuje někde sloha v archivu, zaznamenávající mé přečiny, nebo článek v novinách, z něhož je možno

citovat, jak jsem kdy jednal. Proto je ve všech totalitních režimech východního bloku George Orwell ten nejpronásledovanější svatý a historici mocipánům nepříjemní. Kdyby lidé s naprostou jistotou věděli, že neexistuje historiografie, ovlivnilo by to patrně negativně jejich morálku. A kdyby představitelé současného režimu věděli, že jejich činy nikdo nezaznamenává, jednali by ještě hůře a bezohledněji. Význam Listů je mimo jiné i v tom, že zaznamenávají i jednání zdejší opozice, přečiny režimu i negativní a pozitivní činy jednotlivců a «komentují» oficiální tisk. «Chtěl bych», říká můj přítel, «aby tyhle noviny někdo schoval a jednou si je mohly přečíst i naše děti. Aby trochu pochopily, v jaké době samy vyrůstaly, a nemyslely si, že jejich rodiče byli jenom poslušní troubové».

Vždycky ho ujišťuji, že někdo ty noviny určitě schovává a po letech zase vyplují, tak jako se v osmašedesátém roce rychle znovu objevily desítky zatracované Masarykovy spisy i články o těch, kdož v padesátých letech žádali popravy tzv. zrádců. Současné Listy zaznamenávají podobná fakta.

Skeptici připomínají, že počet exemplářů Listů je tak malý, že nemohou ovlivnit veřejné mínění. Uznávám, je jich relativně málo, ale přesto veřejné mínění ovlivňují. Lidé si totiž často sdělují jejich obsah, aniž citují, odkud tyto informace mají. Musím se občas usmát, když třeba i náměstek odboru cituje pár údajů z Listů, aniž pravděpodobně ví, odkud tato informace pochází. A to se stává často, zvláště s články s ekonomickou problematikou a s komentáři zahraničních událostí a především politiky Sovětského svazu. I na oficiálním školení jsem se s tím setkal a to jak v oficiálním sdělení přednášejícího, tak v rádoby naivním dotazu frekventanta socialistické školy práce. Ten druhý, dotazující se, jasně věděl, o čem mluví a z čeho cituje. Marně jsem se ale snažil odhadnout z výrazu posluchačů, kdo z nich tuto diskusi chápe.

Název časopisu se pro jistotu nevyslovuje ani v uzavřené společnosti v soukromí, i když se tam třeba hodinu diskutuje o Janouchově názoru na atomové elektrárny, nebo o Škvoreckého interpre-

taci Párala. Neznáte-li Listy, připadáte si pak trapně, podobně jako když si člověk před jedenácti lety zapomněl přečíst Tesařův článek v Literárkách a pak nevěděl, o čem je řeč.

Škoda, že nemůžeme zadat nějakému demoskopickému ústavu zjištění míry vlivu článků v Listech a v Rudém Právu. Jak se například dočteme v již klasické práci Kloskovské o Masové kultuře, kvantita informací v oficiálních massmediích se za určité ideologické situace nekryje s kvalitou a míra vlivu i ohlasu je nepřímo úměrná.

Takže bojí-li se Husákův režim, že tři síťovky plné Listů (které, dle pořadu Čsl. Televize z března 1979 zabavili naši stateční pohraničníci západoněmeckým diverzantům) mohou negativně ovlivnit zdejší veřejné mínění, je to oprávněné. Ovlivňují ho i třeba jen tím, že lidé zde vědí, že Listy vycházejí, že existují. Konečně, letáků za druhé světové války také nebylo zde mnoho (určitě méně než Listů) a přesto i ty sehrály svou roli v odboji proti fašistům.

V každém národě či státě je pro ovlivnění společenského vědomí a pro formování opozice důležitá jen relativně početně nepatrná skupina, tzv. profilující minorita. A tu počet exemplářů Listů pokrývá a tu spojuje a často i personálně propojuje. Skupiny sociálních demokratů, křesťanů různých denominací, bývalých komunistů i eurokomunistů, mužů kolem kultury i lidí z undergroundu, jsou propojeny za účelem distribuce Listů. I v tom je jejich význam a ideologický přínos k dnešku.

* * *

Konkrétní rozbor obsahu Listů a jejich ideové a ideologické zhodnocení si nechám jako námět až k jejich patnáctému výročí. To již mně snad Jiří Pelikán půjčí (za tím účelem) celých patnáct ročníků ze svého soukromého depositáře, nebo budou volně přístupny v čítárně časopisů v druhém poschodí Klementina. Průkazku čtenáře si pak nechám prodloužit.

Praha, leden 1980

Ty tenké nitky . . .

(ANKETA K NAŠEMU 10. VÝROČÍ)

Rozeslali jsme dvě otázky řadě našich čtenářů v Československu. Dostali jsme celkem 26 odpovědí většího rozsahu. Krom četných stručných pozdravů a přání. Děkujeme. Jsou pro nás povzbuzením i podnětem pro zlepšení naší práce.

Redakce

(1) V čem spatřujete hlavní úkoly a zásluhy Listů? V čem vidíte jejich nedostatky, chyby, mezery?

(2) Co přejete Listům k výročí?

I.

(1) Nevěřili byste, kam až se Vaše Listy-Listečky mohou dostat.

Žiji snad v té nejzapadlejší vsi Čech a Moravy, dělám práci, která mě docela těší – a jsou jí zde hory – a dalo by se říci, že mě v rámci dost omezených potřeb a nároků vlastně nic nechybí. A přesto: jsem hluboce nespokojena společností, v níž žiji, protože dobře vím, jaké byly její možnosti a šance, a to jak po roce 45, tak potom v nadějných letech šedesátých. Ti lidé, kteří si tohle neuvědomují, kteří nespojovali nikdy svou osobní existenci a své tužby s projektem svobodné socialistické společnosti, tohle nechápou. Jsou třeba v mnoha směrech kritičtí, a to jsou často i nynější členové strany, ale nejsou zásadně kritičtí v hlavních směrech, zvláště pokud jde o povahu stávajícího politického režimu a typu socialismu (postátněného konsumního reálsocialismu), který podmiňuje vše-

chno: náš každodenní život, naše nedostatky, neodpuštělné ztráty (nejtěžší jsou ty na lidech), demoralizaci, devastaci, nespravedlnosti atd., atd.

Ale k věci. Poslali jste mi otázky, a já ně chci odpovědět.

Úlohu a zásluhu Listů spatřuji hlavně v tom, že posilují ty tenké nitky svobodného myšlení a jednání, které u nás – hlavně v Čechách – zbyly, které přes všechny náporů moci nahoře i dole, přes nájezdy policajtů, nebyly dosud zpřetrhány. Čím to je? Určitá část lidí vždycky půjde za pravdou nebo aspoň ji bude chtít slyšet a znát. A vy nám tu pravdu říkáte, sdělujete. Působí dvojnásob silně v politickém systému postaveném na lži, kompromisu, zaprodanosti a proradnosti. Ohlas, jaký máte Vy – i při těch drastických omezeních a nebezpečnostech – by Vám mohly a měly závidět nejpřednější listy na světě! Vždyť každý Váš výtisk projde nejméně desíti, ale také stovkami rukou, Vaše články jsou opisovány, šířeny, ústně sdělovány, vyprávěny... A to všechno se odehrává bez použití pošty, automobilu, telefonu, tisku, ba často i bez psacích strojů! Zkrátka – Václav Matěj Kramerius i Karel Havlíček – dej jim pánbůh věčnou slávu – by nám tleskali. Ale Guttenberg by radost neměl. Vrátili jsme se – my v Čechách v tomhle ohledu – přinuceni tvrdými sankcemi – daleko před jeho vynález.

(2) A co Vám přeji?

Abyste víc než dosud vyjadřovali rozmanité postoje lidí tady u nás doma (těch především) samozřejmě i těch, kteří žijí za hranicemi. Abyste víc než dosud pomáhali utvářet demokratické myšlení, cítění a jednání, skutečně lidskou morálku, především u těch, kteří sice myslí i cítí kriticky, ale čin, jednání, skutek(?) – ten utek. Jak nám říkával Karel Havlíček Borovský: «Kéž by se Vám, Češi, už to vlastenčení ráčilo vrazit do rukou». Tak nějak to říkal. A já dodávám: kéž by se Vám to věčné remcání, kritizování a švejkování už ráčilo vrazit do skutků, drobných i významnějších, směřujících proti totalitě, proti regresu a zkáze ve všech sférách života; proti balamucení a ohlupování lidí, proti rozmanitému svazování jejich myšlení a vůle... Do skutků – konkrétních a reálných – směřujících proti lidské přizemnosti, lhostejnosti, konformitě, zbabělosti, na níž to tady u nás všechno stojí, ale s níž to taky padá. Každá malá revolta, každé malé vzepření, otevřené a kritické vyjádření, hlavně pak konání, každý projev pomoci, solidarity má svůj osvobozující význam.

Vždyť osvobodit se musíme především sami!
A nejdříve-každý sám.

Mnohý či mnohá namítne: nemůžeme nic dělat, jsme v náručí obra, jsme malí, jsme hříčkou mocných sil... Ano, to jistě jsme. Ale já si myslím, že i v té šlamastice, v jaké jsme (vinou jiných, ale i svou vlastní, historicky i aktuálně) se najde cesta, třeba cesta pomalá, klikatá, svízelná... Zdá se mi, že už byla načrtnuta. A Vy nám, milé Listy, na té cestě pomáhejte.

Jarmila Svačinová

II.

(1) Úvodem řeknu: jsem český bratr, evangelík. S mnohými názory vyloučených komunistů a nekon-

formních socialistů nemohu souhlasit, ani s jejich návrhy na zlepšení či dokonce zásadní přeměnu typu společnosti, v níž žijeme. A přesto: v mnohých směrech jsem s nimi zajedno, dokonce jsem mezi nimi našel věrné přátele. A musím napsat bez pochlebování: zásluhu za to máte i Vy, naše Listy. Staly jste se platformou kritického socialistického a občanského hnutí. Na bázi Vašich textů se můžeme přit a sjednocovat. Zdá se mi dokonce, že i Vaši zásluhou tu vzniká něco (na první pohled neviditelného), co by nám leckde ve světě mohli závidět: vzniká tu totiž různorodá, leč v podstatných směrech velmi ušlechtilými myšlenkami spjatá lidská obec.

Ještě nedávno jsem slyšel vyjadřovat názor: jen silní, hluboce mravní, moudří a odvážní lidé se mohou postavit mocenské totalitě a oslabovat její všezahrnující působení. To se stalo. Ale dnes jsme už o krůček dál; jsou to už skupinky i větší skupiny takových lidí, které nejen že to zhoubné působení rozrušují, ale zároveň ukazují cesty k nové etapě, k ozdravení, zduchovnění společnosti, v něž chci věřit. Věřím.

(2) Co Vám přeji?

Abyste v ještě větší míře usilovali o naše sjednocování, o kultivaci a zduchovnění života u nás v «Česku» i na Slovensku.

Úkol je to nemalý, zvláště když působíte na dálku, a podobně jako my – s velmi omezenými prostředky. Ale využíváte všech těch, které jsou k dispozici? Mnoho lidí u nás poslouchá zahraniční stanice. Ale ty si převážně hájí svoje politické zájmy. Málo zařazují texty o životě kritického hnutí u nás; jen v některých obdobích (jako například kolem procesu s deseti statečnými) se věnují našim otázkám větší měrou. Mnohokrát mě napadlo: nebylo by možné vybudovat rozhlasovou stanici evropského socialistického hnutí? Ta by pak jistě měla větší zájem o naše problémy, nemluvč o potřebě výměny poznatků, zkušeností, postupného zájmového sjednocování a politického konání... Anebo: nemohly by demokraticky a humanitně zaměřené rozhlasové stanice (hlavně dobře slyšitelné) ve svém českém vysílání, věnovat více času našim vnitřním problémům? A nemyslím teď jenom problémům politickým. Tak úzce nelze naše osvobozování chápat. Vždyť politické osvobozování je přímo podmíněno osvobozováním mravním, duchovním, kulturním. Tohle platí dnes víc než jindy. Politické informace, které k nám z různých stran proudí, jsou a budou dotud vnějškovými, irelevantními, pokud nebudou spojovány s každodenními i dlouhodobými problémy a zájmy našich lidí.

Uvedu příklad: mnoho lidí ve světě si váží našich obhájců lidských práv, oceňuje jejich statečnost, principiálnost, obětavost... A u nás? Je stále mnoho lidí, kteří o hnutí Charty 77 toho vědí strašně málo, ač je to zajímavá, ač by se dovídali rádi. Mnozí třeba něco vědí, ale jejich poznatky jsou útržkovité, sporadické, nesoustavné, nevědí pořádně, oč vlastně jde, za co ti lidé vlastně bojují, kdo jsou, jací jsou a za co teď někteří z nich «sedí»... Ponoření do svých přizemních problémů, do své umrtvující každodennosti, zčásti zastrašení sankcemi, které moc nad jakýmkoli podstatně kritickým počínáním či hnutím vyhlazuje, své skutečné postoje a názory stále více skrývají, kamuflují... Vznikají a zmnožují

se tabu-otázky, o nichž není záhodno uvažovat, natož mluvit... Právě proto má otevřené pravdivé slovo – Vaše či z rádia či odkudkoli – cenu drahého kovu. To si mnozí z Vás neumíte vůbec představit, protože jste zahlcováni množstvím informací, až se v nich těžko orientujete, jste jimi unaveni, zatím co naši lidé – darmo mluvit...

To se – žel – týká i informací kulturních. Proč například pan Škvorecký, kterého si osvícení lidé u nás velmi váží a rádi ho poslouchají, tak málo pojednává o literatuře našich zakázaných domácích autorů, například skvělého Václava Havla, Pavla Kohouta, Ludvíka Vaculíka, Ivana Klímy a jiných českých a slovenských autorů, i těch, kteří už dlouho dlí v exilu? Jak málo lidí u nás zná Pláč koruny české, Inženýra lidských duší aj. Proč postrádáme v jeho recenzích zamyšlení nad Petlicí, nad fejetony, nad vydáváním českých a slovenských knih doma, v Torontu, v Konfrontaci, v Indexu... Máte snad dojem, že se ta literatura u nás dostane k velkému počtu čtenářů? Omyl! Čtenářská obec Petlice je velmi omezená. A knížky zmíněných exilových nakladatelství? Těch je u nás míň než šafránu! A při tom: hlad našich lidí po dobré kultuře je veliký. Ale jak ji zprostředkovávat? I rozhlas a magnetofony doma lze přece použít!

Zacházím daleko. Chtěl jsem zároveň naznačit, jak by se daly a měly Vaše i jiné politické, literární i náboženské texty za daných podmínek u nás šířit bez velkých rizik, lidských ztrát, s daleko větší a širší účinností. Zkuste i tyto cesty! Velmi, velmi na tom přece záleží.

P.S.: To se týká i některých textů ze Svědectví. Nadávno jsem si přečetl skvělou stať Petra Pitharta Pokus o vlast. To je ono, co potřebujeme, to by měl u nás slyšet velký okruh lidí!

III.

(1) Vyjádřím to stručně: chybí Vám dobrá domácí publicistika, která by se týkala životních problémů většího počtu českých a slovenských lidí.

Problémy obrany lidských práv jsou jistě velmi důležité, v nejednom ohledu podstatné, ale jsou tu také problémy zhoršujícího se života hospodářského, sociálního, kulturního... Jsou tu závažné otázky morálky, výchovy, devastace ekologické a mravní... Já vím, že všechno nemůžete stačit, že i to, co je, co nám předkládáte, je div divoucí. Ale přece jen – neměli byste být tak jednostranní. Už jen z tohoto hlediska: otázky obhajoby občanských a lidských práv jsou věci lidí schopných ztotožnit svůj osobní zájem se zájmem společným a společenským. Ale: kolik takových lidí je? Jistě, jejich počet narůstá, ale má také své limity! Má své hranice psychické, morální, sociální, ekonomické... I to nejušlechtlejší a nejoprávněnější hnutí ustrne, octne se v izolaci, není-li v živém kontaktu s běžnými problémy a zájmy převážné většiny obyvatel. To platí i o tisku a jakémkoli sdělovacím prostředku. Platí to i o Vás. Tím jsem nechtěl jen kritizovat Vaši dosavadní práci. Díky za ni! Je nesmírně záslužná. Ale má své podstatné mezery. To si musíme všichni uvědomit.

(2) Co bych Vám přál k výročí?

Větší akční radius a dopad. Aby šíření Vaší a naší pravdy nezáviselo jen na rukách a nohách hrstky obětavců (ba někdy zanícených «bláznů»), abyste našli, opravdu našli schůdné cesty, jak Vaše a naše názory, podněty, úvahy zprostředkovat co největšímu počtu poctivých, přemýšlivých, otevřeně i skrytě kritických lidí.

A pak – co se obsahu týče – aby se Vám podařilo vytvořit z Listů malé zrcadlo, třeba jen zrcadélko národního života českého a slovenského v těch podstatných aspektech a stránkách.

Utváření příznivého morálního klimatu v širokém smyslu, hlavně probouzení občanské odpovědnosti, spontánní kritické aktivity – bych kladl na přední místo.

Václav Kovanda

IV.

(1) Škoda, že málokdo, a možná nikdo z nás doma – vinou tvrdých policejních poměrů – nemá kompletní sbírku Vašich čísel. Sebrané Listy. (Hned mi napadá: Kolik let v Mírově by taková sbírka mohla obnášet? Soudě podle některých soudních případů, hlavně těch málo známých mladíků, ne málo. A přitom: jaká rozkoš číst si v nich – navzdory všemu, co nás zužuje, omezuje, ničí... To je důvod, proč není možná retrospektiva, zhodnocení. Tu ať udělá třeba někdo venku – bez rizik, bez oněch absurdních omezení, o nichž jistě víte. Přesto bych se chtěl vyslovit globálně: *udělalas, milá redakce, za těch deset let obrovskou sjednocující i diferenciací práci*. Víme, že i pro Vás všechny – pro někoho víc, pro někoho méně – to byla práce svízelná, těžká, že mnohdy možná existence našich milých L. visela na vlásku... a že jen lidé stavějící (navzdory západnímu konformismu a konsumu) na první místo věci společné, veřejné a jim podržující své osobní zájmy, svá osobní štěstí, mohli tohle dílo vytvořit, mohli vytrvat. Za to všechno vřelý dík.

(2) A co bych Vám přál? Lepší možnosti šíření i naší vzájemné komunikace. A co se obsahu týče? Abyste větší měrou probouzeli naše lidi z letargie, z pocitu marnosti nad pozitivně kritickým úsilím, pro něž musíme vytvářet stále širší podmínky. Abyste jim na konkrétních příkladech svobodně se sdružujících odborářů v Polsku, stávkových možností u nás, diskusních večerů v Praze, Brně či ve Varšavě, na možnostech písemného, ale i ústního sdělování ukazovali cesty, jak ven z toho stavu, do něhož jsme se dostali. Mělo by se objevovat a rozvíjet víc přirozených občanských aktivit, týkajících se běžných, palčivých lidských problémů, jako je výstavba a renovace bytů, zvyšování cen a stagnace či snižování mezd, zhoršování životního prostředí, dopravy atd. Za poctivou práci a zájem o zlepšování našeho života snad zavírat nebudou. Nejsem stoupencem hesla «Čím hůř, tím líp». Je to cynické, nelidské heslo. Myslím si naopak, že jediné pozitivní kritická práce pro vlast, pro rozvoj skutečného socialismu je základnou, na níž se dá něco kloudného udělat. Je nejvyšší čas začít.

Rudolf Bláha

V.

(1) Patřím k těm nenápadným ztraceným lidem, kteří pomáhají Listy šířit, hlavně opisovat a pak roznášet. Často se mě moji dobří známí na leccos ptají a také vyjadřují svá přání. Mnozí z nich by toho chtěli vědět víc o lidech z Charty, chtěli by znát jejich osobní příběhy, problémy, tvorbu. Jak málo u nás lidé znají dílo Václava Havla! Jak málo se toho dověděli o dr. Františku Kriegelovi, o jeho smrti a hrozných okolnostech nekonaného pohřbu! Měli byste psát víc o těchto jednotlivých lidech, aby se u nás vědělo, kdo je kdo. Mám na mysli třeba takové texty, jako napsala paní Helena Klímová o skvělé statečné ženě Otce Bednářové. Na tom si lidé mohou nejlíp uvědomit, jaké jsou lidské kvality těch, kteří jsou dnes zavíráni do vězení, a mohou je porovnat s vlastnostmi těch, kteří – často bez kvalit – o nich, o našem životě špatně rozhodují či kteří tak zvaně «bdí».

(2) Co bych Vám přála? Brzký návrat do Prahy, abyste nám byli bliž a my se na Vás mohli obracet... Ale to je zatím jistě přání nereálné. A tak Vám všem přeju zdraví.

Jitka Doležalová

VI.

(1) Chtěl-li člověk v osmašedesátém roce přečíst všechny zajímavé časopisy, sledovat denní tisk, rozhlas a publicistiku v televizi, nezbyl mu už vlastně na nic jiného čas. Normalizace nás takových starostí zbavila. Číst není co, ve všech novinách jsou zase stejné zprávy, rozhlas není k poslouchání a televizní zpravodajství se sleduje spíš ze zvědavosti, co všechno je možné lidem prostě neříct. Takže jediným zdrojem informací o světě a vlastně i u nás doma je zahraniční rozhlas. Ten je ale rušen, ne vždycky je čas k pravidelnému poslouchání a také ne vždycky jeho úroveň uspokojí.

Když se proto před deseti lety objevilo první číslo Listů, byla to událost, jejíž význam může tam venku těžko kdo docenit. Být zařazen v některém z dlouhých pořadníků čtenářů Listů, znamená mít možnost – aspoň několikrát do roka – přečíst si zase časopis od záhlaví až po tiráž a marná sláva, tištěné slovo je přece jenom něco jiného než rušené vysílání nebo dvanáctá kopie strojopisné zprávy. A připočítám-li ještě Svědectví – mající delší tradici a již vyhraněný profil – není zas toho počtení tak málo.

Co je na Listech dobré. Skoro všechno. Zveřejňování materiálů a dokumentů domácí proveniencí, jejich konfrontace s články a stanovisky lidí z exilu, soustavná informace o světových událostech «o kterých RP nepíše», zvyšující se podíl ekonomických statí a rozborů, tradiční už fejetony a dokonce první pokusy se zveřejněním veršů. Když si tak člověk představí podmínky, za jakých se jedno každé číslo časopisu rodí, nelze jen neobdivovat práci všech, kteří se tady doma i venku o existenci Listů starají.

(2) A co si přát? Snad aby Listy ještě úplnějším způsobem zachycovaly celou tu širokou škálu stanovisek a postojů různých skupin zdejší opozice,

jejich představitelů i některých jednotlivců, jejichž názory jsou «nezařaditelné». Vzhledem k výrobním a hlavně «expedičním» podmínkám nemůže být hlavním cílem Listů *aktuálnost*, ale spíše *úplnost* zpravodajství a informací. A ještě jedno přání: časopis má zatím vyhraněně politický charakter. Najdou se časem síly i k naplnění jeho kulturně-politického pojetí? Fejetony už na stránkách Listů zdomácněly, objevila se poezie, takže snad časem přibudou i povídky, výňatky ze zajímavých knih, recenze apod. – možná, že se časem narodí i stálá *kulturní příloha* Listů. Materiálů pro ní je víc než dost.

Jeden z pořadníků

VII.

(1) Vaše hlavní poslání vidím v tom, že spojujete domov se světem. Toho spojení je pořád ještě málo, náš člověk je značně pohodlný a nemá-li přesné informace, rád rozšiřuje i ty nepřesné v domněnku, že tím škodí těm, kteří mu vládnu, ale často pak podléhá iluzím a jeho pohled na domácí i zahraniční dění je deformovaný. Tedy více přesnějších informací o životě vlastním i cizím.

Nemenší je úloha integrace myšlení těch, kteří jsou venku. To zdaleka neznamena popud k nějakým falešným libávkám. Teprve různost názorů vytváří správné společenství a pokud jde o kritické pohledy, máme, věru, co dohánět. A jen pořádná polemika dělá noviny novinami.

Třetím (ne však posledním) požadavkem musí nutně být to, co současným «normalizovaným» novinám chybí přímo bolestně: žurnalistický um a dobrá čeština. Sami jistě víte nejlépe, jak mnoho budeme muset v tomto ohledu všichni dohánět, aby české noviny neztratily kredit úplně.

(2) Je asi přehnané spoléhat, že už v příštím roce budou listy k mání normálně ve stáncích PNS, proto přeju sobě i druhým vše to, co je pod bodem prvním. Navíc pak: více rozborů ekonomických (argumentů je nám třeba); kulturních recenzí (kontakt se světovým kumštem je mizivý); statí z historie (zejména kvůli mladým); něco zasvěcených zpráv o naší «reprezentaci», když se produkuje na Západě; trochu legrace, protože bez ní je život fádni. A myslete na to, že Vás nechtou jen intelektuálové.

J.R.

Oprava:

V polovině druhého odstavce úvodního článku PROCESY (Dalimil) – Listy č. 7/1979 – vypadlo při korekturách několik slov a text byl zkomolen. Text příslušné části zní správně takto:

... Protože ta hanba je naše, nás všech, pokryli, pošpinili tou hanbou celý národ, každého z nás, ty, kteří třeba jen na chvíli *uvěřili*, i ty, kteří od prvního okamžiku viděli, oč jde, oběti, které se podílely na té příšerné hře, i katy, a hlavně všechny pomocníky katů, *kteří* pomáhali vraždit, věšet, zavírat, ve jménu velkých slov o svobodě a humanitě a spravedlnosti a lepším světě...

LISTY do let osmdesátých

ZDENĚK MLYNÁŘ

Letopočty s osmičkou, jak věří národní pověra, v tomto století obvykle cosi pro Československo znamenají. Od letoška máme tedy osmičku každý rok, za osm let budou dokonce dvě. Že by to prošlo jen tak? Také některé jiné spekulace s čísly nevycházejí nejhůř. Antonín Novotný se ze všech stranicko-státních pohlavárů po roce 1948 udržel nejdéle – celých čtrnáct let. Gustáv Husák má za chvíli odvládnuto jedenáct. I kdyby rekord zlomil, dá se to už přežít. O Leonidu Iljičovi ani nemluvě – sazba «Listů» trvá nějaký pátek, on má zrovna úředně oznámenou chřipku, a než dojdou «Listy» do Československa, kdo ví, co se může stát.

Jenomže význam osmiček býval různý: byl tu rok 1918, ale také 1938. Byl tu rok 1968, ale před ním 1948. Po Novotném přišel po malé pauze Husák, po Stalinovi po delší pauze Brežněv. Nic tedy není předem pojištěno. Ono se to samo nemusí pohnout právě k lepšímu.

Léta sedmdesátá prošla u nás – a celkem i ve světě – spíše jakoby naprázdno, měříme-li věci viditelnými a už dokonanými změnami k lepšímu. Mnoho velkých nadějí, zrozených v létech šedesátých, narazilo na «tvrdé reality» nebo uvízlo naopak v měkkých, ale stejně reálných bahnitých mělčinách. Krejčí nepřilíš schopný, zato však opřený o tanky a policii, přešil «lidskou tvář» z roku 1968 zase na normalizovanou masku orientálního stříhu. Strom zvaný «détente» přinesl první ovoce v Helsinkách, vypadá pořád zdravě, ale v jeho stínu vyrůstají podivné houby odrůdy SS-20 a Pershing II. Ve Vietnamu už neválčí Američané, ale zato zas Vietnamci válčí v Kambodži. Studenti, kteří chtěli v Paříži, v Berlíně i jinde radikálně změnit svět, jsou povětšinou už řádnými zaměstnanci řádných firem, případně se věnují sociální péči a brání se proti nařčením, že jsou duchovními otcí terorismu. Země, která jim kdysi připadala světloňosem, pracně dohání ve světovém kšeftu, co zanedbala «kulturní revolucí». Američtí voliči povolali do Bílého domu pěstitele buráků a provolávali mu ovace, když vyhlásil tažení na obranu lidských práv; jakmile jim ale přestal do nádrží aut přitékat benzín, sepsuli ho, že by pes od něj kůrku nevzal. Mohl by si to polepšit, kdyby mohl svrhnout Chomeiniho – ale to zas on nemůže.

Tak nějak to vypadá při nesentimentálním ohlédnutí na léta sedmdesátá. Československý občan z toho může dovodit, že tedy i pro léta osmdesátá bude nejlepší zařídit se pro sebe, udržet si aspoň to, co se udržet dá: trochu klidu, víkendy na chalupě, příkrádat úměrně «úpravám cen», a všechno to přežít. Ono se uvidí.

Jenomže ono to, co se v lidských dějinách dá uvidět, je vždycky výsledkem toho, co udělali živí lidé. V létech sedmdesátých toho v Československu moc udělat nemohli, ale ne, že by se nepokusili. Pod normalizovanou škraboškou promluvila v

těchže létech lidská tvář Jana Patočky a režim musel honit lidi nejenom na výstavu o Moskvě, ale také na schůze proti Chartě 77. Výstava o Moskvě pominula, ale Charta 77 žije. Pěstitele houbiček SS-20 musí velice vážně uvažovat o tom, zda vůbec na to mají, aby přetrumfli pěstitele Pershing II. – a také naopak. Přesněji řečeno: zda si lidé ještě dají líbit, aby výdaje na taková podhoubí dále pohlcovaly i bez toho stagnující životní úroveň a pohřbívaly naděje na jablíčka «détente». Ti, kdo vystřídali studentské buřiče roku 1968 na západních univerzitách, bouří znovu: tentokrát ve jménu zelené barvy přírody proti šedi atomových reaktorů a smogu. Vietnamci uvízli v kambodžské džungli podobně, jako kdysi Američané v džungli vietnamské. Konec «kulturní revoluce» je začátkem takového pohybu, jehož význam pro Asii i svět lze zatím sotva dohlédnout. Američané letos zase zvolí presidenta – ať už téhož nebo jiného – který bude znovu stát jak před problémem nafty, tak před problémem lidských práv. A snad právě Chomeini jim pomůže pochopit, že ty dva problémy zatraceně souvisejí.

Takže i československý občan z toho může dovodit, že ono se vlastně tak docela předem nedá říci, co se koncem let osmdesátých uvidí. A že je možná sporné, zda právě jeho recept na přežívání historie je tím nalezeným kamenem mudrců.

Ne-li pro optimismus, pak rozhodně aspoň pro změnu svědčí také to, že lidem, kterým bylo roku 1968 deset nebo patnáct, bude v létech osmdesátých přes třicet. Budou tvořit to, čemu se říká hlavní produktivní generace. A budou se na věci dívat samozřejmě po svém. Ti, kdo hlavně «dělali dějiny» let šedesátých, půjdou do penze. Možná, že ne zrovna v sovětském politbyru, ale ve smyslu hlavní společenské síly na celém světě. Léta sedmdesátá se stanou definitivně historií stejně, jako jí už dnes jsou léta padesátá.

Právě proto však to bude situace nová i pro «Listy». Jsou sice dítětem let sedmdesátých, ale jednou ze sudiček u jejich kolébky byla politická atmosféra Československa šedesátých let. «Listy» usilovaly mimo jiné také o to, aby tato atmosféra a její politické plody neupadly v zapomnění jak doma, tak v zahraničí. Aby zkušenost, tehdy získaná, nebyla promarněna. Leccos v tomto směru se podařilo. Ale do let osmdesátých už bude i tato minulost promlouvat jinak než v uplynulém desetiletí.

«Listy» chtějí navázat... na činnost a tradice nejen Literárních listů, ale i Reportéra, Politiky, Kulturného života, Smeny, Zítřka a dalších českých a slovenských novin a časopisů, které byly okupačním režimem dočasně odsouzeny k mlčení». Tak to stojí psáno v prvním úvodníku «Listů» č. 1 z roku 1971. A dále se v tomto prvním textu prvních «Listů» říká: «Tím je dána i základní ideová náplň našeho časopisu: navazovat na myšlenky demokra-

tického socialismu z r. 1968 a současně být tlumočnickem odporu našeho lidu proti okupaci a tzv. normalizaci... Jestliže na jedné straně chceme navázat na myšlenkové bohatství všech dokumentů a diskusí z období «PRAŽSKÉHO JARA», pak na druhé straně nechceme a nemůžeme ustrnout pouze na tom, co bylo řečeno a vykonáno v polednovém období r. 1968. Vývoj se totiž nikdy nevrací zpátky a kromě toho naše národy prodělaly okupací trpkou novou zkušenost, která se musí promítnout do našeho uvažování o budoucnosti naší země».

Pro léta osmdesátá je z toho všeho asi nejdůležitější konstatování poslední věty: vývoj se nikdy nevrací zpátky. Mají-li "Listy" najít čtenáře, kteří budou v Československu let osmdesátých představovat hlavní potenciální sílu vývojových změn, pak musí mluvit k těm, komu bylo roku 1968 deset nebo patnáct. A mají-li zaujmout tyto čtenáře, musí jim sdělovat něco, co se jinak dovědět nemohou a co při tom sami považují pro svůj život a svou budoucnost za cenné a nezbytné.

Zčásti mohou "Listy" dosáhnout tohoto cíle jistě tím, že budou i nadále uveřejňovat to, co vzniká v neoficiálním, potlačovaném kulturním i politickém dění doma. Je to konečně jejich důležitá funkce – zveřejňovat to, co se doma píše, ale zveřejňovat nesmí. V tomto smyslu jsou "Listy" jedním z pomocníků těch, kdo na psacích strojích, při stálém riziku domovní prohlídky, píší a rozmnožují tyto texty doma. Sotva však by "Listy" jenom tím (anebo i jen převážně tím) splnily všechno, co by splnit měly a mohly. Nemají být jenom jakýmsi věstníkem domácí opozice. Kdyby dosahovaly jenom toho, že si v nich lidé doma za čtvrt roku přečtou, co sami napsali anebo aspoň už před tím většinou četli na «průklepovém papíru bílém, 30 gr/m²», bylo by to málo.

"Listy" dělají lidé, kteří se hlásí k určité ideové a politické orientaci – k orientaci demokratického socialismu. Jsou to však lidé, kteří žijí za hranicemi sovětské zóny moci a vidí proto mnoho věcí jinak než ti, kteří se sice hlásí ke stejné orientaci, žijí však pod poklopem «made in USSR». "Listy" mají vůči nim nepochybně zcela základní povinnost: zprostředkovat domů takové vidění věcí, které odpovídá perspektivě pozorovatelné na druhé straně ostnatého drátu.

I v létech osmdesátých je možno «navázat na činnost a tradice» nejlepších československých časopisů let šedesátých. Znamená to však plnit obdobnou politicko-kulturní roli v docela jiných podmínkách a při tom stejně úspěšně. Význam této tradice vůbec není v tom, jaké konkrétní politické názory se tehdy v docela jiných podmínkách publikovaly. Význam tradice tehdejších časopisů je v tom, že dovedly prolomovat izolaci čtenáře, v níž ho udržoval režim. Je to tradice otevírání dveří novým informacím, novým myšlenkovým proudům, tradice volných diskusí a sporů, bez nichž je nemožné prolomovat izolaci a poznávat pravdu.

Život v kulturní a politické izolaci je asi vůbec nejnebezpečnějším důsledkem sovětské okupace. To je konečně známo už z let 1948-1968, kdy bez formální vojenské přítomnosti cizí armády dosahoval režim značné účinnosti takové izolace. Jedním z nejvýznamnějších společných jmenovatelů různorodého dění po roce 1956 (a zejména pak v období 1963-1968) bylo právě prolamování bariér, jež k

izolaci vedly. Sotva lze však říci, že vlivy předechozí izolace byly opravdu překonány. Ani politikové, ani opoziční intelektuálové, ani národ vcelku nebyli roku 1968 zbaveni zhoubných důsledků předechozí izolace, a průběh «pražského jara» to docela přesvědčivě dokázal.

Cítíme, že režim nás chce rusifikovat, případně balkanizovat. Míra, v níž se mu to daří, není malá. Myslíme si někdy, že tyto snahy režimu nemají vůbec úspěch, protože lidé oficiální propagandu pouštějí jedním uchem tam a druhým ven, nechodí na sovětské filmy, vypínají televizi při «angažovaných» pořadech, poslouchají západní rozhlas a v každé hospodě lze slyšet, co si myslí o civilizačním poslání našich «přátel nejuvěřnějších». Ti, kdo žijí pod šturcem, při tom často celkem nepozorují, jak přes to všechno izolace našich lidí od světa pokročila, jak se ve skutečnosti už opravdu balkanizujeme a rusifikujeme. Ono totiž pouhé odmítání jednoho vlivu ještě nezaručuje, že na nás působí jiné vlivy: spíše se ocitáme sami se sebou, tj. právě v izolaci.

Izolují nás nejenom v prostoru, ale také v čase. Kolik našich lidí už si opravdu myslí, že byli za hranicemi a vlastně ve světě, když jeli s Čedokem do Bulharska, do Maďarska nebo NDR? Kolik z těch, kdo chodili do školy po roce 1948, ví o našich národních i světových dějinách více než to, co jim servíroval buď režim, nebo naopak opačně zaměřená, ale také čistě politická propaganda? Kolik našich lidí si dnes představuje poměry ve světě jako prostý opak toho, co píše «Rudé právo»?

Debaty o naší národní povaze, veřejné roku 1968 a pokračující dodnes v exilových i strojopisných domácích vydáních, připomínají mnohdy spíše psychoanalytická cvičení na kolektivním objektu, než pokus o nalezení cesty našeho národa ke světu. Mimochodem: je až zarážející, jak tyto debaty téměř nezaznamenávají nápadný fakt často se opakující izolace našeho národa v prostoru i čase jako něco, co snad právě nejspíše vysvětluje mnohé rysy oné mystifikované národní povahy. Navykli jsme si přežívat v izolaci. To s sebou nese naději, že kdosi zvenku změní náš osud a pak teprve svět uvidí, jací jsme pašáci. Plodí to iluzi, že velikost našich myšlenek je nesporná, ale svět o nich jenom neví. Až se to dozví, bude si nás teprve vážit. Niterná tendence k velikášství, která je s tím nebezpečně spojena, se přitom ovšem snoubí s trapnou malostí v každodenním jednání. Izolace plodí komplex světovosti. Praxi ovšem bohužel určuje právě izolace.

V různých podobách trpíme důsledky izolace – a ona už je prvním úspěšným krokem hrozcí rusifikace – všichni. Po svém těmito důsledky trpí režim, oficiální politikové. Jinak tím je poznamenán řadový český «muž z ulice», jinak týž muž z ulice bratislavské. A bez poznamenání tím vším se přirozené neobejde ani opozice proti režimu. "Listy" by měly v osmdesátých létech dělat mnohem víc než doposud pro to, aby tím trpěla co nejméně.

Je samozřejmé, že "Listy" mohou být jen docela malým přínosem v úsilí o prolomení izolace domácí opozice od světa. Měly by však v tomto směru znamenat přínos soustavný. Jejich ideová a politická orientace při tom předurčuje, že by především měly pomáhat prolomit izolaci opozice, orientované na perspektivu demokratického socialismu, od

vývoje tohoto politického proudu ve světě. To předpokládá nejenom více faktických informací. Informace o jednotlivých událostech se ještě nejspíše dostanou za bariéru sovětského poklopu – rádiem, cizími novinami, ústním podáním. Jde tu spíše o spojení s myšlenkovými proudy, o výměnu a střetání myšlenek. Obecně řečeno: jde o vyšší politickou kulturu politické opozice.

Kde chybí politická kultura, ztotožňuje se politika s mocí; moc pak potlačuje kulturu a kultura supluje za politiku, která není u moci. Pod politikou se vlastně chápou buď příkazy moci, nebo odpor a protest proti nim. Obojí pak nutně bývá jen záležitostí malých menšin. Veřejnost jako taková tu vůbec chybí, politika se jí jen dovolává buď jako opory moci, nebo jako hlavní síly odporu proti ní. Je samozřejmé, že veřejnost se při tom necítí za politiku odpovědná.

Totalitní politická moc plodí právě polarizaci tohoto druhu. Je to její produkt, ale i její opora: s protestující menšinou si menšina u moci vždycky poradí, dokud veřejnost stojí mimo konflikt. Fakt, že náš politický život je takto polarizován, je rovněž nemalým úspěchem pokračující rusifikace. Protesty samy o sobě to nemohou nikdy překonat. Překonat to může jenom vzestup politické kultury. V zemi, kde je vyšší politická kultura, je politika organickou součástí veřejného úsilí o určité uspořádání věcí veřejných. Kultura politiku nesupluje, ale pomáhá jí, doplňuje jí, nebo ji naopak oponuje a brání se jí. Protest sám se ovšem pak nedá považovat za politiku, neboť je činem politicky nedostatečným. Politickým činem v pravém smyslu slova je teprve tvorba jiné politické alternativy (v důležitých otázkách i v otázkách obecných), nalezení cest k praktickému uskutečnění takové alternativy, získání veřejnosti pro tuto alternativu.

Za ostnatým drátem «tábora reálného socialismu» znamená ve všech vyspělých zemích politika právě tohle. Polarizace, kterou dnes bohužel vidíme i u nás, je k vidění až v zemích tzv. třetího světa. Jinde jen v podobě extremisticky orientovaných ideologií, ne však v politické praxi, ve způsobu správy věcí veřejných. Bylo by jen dalším důkazem rusifikace, kdyby opozice v Československu nepostřehla, jakým to vlastně způsobem jí chce moc vzít půdu pod nohama. Kdyby místo toho, aby hlavní diskusi zaměřila na hledání cest k vyšší politické kultuře, přijala to, co jí moc vnucuje – pozici protestujícího proti příkazům moci. Diskutovat v této pozici o tom, co je a co není statečnost v opozičním úsilí, je sice možné a rovněž užitečné. Avšak zároveň se tím už přijímá jako danost, že morální postoj tu supluje politické jednání, že vše se děje v polarizaci, výhodné pro totalitní moc.

Stěžujeme si často na to, že nemáme a ani dříve jsme neměli politiky velkého formátu. Kde se však měli vzít? Měli vyrůst z poměrů, kdy jsme neměli ani samostatný stát? Mohli vyrůst z poměrů, kde se politika většinou suplovala kulturou, politický čin psanými deklaracemi? Mohou vůbec vyrůst, bude-li to všechno dál v zesílené míře pokračovat? Kde není dostatečná politická kultura pro veřejnost samozřejmostí, sotva budou samozřejmostí politikové většího formátu.

Nejlepší část československého tisku v šedesátých letech začala – pomalu, s obtížemi a proti tlaku režimu – působit vlastně právě na všechny důležité momenty, z nichž dohromady vyrůstá poli-

tická kultura. Pokračovat v této tradici v létech osmdesátých proto znamená, dosáhnout podobného výsledku. Doufat ve výsledek totožný by byla ovšem iluze; "Listy" budou i nadále v Československu tiskovinou zakázanou a okruh jejich čtenářů bude ve srovnání s okruhem čtenářů i jen někdejších Literárních listů mizivý. Ale to neznamená, že by se o působení ve shodném směru nemělo a nedalo usilovat.

"Listy" by tedy měly přinášet více článků, které čtenářům pomohou pochopit, jak se politika dělá jinde než v «reálném socialismu». Lidé doma by z "Listů" měli konkrétněji poznávat, v čem jsou jejich problémy shodné s problémy lidí z druhé strany ostnatého drátu a v čem ne. Pomoc zvenčí totiž přijde právě v těch otázkách, které nejsou jenom naše; co je opravdu jenom naše, to si musíme také jenom sami vyřešit. Čtenáři "Listů" by měli mít oproti těm, kdo je nechtou, tu výhodu, že více vědí o tom, co opravdu znamená ve světě dnes demokratický socialismus. Jaké má úspěchy, jaké problémy, jaké jsou otázky, které ještě nikde nevyřešil. Které politické síly ho vlastně představují.

Je málo sdělovat čtenářům, že italští komunisté, australské komunisty, švédští socialisté, berlínské trockisté a Socialistická internacionála odsuzují procesy v Praze a podporují Chartu 77. Že ke kulatým výročí srpna 1968 všechny proudy socialistického hnutí vzpomínají s účastí Dubčeka. Přílišná koncentrace pozornosti jenom k tomu, jak se námi všichni zabývají, může nechtěně posilovat totéž, co plodí sovětská izolace: dojem, že jsme pašáci, a ve světě je všechno naopak, než píše «Rudé právo». To si lidé myslí i bez čtení "Listů". Ti, co je čtou, by se měli více dovědět o tom, čím vším jiným a z jakých hledisek se dnes zabývají síly, představující demokraticko-socialistickou orientaci. Jaké a proč jsou mezi nimi rozpory, v čem je naopak sjednocující tendence. Jaké a o čem se vedou diskuse a spory. Co tvrdí ti, kdo vůbec pro socialismus nejsou – ať už demokratický nebo «reálný». Kdo vůbec mimo «tábor reálného socialismu» považuje zřízení, které je u nás i v SSSR, za socialismus.

Nejde samozřejmě o to, měnit "Listy" v nějakou teoretickou revue. Měly by naopak být novinářsky všestrannější, pohotovější a na nejvyšší možné profesionální úrovni; měly by mít na mysli širší okruh čtenářů z různých sociálních i generačních vrstev. Tomu všemu by měl více odpovídat i okruh jejich autorů. To všechno ale lze sloučit s tím, o čem tu hovoříme: dávat soustavně čtenářům lepší předpoklady k tomu, aby se sami orientovali, měli možnost správně vidět své vlastní postavení ve světě.

K tomu samozřejmě patří větší pozornost otázkám mezinárodní politiky. Žádná opoziční skupina doma nemůže vydávat vlastní prohlášení třeba k pozici SSSR ve sporu o raketách středního doletu na území západní Evropy. Za takový text by hrozilo soudní řízení nejspíš rovnou pro velezradu. Ale to neznamená, že i o těchto věcech si nemají čtenáři "Listů" utvářet vlastní názor. I k tomu je jim třeba pomáhat tím, že se v «Listech» dočtou více než dosud o problémech «velké politiky». Ona totiž ani u nás častá představa, že je prostě třeba podporovat rozpad obou vojensko-politických bloků, není ničím jiným než abstraktním heslem. Skutečná politická analýza problému při tom chybí. Má naše socialistická opozice podporovat všechny

snahy v západní Evropě o uvolnění svazků s USA? Je to cesta k mimoblokové nezávislosti? Nebo je to spíš tak, že místo dvou bloků by neměla vzniknout jen tři centra (USA, západní Evropa a SSSR), ale – dejme tomu – aspoň pět center (k těmto třem ještě Čína a Japonsko)? Nebo vůbec ještě širší polycentrismus? Kolik informací dostává dnes i aktivní člen opozičního proudu v Československu k takovýmto otázkám? Na základě čeho si na ně má tvořit svůj vlastní názor? A jsou to přece otázky, které ovlivňují i postoje k jiným, docela konkrétním vnitropolitickým problémům u nás doma.

Přirozeně, že k tomu všemu jsou nezbytné i informace a vzájemný myšlenkový kontakt s opozicí v ostatních zemích sovětského bloku. I v tom by "Listy" let osmdesátých měly udělat více než dosud.

Více informací by měl čtenář také dostat o názorech a celých myšlenkových proudech, které dnes na Západě varovně poukazují na meze a hluboce záporné stránky onoho vývoje industriální společnosti, který se «reálný socialismus» bez úspěchu snaží dohnat (o předhánění se už nemluví, snad i vedoucí soudruzi uznali správnost anekdoty z dob hesla o předhánění kapitalismu: «Dohnat můžeme, ale předechnat nesmíme – aby nebylo vidět, že máme holou prdel»). Jak pesimistické extrapolace odborníků (např. problémy, prezentované tzv. Římským klubem), tak silící hnutí veřejnosti (hlavně mládeže a levice) na ochranu životního prostředí – to všechno jsou jevy, o kterých by měl být čtenář "Listů" mnohem lépe informován než doposud. Je pravděpodobné, že například Charta 77 by snáze i lépe pochopila své místo ve společenském dění, kdyby její signatáři více věděli o tom, co představují různá hnutí občanských iniciativ, usilující o alternativní řešení celé řady společenských problémů na Západě.

K tradicím nejlepší části československého tisku let šedesátých neodlučně patří, že na jeho stránkách začaly diskuse a spory. Jakýkoli skutečný politický pohyb u nás po roce 1948 vždy předpokládal diskusi. Naopak, její potlačení bylo vždy první známkou nastupující nové stagnace. "Listy" by měly v osmdesátých letech více než doposud vykonat i v tomto směru. Zdá se někdy, že se sami trochu bojíme vynášet na světlo spory, které však ve skutečnosti i mezi námi probíhají. Ať už jde o spory doma, nebo o spory v exilu, případně o spory, které přeskakují hranice. Vývoj doma, spory uvnitř Charty 77, jsou tu v zásadě před vývojem v exilu. Tím není řečeno, že by exil měl přejímat tematiku sporů domácích a naopak. Někdy bude tematika shodná, jindy sotva shodná být může. "Listy" by však měly sloužit i rozvoji diskusí, jak doma, tak v exilu, případně i diskusí vzájemných.

Lze však slyšet hlasy – a to i z domova – že prý snad není správné, aby třeba v exilovém časopisu se vedla polemika s autory, žijícími v Československu. Proč by to mělo být nesprávné, proč by se to mělo zakazovat? Bez diskuse a polemiky se nelze dobrat poznání pravdy, nebo aspoň názoru, s nímž souhlasí většina. Položit bariéru mezi domov a exil v diskusi, znamená nutně klást překážku vývoji názorů, který přece probíhá společně doma i v exilu – ať už se to někomu líbí nebo ne. Docela jistě nemůže a nemá exil dirigovat domácí opozici. Ale to přece neznamená, že tu nemají být vztahy dvou různých složek budovány zcela otevřeně, a že

jednota názorů tu může vznikat bez diskusí a sporů.

Nadcházející osmdesátá léta nebudou jistě pro "Listy" snadnou dobou. Stav, kdy noviny a časopisy doma byly «režimem dočasně odsouzeny k mlčení», se poněkud protáhl a asi ještě protáhne. Tím je dáno nejenom další oprávnění pro existenci "Listů", ale i nezbytná potřeba dál je vydávat a doma rozšiřovat. Budou při tom jistě moci počítat s dosavadními autory, ale musí se snažit získat i autory nové a zejména z mladší generace. To samo o sobě vyřeší asi i ne jeden obsahový problém: noví autoři už leccos uvidí jinak, v jiném pořadí důležitosti a v jiných souvislostech než ti, pro které rok 1968 byl vyvrcholením osobního politického přesvědčení. I to však je vlastně zase jen dalším důvodem pro výraznější orientaci na diskusi.

Také tento můj článek je vlastně spíše příspěvkem do debaty o budoucnosti "Listů", než čímkoli jiným. Zdůrazňuji momenty, které se mi zdají v práci «Listů» nezbytné také z toho hlediska, aby proud socialistické opozice v Československu i v exilu začal v osmdesátých letech výrazněji než v minulosti řešit i zásadní programové otázky. Víím, že jsou lidé, kteří si představují vznik politického programu jako sepsání textu o X bodech. Text se prodebatuje, schválí, zveřejní – a máme program. Taková tvorba programu jistě není příliš obtížná. Dovedu si představit několik takových programů do roka. Problém je jenom v tom, jak takový program uskutečnit a kdo vlastně ho jako program pro sebe závazný bere. Myslím si, že cesta k větší programovosti socialistické opozice je bohužel mnohem složitější.

Předpokládá dát nejdříve relativně velkému okruhu stoupců tohoto proudu dostatek podnětů k vlastnímu programovému uvažování. Předpokládá dále, aby se delší dobu vedla otevřená diskuse na základě takových podnětů. Ti, kdo se opravdu zapojí do takové diskuse (tj. jak ti, co v jejím rámci budou psát, tak ti, kdo to vše budou číst a budou o tom dále debatovat), jsou živými a konkrétními lidmi, o nichž lze říci, že úsilí o programovost chápou také jako svůj osobní problém a potřebu. A teprve až se uvidí, kdo jsme a co si vlastně o základních problémech naší doby i naší možné aktivity v ní myslíme, teprve potom se dá formulovat nějaký program v podobě textu o X bodech. Jsem tedy pro programovou orientaci "Listů" v osmdesátých letech, ale zdá se mi to úkol složitý a dlouhodobý. Skončí nakonec úspěchem nebo neúspěchem v přímé závislosti na tom, kolik lidí z řad socialistického proudu čs. opozice doma i v exilu bude chtít programově pracovat – a nikoli jen se k programu přihlásit. I vydávání časopisu "Listy" v tomto duchu je konkrétní programová práce. "Listy" budou takové, jaké je uděláme. "My" tu znamená celý kolektiv autorů z exilu i z domova – a v jistém smyslu i celý kolektiv čtenářů. Neboť by bylo dobře, kdyby právě čtenáři už od tohoto startu do let osmdesátých sami aktivně a konkrétně sdělovali "Listům", co by od nich chtěli a co naopak se jim na nich nelíbí a proč.

Nebylo by dobře, mít velké oči. "Listy" budou i nadále dělány v redakčním i technickém smyslu opravdu «na koleně». To nakonec mnohé ovlivní rozhodujícím způsobem. Přesto však myslím, že je reálné, chtít "Listy" udržet a zlepšit, a že se to podaří.

PRAHA - KÁBUL - OLYMPIÁDA

Možná, že dnes, kdy čtete tyto řádky, je už všechno jasné. Myšlenka mezinárodního bojkotu moskevských olympijských her se možná stala praktickou výzvou, nebo i nadále zůstala pouhou výhrůžkou. Kábul, připomínající Prahu ze srpna 1968, je možná dosud živým traumatem, nebo se již změnil v hořkou, zvolna stravovanou pilulku. Snad je již rozhodnuto – a přece bychom chtěli vyjádřit své stanovisko.

Bojkotovat letní olympijské hry... Sportovce, který s odříkáním po celé roky vytvářel svůj vrcholný výkon, může takové rozhodnutí postihnout jako celoživotní prohra. Jeho příležitost se snad nikdy nevrátí.

Již jednou, v polovině třicátých let, stál svět před podobným rozhodnutím. Hrstka přecitlivělých demokratů provázená málo konstruktivní levicí odmítala Berlín jako místo olympijských her. Zvítězila však rozvážnost, obrana čistého, politikou nezkaleného sportu, pevná víra v dobrý příklad demokracie. Olympijská vlajka se zasnoubila s hákovým křížem. Na několik slavnostních dnů se stalo Německo hlavní zemí světa. Německo nových, velkolepých stadiónů, Německo bez stávek a nezaměstnaných, snad poněkud vojácké a výstřední norimberskými rasovými zákony, ale také zbavené všech nepořádků, příznačných pro svobodnější svět.

Morální podpora, kterou Hitlerovo Německo získalo uspořádáním olympijských her, na dlouhou dobu přehlušila varovné hlasy. Musely zmlknout malé země, již tehdy ohrožované svým militantním sousedem. Olympijské hry pořádané v nacistickém Berlíně byly urážkou Thomase Manna, Bertolda Brechta, všech vyhnanců, lidí pronásledovaných a vězněných, všech, kdo ztělesňovali svědomí Německa i jeho lepší budoucnost. Ať už z dobré vůle, nebo z pohodlnosti – byl to jeden z celé řady omylů, které svět draze zaplatil.

Nikdo nepochybuje o tom, že i Moskva bude důstojným hostitelem letních olympijských her. Stadióny budou dokončeny, hotely připraveny. Bude co jíst, nejen v Moskvě, ale také v Kijevě a Tallinu. Nedojde k jediné demonstraci a žádná z delegací se nemusí obávat teroristického útoku. První socialistický stát světa, po celá desetiletí zpochybňovaný imperialistickou reakcí, získá nové mezinárodní uznání jako zastávce ušlechtilé myšlenky míru a přátelství. Odlesk olympiády pozlatí i vystoupení sovětské delegace při rokování helsinských signatářů v Madridu.

Kdo si pod znamením pěti spojených kruhů vzpomene na Jurije Orlova? Jestli mají jeho vězňové smysl pro sadistický humor, přivléknou ho k televizoru ve chvíli, kdy nad Lužnikami vzplane olympijský oheň. Trpkost zrady a opuštění budou pociťovat lidé ve čtyřech světadílech. Každý z vyhnanců, kteří si dovedli spočítat, že bez Moskvy by je vietnamští vojáci nemohli vystrčit v chatrných bárkách na širé moře. Eritrejci a Angolané, kteří za kubánskými žoldněři vidí i Castrovu moskevské

věřitele. Všechny národy, kterým sovětské tanky upírají právo na volbu vlastního osudu. Olympijská vlajka nad berlínským stadiónem byla urážkou tisíců. Stejná vlajka nad moskevským stadiónem bude urážkou miliónů.

Sovětský zásah v Kábulu, zbavený chatrných výmluv a matoucích lží, je zcela zjevnou, nestoudnou agresí. Není náhodným vybočením z dobrých mravů, ale zřetelnou součástí dračí setby, o jejímž pokračování se jen dohadujeme a na jejíž konce se bojíme pomyslet. Bude-li sovětská agrese v Afghánistánu odsouzena pouze slovy, změní se proti naší vůli v normu, použitelnou pro další vhodné příležitosti. Jestliže agresora pokáráme, ale zároveň mu ponecháme uspořádání olympiády, potvrdíme v jeho očích svou směšnou nemohoucnost. Jestliže náš svět nechá tak jako ovzduší znečistit i slavnost svobodných Řeků a novověký ideál de Coubertinův, olympijská vlajka do současné Moskvy nepatří.

* * *

Právem se ptáte, kdo jsme a kde je naše odpovědnost za tak závažný mezinárodní čin?

Jsme z Prahy, z města, kde byl prověřen, zakoupen a vyškolen zbrusu nový afghánský premiér a generální tajemník Babrak Karmal. Jsme v opozici vůči naší vládě a vládě naší vlády, nejsme však v opozici vůči svému národu. Naše názory sdílí velká většina obyvatel. Lišíme se od ní tím, že své názory neskrýváme. Jsme proto zbaveni jedné ze základních lidských radostí – vykonávat práci, která by nám byla víc než obživou. Naše děti nesou znamení nespolehlivosti. Občas nás vyslychají, ostouzejí a zavírají. Cena, kterou platíme za částečný pocit svobody a dobrého svědomí, se zdá mnohým značně vysoká. Srovnáme-li – však naše podmínky s pronásledováním přátel v Rusku, na Ukrajině, v Gruzii a Pobaltí a s brutalitou, která vládne v ještě vzdálenějších provinciích sovětského impéria, cítíme se téměř jako v bavlnece.

Dokud bude mezinárodní vývoj probíhat pod pláštěm uvolnění, dokud bude do zemí sovětského bloku proudit nejmodernější západní technologie a zámořské obilí, na našem postavení se nemusí nic změnit. Až řeknou západní státy «dost!», nebude nám co závidět. Místo sledování nás budou zavírat, místo zavírání zabíjet. Také naše polské či maďarské bratry, jejichž režim dnes projevuje větší zdrženlivost. Jakákoli námitka, že něco takového není možné v Evropě osmdesátých let, je lacinou a prázdnou iluzí.

Naším životním zájmem je tedy udržení a prohloubení mezinárodní spolupráce, nikoli zostření mezinárodních vztahů. Zlostná reakce Moskvy by se projevila především v dosahu její moci. Nepostihla by Francouze, Holanďany, Američany nebo Brity, postihla by nás. Přesto zastáváme názor, že demokratické státy by letní olympijské hry v Moskvě obesílat neměly.

Známe stanovisko sportovců i prohlášení představitelů mezinárodního olympijského hnutí. Rádi bychom žili ve světě, kde je možné sport a politiku oddělit. Nežijeme v něm. Každý sportovec ze země socialistické soustavy, který přijde soutěžit na olympiádu, je v plném slovy smyslu profesionálem. Je státní investicí, jejímž jediným posláním je zvýšit mezinárodní prestiž státu. Do střediska vrcholového sportu se nikdy nedostane mladý člověk, který by vyslovil názor odlišný od státní doktriny. Olympiáda v sovětském pojetí je především politickou záležitostí a na druhém místě příležitostí k získání tvrdé valuty. A aby bylo toto pojetí i v detailu dokresleno: na olympijské náklady musí podřízené státy sovětského bloku přispět příkaznou částkou.

Z našeho pohledu nazírána je myšlenka oddělení sportu a politiky krutým nedorozuměním. Jestliže v něm setrváme, může být další olympiáda uspořádána kdekoli, v Jihoafrické republice stejně jako ve Vietnamu.

Včasná morální sankce – nejmírnější ze všech možných sankcí – je víc než mnohá prohlášení. Zabrání tomu, aby se agresor odíval mírovou svatozáří, obsahuje naději na odvrácení nebezpečného vývoje. Je lépe třeba na poslední chvíli změnit olympijské město, než počtvrté v tomto století prožít olympijský rok ve válce.

© Palach Press

Praha, leden 1980

Konec jedné epochy?

Jeden z našich čtenářů nám poslal dopis, který dostal od přítele z Prahy. Dopis byl psán v srpnu-září 1979, tedy ještě před říjnovým procesem se členy VONSu, a obsahově jako by navazoval na Sedm dopisů, které jsme kdysi otiskli. Domníváme se, že sdělení a myšlenky v něm obsažené si zasluhují, abychom s nimi seznámili čtenáře doma i v exilu. Text je autentický, neredigovaný; vynechány jsou pouze pasáže osobního rázu.

... Nejsem si ještě tak docela jist, zda se mi podaří tento dopis odeslat, ale píšu ho aspoň do zásoby. Bylo by dobré, kdyby přišel do vašeho horkého léta. Myšlenek, které bych vám chtěl sdělit, je přirozeně dost. Netýkají se jen našeho osobního osudu. Jsme konečně – my i vy – součástí jistého společenství, které se jako už mnohokrát v dějinách, a většinou marně, snaží dokázat, že rozumné je opakem toho, co se právě děje.

Z toho, co tam z vaší strany slyším, zaznívá otázka: kam dali rozum, když zavřeli těch deset lidí? Jenže jak chceš vůbec měřit rozumem dění, které se už dávno vymklo z rozumové kontroly?

Víš, někdy si tady připadám jako v nějakém šíleném snu, čtu noviny a nechce se mi věřit, poslouchám rozhlas a nechce se mi věřit. Jedině na televizi se nedívám, protože je pokažená, a tím uniknu největším depresím. Všechno, co se tu v posledních letech děje, je výsledkem té celonárodní křeče, která tu zůstala po roce 1968. Ukazuje se, že ti, kdo obsadili místa a zařídili se na dlouhá léta, podléhají čas od času apokalyptickým snům; cítí, že kalkulace, kterým podlehli, nevycházejí tak, jak by měly; odvracejí oči, odmítají dívat se dopředu, v jakési panice se drží stále stejných lží; a to plodí takové zkratové situace, jakou je i zatčení desíti.

Nevěřím, že tu jde o promyšlený plán, jak o tom často mluví cizí stanice; je to spíše projev zoufalství, snahy aspoň něco udělat, aby to bylo jakoby ofenzivní. Někdo asi chytrácky probral celou disidentskou společnost, aby na každého něco měl; jen si všimni, koho všeho nechali tak; a řekl si ďábel-sky, že to všechno rozhází, nedopustí mravní ani názorovou konfrontaci, ale zasadí ránu takovým tím policejním hnidopištvím. Jenže se ukázalo, že to nevyšlo, a už zase tu stojí náš etablovaný stát před světovou veřejností jako paranoický hrubián, ještě k tomu hloupý a zbabělý, který si vyřizuje účty s nemocnými ženami. To není promyšlená teroristická politika, to je výraz paniky.

Panika se odvíjí z tajných rokování, kde se nedá tolik lhát, jako před ubohou veřejností, a kde se hromadí důkazy zoufalství nad závěrečným účtem celých desíti let. To není jen ten ekonomický debakl, i když přináší jistě nejvíce strachu, protože vždy vládlo přesvědčení, že s několika inteligenty, kteří blouzní o svobodě, vždycky nějak zatočíme; ale co proboha uděláme, když se začne nespokojeně hýbat ta obrovská mlčící a nasycená většina, která si z nás stejně dělá celou dobu srandu a tajně nás nenávidí a přeje nám všechno nejhorší, a kterou teď už nejsme schopni nasytit? Je tu něco více: je tu pocit obrovské deziluze z čistě mocenské stability, která se ukazuje ne tak docela stabilní; tušení, že přichází pomalu konec jedné éry, že ta zkurvená politika a řízení státu nejsou tak jednoduchá věc, jak jsme se domnívali, že ani policajti nestačí zachránit efektivnost, že třeba ti blázniví intelektuáli měli pravdu, když říkali, že hospodářský život má své objektivní zákony; lid je vlastně podvodník, a při všech těch manifestacích oddanosti se jenom přetvařoval, a co s ním teď? A hlavně, není jisté, co bude. Co to vlastně je, ta celosvětová energetická krize, když do nás všichni hučeli, že se to socialismu nedotýká, protože náš velký bratr má všeho dost? A jak to, že teď nemá? A kde je ten internacionalismus, přece nás v tom ti Sověti nenechají? A co když nechají? Proč si právě oni začínají s reformami, které my jsme prohlásili za kontrarevoluční? Co když měl ten Šik pravdu? Potom měli pravdu možná i ti ostatní, které jsme třískali po hubě. Bude to zas jako s těmi procesy v padesátých letech? Tyhle myšlenky se dostávají, a je to cítit. Zatím jsou to spodní proudy, ale sem tam něco vylézá na povrch.

Asi si umíš celkem dobře představit, jak se chovají ty naše známé lidové masy. Žily si celou dobu ve své nemravné apatii, zařídily se po svém. Jen když máme řezníky a všechno, co k svému životu potřebujeme. Ještě to není tak zlé. A teď zažily první šok. Předtím lidé jen nadávali a vykládali si vtipy. Teď jsou vyděšení a ptají se: co to všechno

znamená? Bylo to zlé, když jsme mlčeli? Co jsme měli dělat? Co může vlastně obyčejný člověk dělat? Bude to pokračovat? A co s námi bude? A pak vypukají ty potlačené nenávisti, ke komunistům všeobecně, vy za všechno můžete, k vládě, nikdo už není dobrý, všechny iluze se zřítily, nepřežily ani ty federalizační na slovenské straně. Nic nezůstalo, teď teprve vědí, že se stali obětí podvodu, závidí těm, kdo odešli, povídají si o tajemných stávkách a zase chtějí, aby byl někdo statečný, horníci v Ostravě a tak podobně. Pasou se na oficiálních rozpacích. Něco se musí stát. Sem tam někdo začne rvát v obchodě, protože je mu už všechno jedno.

Už léta pozoruji zblízka celý ten hospodářský chaos. Jak Diogenes bys musel hledat v pravé poledne člověka, kterému ještě na něčem záleží, kromě jeho osobního prospěchu a klidu. Lidé pracují jen ze setrvačnosti, protože si na to zvykli, ale všechna ta pracovní propaganda, kterou oplývá tisk, je jen samoučelná orwellovština. Vedoucí uhýbají před odpovědností, pěstují alibismus a čekají, jak to všechno dopadne. Každý si myslí, že shora musí už přijít nějaký rozumný krok, který zastaví úpadek. Ale nic nepřichází. Nahoře se mlčí. Nikdo nemá odvahu lidem něco říci, na nepopulární prohlášení se používají druhořadí panáci, a oficiální «představitelé» jen posílají blahopřejné telegramy. Doktor Husák je prý otrávený, a ani se mu nedívám. Musí to být katastrofální pocit. A pořád se hraje stará hra na Černého Petra. Čeká se, kdo si ho vytáhne, protože jak už to bývá, na někoho se to všechno bude muset shodit. Ale na rozdíl od minulosti se nikdo nechce exponovat a strach z budoucnosti všechny spojuje. A tak křeč pokračuje. Ubozí novináři vytahují každou krizi na Západě, aby vnukli lidem myšlenku, že nikde na tom nejsou líp a že soumrak nastává na celém světě. Prostě je soumrak bohů první třídy. Společenská smlouva (jak o ní psali někteří autoři zde i v cizině) přestává fungovat. Dokonce i z oficiálních řečí prosvítá těžce utajovaná bezvýchodnost. V životním stylu mocenské elity převládá stavění Trianonů. Není to jako v šedesátých letech, kdy se kdekdo pokoušel něco zachraňovat. Na to není ve vládnoucí skupině dost mozků. Takže všechno to tvoří dohromady pochmurný obraz.

Lidé jako my by mohli pociťovat zřetelnou satisfakci. Ale více je mi této země líto. Nezdá se, že by se rýsovala nějaká pokojná záchrana. Bylo zaseto příliš mnoho větru. Samozřejmě v nejbližší době se ještě může něco ukázat. Z SSSR přicházejí jen další nejistoty. Katastrofální úroda a zřejmé horečné pokusy zachránit, co se dá, bez narušení systému, jak se o to pokoušel kdysi Novotný. Je až k nevíře, jak se potvrzují všechny analýzy, které jsme kdysi dělali a které tu zněly jako toužebná přání anebo utopie. Tragické je, že pořád nechťejí nic slyšet. Pořád převládá nad národní zodpovědností prostý strach o osobní osud. Je to, jak říkám: člověk jim nabízí jiné myšlenky, a oni odtahují ruce; je to, jako by to skutečně mělo dospět až k hořkému konci. Samozřejmě jsou rezervy. Například v omezení vojenských výdajů, ke kterému vybízejí Rumuni, ale i to vyžaduje přestavbu celé politické koncepce. Římský klub má pravdu, lidé prostě potřebují šokovou terapii, aby pochopili, že už není možné látat stará ideologická klišé a negramotnou politiku bezduchými frázemi. Obávám se však, že ani na naší straně není dost programové jasnosti.

Teď se teprve ukazuje, jak se republika vylidnila, hlavně v oblasti koncepční tvorby, ať už by měla jakékoliv ideové ražení. Vždycky jsem měl obavy, že čisté lidskoprávní apely a existenciální revoluce nemohou nahradit aspoň kontury reálného a ryze politického programu, který by vycházel ne ze sebedefinice, ale z respektování daností a měl na mysli východisko pro demokratické řešení, což je bohužel vždycky řešení pro 51 procent možných voličů. To je stejně bída, ale myslím si s Churchillem, že nic lepšího se nedá vymyslet. Proto mě zaléval smutek, když zde probíhaly ty polemiky na začátku roku (Vaculík-Havel-Gruša a ostatní), a vzkazoval jsem, že všechna ta úsilí o odlišné sebedefinice nejsou k ničemu. Chtěl jsem, aby se nechal volný průchod tvorbě přirozených autorit, jak v osobách, tak v koncepcích. Ale dopadlo to jinak. To byl samozřejmě objektivní proces, který je podmíněn časem a lidskou psychikou.

Faktem zůstává, že stojíme před klíčovým bodem východoevropského vývoje, který musí nějak zvládnout břemeno neblahé minulosti a úchylky od vývoje evropského. To není žádná iluze, to je vynucený efekt z celého selhání v ekonomickém systému uspišený současnou krizí, celkovým selháním technologického pokroku a selháním politického systému, jehož nejhorším plodem není nerespektování lidských práv, ale neschopnost pohnout s lidmi, jinak řečeno neschopnost mobilizace národních aktivit a s tím i aktivit intelektuálních. Cynicky tu pravím, že kulturní a mravní úpadek je jen vedlejším produktem tohoto selhání.

(Nejsem ovšem takový cynik, aby mě nedojímalo, když slyším, kolik opisů nejrůznějších samizdatových knížek tady koluje. Nechci odhadovat počet čtenářů, ale u některých titulů je prý to více než při normálním vydání oficiálních knih. A tak se někdy probudím ze skepse a pomyslím si, zda nakonec není pravda, že literatura má skutečně význam a že to může být způsob efektivní obrany, který právě v této zemi byl kultivován do nebyvalých rozměrů a významů. Je taky zajímavé pozorovat, jak mnozí dospívají k témuž poznání jinými, opožděnými cestami. To je asi osud všech, kdo si zachovali rozum. Na další to ještě čeká, ale jaká sláva už z toho bude? I tak to však bude lepší než nic).

* * *

Byli tu přátelé tam «od vás», ukazovali nám obrázky toho svého domova; věřím, že to tak všechno opravdu vypadá, i když mi to připadalo jako reklama realitní společnosti. Mé ženy se nad tím zmocnila tichá únava, protože si uvědomovala, že vidí něco, co už nikdy nebude, jako třeba vlastní mládí. V té souvislosti si vzpomínám, jak Mlynář vypráví o Koldrovi, který se vrátil z prohlídky jakéhosi pařížského obchodního domu a říkal: «Kurva, soudruzi, tady člověk vidí, o co všechno jsme naše pracující připravili». Asi to necituju přesně. Mimochodem, velmi pozoruhodná knížka; četl jsem německy i česky. Je to jediná kniha, která mi zatím dala nahlédnout za celou tu fasádu a připravila mi zděšení nad ubohostí lidí, na kterých často spočívá osud národů. Je to vrcholně dobrodružné čtení, ale deprimující. I když dávno vím, že politika je jediná oblast, ve které se nežádá kvalifikace,

nevypisuje konkurs a nejsou požadavky na aspirantské minimum. Ale zase jsem odbočil.

Dost dobře nechápu všechny ty vaše cifry, vaše cestování, jak to máte s byty a se vším ostatním; my jsme si prostě zvykli na rozvojové poměry. Ale i tak mě tu mnozí považují za hlupáka: ti, kteří jezdí k moři a stavějí chaty a domy. Když můžu, proč prý nejdu do toho světa, kde všechno funguje a kde si člověk vydělá za hodinu na deset litrů benzínu a který zahalují nové pověsti české oparem žádoucnosti. Odpovídám, že jsem blázen, ještě s několika jinými, nemocný na duchu, padlý na hlavu, prostě debil. Jinými slovy to říká i moje žena.

Tohle mě nechává chladným, ale abych pravdu řekl, sužuje mě jenom lítost nad ztrátou rozhledu. Představuju si tak někdy, že i já letím přes oceán a blížím se k velkým městům a světům jiných rozměrů, k lesům a jezerům a vzdáleným lidem, a s trochou zatrpklosti si říkám: jó, hochu, třeba už nikdy nic jiného neuvidíš, než ten wilsoňák a nuselský most, tu ulici, co je vidět z našeho okna, ty stejné hory a řeky o dovolené a rostliny a vína a tukem obrostlé maso v našich výkladech, a vysavač, který nevysává, a pračku, která teče po dvou letech a rádio, na které chytíš jenom rušení. Ale co, snad je to všechno k něčemu dobré. Člověk přece nemůže mít třešně všech druhů, některé jsem už ochutnal a mají docela dobrou chuť, tak si dávám v duchu pár facek a domlouvám si, že nemusím mít nutně třešně, které zrají v Texasu, jak o tom zpíval Waldemar Matuška; ale nebyly to třešně, byly to žluté růže.

* * *

Když jsem si přečetl předcházející stránky, zdá se mi, že je to všechno vlastně prosté. Záleží jen na tom, zda se zoufalá moc nedopustí nějakého kurčlusu v myšlení. Ale o tom pochybuji, protože to nikdy nebylo v této zemi zvykem. Mohli by se takového myšlení dopustit Rusové, ale v tomto případě ani na to nevěřím. Sociální skutečnost sama vysílá volání o pomoc, a bude se muset najít skupina lidí u moci, kteří už v zájmu vlastním toto volání zaregistrují. Konkrétně je těžké říci, jak si to představuju, ale snad to není ani smyslem našeho hádání. Vím prostě s jistotou, že tato éra, typická vším, jak to bylo dokonale popsáno, pomalu končí. Měli byste to vědět i vy. A vyvodit z toho důsledky pro celkovou koncepci své práce. I tak se ukáže, jak postupující vylidnění ztěžuje jakoukoliv koncentraci sil zde, analytické rozlišení věcí podstatných od méně podstatných, a určitou klidnou sebedůvěru.

Rád bych ti s velkou radostí napsal o lidech. Vidíš, a přece mám v tomto ohledu trochu zábrany. O mně mohou vědět všechno, ale nemám právo riskovat někým jiným. Měl bych napsat, co kdo dělá a co kdo píše, ale to prostě nejde. Ale všechno je OK. Hodiny se dá vykládat, co ten a co ten, a je to prima, protože se ti zalidňuje známý svět čerstvými informacemi. Ten v base a ten venku, a k tomu literatura a lásky a ostudy a prostě všecek ten život intelektuálního ostrova, kterému i vy říkáte gheto; ale není to gheto, je to něco lepšího, protože přece jen proniká pomalu do vědomí, že konec konců z toho Terezína vidíme dále a zřetelněji, než naši strážci.

Budu už pomalu s tím dopisem končit, protože se mi rozrostl až do nekonečna a bylo by ho škoda, kdyby nedošel, kam míří. To je tak se vším. Na obyčejné věci, poslání dopisu, domluvu, setkání a podobně tu člověk spotřebuje tolik energie, že je to až k nevíře. Vím, že moc lidí raději zanechalo psaní dopisů vůbec, schránka je pořád prázdná, do telefonu ti lidé říkají jenom blbiny a ještě se raději neohlásí jménem. Tohleto se jim dokonale podařilo, tak ztížit možnosti moderní komunikace, že se to už ani nevyplácí. Vlastně je všechno pokažené, ve shnilé kuchyňské lince mi shnila kuchařská kniha. Jestliže se za této situace zabývám osudem národního společenství, nezasloužím si nic jiného, než výstrahu generální prokuratury, jakou dostalo už mnoho mých přátel.

To je to jediné, nad čím si opravdu neustále lámou hlavu: zavřít – nezavřít?! Koho zavřít a koho právě nezavřít. Jak jsou všechny ty mocenské elity v dějinách stejné! Je to až k neuvěření. Pořád myslí jenom na nebezpečí, které jim hrozí od jejich kritiků. Nepochopí asi nikdy, že právě systém moci sám jim připravuje zkázu. Že zbavení všech kontrolních korektivů se dopouštějí čím dál více hovadin až k hořkému konci. Všechno, co se tu v posledních dvou letech děje, mi připomíná poslední léta Novotného éry; jedna hloupost střídá druhou, jako kdyby jim je někdo podstrkoval. Jako kdyby za nimi stál nějaký rádce, který jim nakuká to nejhorší, co se v dané situaci dá udělat. Vždycky je to řešení, které nasere co nejvíce lidí. Možná mají nějakého tajného našeptavače, který se takhle baví. Teď nám oznámili, že se nebude prodávat do odvolání rýže, protože je dost brambor a za rýži ušetříme devízy. To by nikoho nenapadlo! Vzpomínám, zda jsem o něčem takovém už někdy slyšel, a nemohu si vzpomenout. Vláda řekne jednoduše svému lidu: víte co, žerte teď furt jenom brambory, protože je jich dost. Rýži dostanete až na vánoce. Mně osobně to nevádí; ve Vietnamu a Kambodži je prý hladomor – rád se vzdám své rýže, jestliže jim to trochu pomůže. Jde spíš o to, že se staneme asi jediným civilizovaným státem, kde jedna základní potravina nebude vůbec na trhu.

A tak to jde dokola. Připadají mi ti naši vládcové, jak malí kluci, kteří něco provedli a teď zatloukají. Před lidem říkají, to my ne, to vlastně vy jste vinni vším, protože jste líní, kradete a nechce se vám dělat. Vám tak vládnout, takové učení máme, takové spojence a takové možnosti, a vy jste jak berani, furt si ze všeho děláte jenom srandu, tajně nás nenávidíte, a my jsme nechtěli nic jiného, než vaše dobro. Stroj běží naprázdno. Všechno to vypadá navenek, jako by se nic nedělo; ale děje se, fasáda se drží, ale základy se propadají a podemílá je voda. A rozum spí. Někdy si říkám, jestli je to náhoda nebo zákonitost, že takový typ moci plodí jednu blbost za druhou. Asi je to zákonitost. Jistě, strukturální záležitosti se nedají tak lehkou napravou, ale přece by se nemuseli dopouštět tak katastrofálních chyb? Nevím ani, jestli je to dobré nebo špatné, že tu všichni stojíme proti senilní, hloupé a roztřesené moci. Zdravější moc, ta by snad hledala ještě nějaké východisko a nepáchala by zbabělé idiotismy, jejichž jsme denně obětí. Ale zase by to déle trvalo. Asi je lepší, že je to tak. Protože tím spíše zasedneme kolem stolu a budeme si vyprávět, jaká to byla doba.

Candide musí být zničen

MILAN KUNDERA

1.

Porážka pražského jara v roce 1968 umožnila, aby veliký soused zbavil malou zemi posledních zbytků suverenity a přiblížil se v ní svým strategickým cílům v mimořádně zrychleném tempu. Jedním z těchto cílů je kulturní podmanění vlastního bloku. Nejde jen o politický systém. Politika tvoří jen jednu složku kultury a v Československu jde dnes o kulturu *celou*, v nejširším smyslu toho slova, o způsob života, zvyky, umělecké tradice, vkus, kolektivní paměť, všednodenní morálku. V Jugoslávii existuje také komunistický politický systém. Ale protože je to komunismus *mimo ruskou sféru*, podobá se konkrétní život Jugoslávce mnohem více životu Francouze než sovětského občana. Zvykli jsme si dnes absolutisovat význam politického systému (je to dědictví z vulgarisovaného marxismu, které, kupodivu, přejala levice stejně jako pravice) a přestat rozumět tomu, co je to kultura.

Řeknu to jinak: Situaci v Čechách po prosovětském převratu v roce 1948 lze pochopit jako konflikt mezi importovaným politickým systémem a kulturní tradicí země. Česká společnost si během let (a v šedesátých letech ve zrychleném tempu) přisvojovala, přizpůsobovala systém, proměňovala ho v pouhou formu, kterou naplňovala svým kulturním obsahem. Vidíme-li věci z velkého historického odstupu, zpozorujeme, že to byl zároveň konflikt mezi západní a východoevropskou (ruskou) civilizací, která ve svém dnešním komunistickém přetvoření je silnější než kdykoli jindy a usiluje posunout své hranice dále na západ. Z tohoto hlediska se proces liberalisace v letech šedesátých může jevit jako pokus o *occidentalizaci socialismu* a ruská invaze jako pokus o definitivní *kulturní kolonizaci* jedné západní země.

Viděno z tohoto hlediska, drama, které se odehrává v Praze, nemá *lokální* ráz (rodinný spor v sovětské domácnosti), nýbrž se v něm zračí v neobyčejné koncentraci *evropský osud*. V Praze se hraje veliké tragické divadlo evropských ilusí a blouďení, v Praze je anticipován možný zánik Evropy. Právě proto je průměrný Čech mnohem přesvědčenějším Evropanem než průměrný Francouz nebo Dán. Vidí totiž každodenně před očima «smrt Evropy», je nucen denně bránit «Evropu v sobě». Morální a kulturní solidarita západních zemí je pro něho bezprostřední, naivní potřebou. Když vidí Evropu ochromenou jejím «komplexem viny», když slyší slábnout její hlas, zdá se mu, že se na jeho ortelu objevil nový a rozhodující podpis.

2.

Právě ona šedesátá léta, kdy si česká společnost s bravurou a veselím podmaňovala importovaný systém, jsou léta, kdy na scénu českého veřejného života vstupuje Václav Havel. Je zaměstnán v malém pražském divadle *Na Zábradlí*, které se sta-

lo jedním ze symbolů šťastného ovzduší těch let, jedním z center tehdejší avantgardy. Spolupracuje nejdříve jako spoluautor s Ivanem Vyskočilem (báječným spisovatelem krátkých absurdních příběhů) a píše pak samostatně dvě hry, bez nichž si česká šedesátá léta nelze již myslit: *Zahradní slavnost* a *Vyrozumění*.

Obě hry jsou zřetelně inspirovány t. zv. absurdním dramatem Eugena Ionesca. Chtěl bych říci na tomto místě, co se ve Francii neví: Žádný současný zahraniční spisovatel neměl pro nás tehdy takový osvobozující význam jako právě Ionesco. Dusilo nás umění pochopené jako služba: služba výchově, služba morálce, služba politice. Plešatá zpěvačka, Židle, Budoucnost je ve vejcích, ty hry nás fascinovaly svým radikálně protiideologickým rázem. Vracely umění jeho autonomii a volaly ho zpátky do říše svobody a invence. Není tedy náhoda, že Havlovo divadlo Na zábradlí dalo najevo hned od začátku svou orientaci právě nezapomenutelnou inscenací *Plešaté zpěvačky* a *Lekce*.

Havel není myslitelný bez příkladu Eugena Ionesca, ale není jeho epigonem. Jeho hry jsou velice originálním a nenahraditelným rozvinutím toho, čemu se říká absurdní dramaturgie a byly tak ostatně pochopeny ve své době na celém světě: Jestli absurdno Ionescovo čerpá svou inspiraci v nejzazších hlubinách iracionálního, Havla fascinuje absurdnost racionálního. Jestliže Ionescovo divadlo je kritikou jazyka, totalitní režim nám převedl řeč v takové parodii, že se Havlova *všeobecná* kritika jazyka stala demystifikací *konkrétních* společenských poměrů.

3.

Ideologie a právní řád fašistických režimů jsou naivně upřímným výrazem toho, co moc míní a co chce. Ideologie a právní řád ruského totalitarismu mají naproti tomu charakter mystifikace. Jejich slovník působí stále hypnotickým vlivem na západního levicového člověka, který i dnes je ochoten se domnívat, že «sovětská ideologie je dobrá», že jen praxe «deformuje» ideologii, že tedy jde jen o to «opravit» praxi. Nechápe, že rozpor mezi proklamací a praxí není *nedostatkem*, který lze opravit, ale konstitutivním *základem* ruského totalitarismu, který je na tomto rozporu vybudován a nemůže bez něho existovat.

Západní člověk je dodnes s to vážně diskutovat o oprávněnosti či neoprávněnosti sovětského konceptu beztržní společnosti a rovnosti, i když sovětská skutečnost na žádné rovnosti nikdy založena nebyla. Je dodnes s to vážně souhlasit či polemizovat s ruskou koncepcí internacionalismu, i když tato koncepce je jen paravánem, za kterým se skrývá jeden z nejexpansivnějších nacionalismů, jaké kdy existovaly. (Ten paraván funguje opravdu znamenitě: probíhá za ním už půl století brutální rusifikace 40 milionů Ukrajinců aniž si toho svět

vůbec všiml). Falešný slovník odvádí debatu soustavně na falešnou kolej a činí analýzu konkrétní skutečnosti téměř nemožnou.

Nejhlubší smysl Havlových «absurdních» her z let šedesátých byla právě radikální *demystifikace slovníku*. Tyto hry ukazovaly svět, kde slova nemají smysl, anebo mají jiný smysl, než předstírají, anebo se staly záclonou, za kterou zmizela skutečnost. Když po roce 1968 je vyhnán z divadla a nemůže už pokračovat ve své literární kritice jazyka, proměňuje ve velkolepou kritiku jazyka svůj vlastní život: je jedním z hlavních inspirátorů, tvůrců a mluvčích Charty 77.

Stejně jako Havlovy hry z let šedesátých, Charta nerepresentuje žádný revoluční program, ba vůbec žádný politický program, není to kritika «zakladů režimu», není to projekt «jiného, lepšího světa». Těch několik desítek či stovek lidí, co podepsali text Charty, se jen skromně dovolávají platného řádu a oficiálně proklamovaných humanistických zásad. Nepolemizují, ale berou za slovo. Zaručují-li ústava svobodu slova, vyvozují z toho naivně všechny důsledky. Mluví-li ústava o rovném právu na vzdělání, stoupci Charty se diví, že děti pronásledovaných rodičů nesmějí studovat. Chovají se, jako by slova znamenala opravdu to, co předstírají, že znamenají. Nechtějí dokazovat, že vládnoucí ideologie je nesprávná, ale svým nevinným pohledem ji soustavně demaskují jako gigantický podvod.

V tomto smyslu je Charta, navzdory své skromnosti a své úzkostlivé legálnosti, útokem na sám základ režimu, neboť tímto základem je právě grandiózní jazyková mystifikace, která snad nemá obdoby v historii lidstva. Proto musí být Candide zničen. To je smysl soudního procesu proti Václavu Havlovi a jeho přátelům.

(Otištěno 24.12.1979 v *Nouvel Observateur*)
© Gallimard

O Praze, totiž v srdci Paříže

Velký úspěch francouzské literární sezóny, *Knihy smíchu a zapomnění*, poslední román Milana Kundery, je už řadu týdnů v čele seznamu bestsellerů uveřejňovaném «*Expressem*»; 40 000 výtisků bylo už prodáno; tisk, od Françoise Nourissiera z «*Figara*» po Patricka Mondiana z «*Le Matin*» a Clauda Roye z «*Nouvel Observateur*» ho zahrnul chválou.

Publikum se tentokrát orientovalo na dílo vysokých hodnot, jistě ne zrovna snadno přístupné a ostře se lišící od běžné komerční produkce jak vážností problémů, kterými se zabývá, tak silou stylu. Co způsobilo takové přijetí, nevídané už proto, že jde o knihu cizího autora? Příčinu lze vidět i v malosti současné francouzské produkce. Většina francouzských spisovatelů by pokládala pod svoji úroveň psát román na historické nebo společenské

téma či vytvořit postavy z masa a kostí (tak se projevuje živé dědictví jinak už mrtvého «nového románu»).

Kundera nám vypráví o své zemi, o Československu, o pražském jaru a ruské invazi, o diktatuře a exilu. A dokazuje, že romány, které mají co říct, stojí nesrovnatelně výš nežli romány, které vyhlašují nemožnost psát. Dalo by se předpokládat, že je v *Knize smíchu a zapomnění* mnoho místa věnováno antikomunismu a antisovětskému. Zde je však třeba říct, čím se Kundera liší od ruských disidentů. Liší se od nich zásadně dvěma podstatnými fakty. Zaprvé je literatura ruských disidentů vyhraněně «politická», spíš propagandistická než literární.

Kundera je téměř jediný, kdo svěřuje kritiku režimu imaginárním postavám, které žijí jako románové postavy i nezávisle na politickém kontextu. Vezměme si jako příklad Tamínu, nejsympatičtější hrdinku jeho poslední knihy. Příběhem této dívky, která odjela na Západ a zoufale se snaží dostat sem milostné dopisy zanechané v Praze, se Kundera bezpochyby rozhodl představit nám alegorii své země, brutálně zbavené vlastních tradic a minulosti. Ale Tamína je také a hlavně chudá emigrantka nucená dělat číšnici v baru a poskytovat přízeň mužům, kteří využívají její opuštěnosti a bídy. Také v drásavé kapitole, kde se dívka utopí kousek od lodi plné dětí, které nehnou prstem na její záchranu, je třeba vidět obžalobu Západu lhostejného k osudu malých utlačených národů. I zde se v lidské postavě Tamíny soustřeďují dalekosáhlé politické významy.

Zadruhé jsou romány ruských disidentů zpravidla konvenční po stránce estetické. Dokonce i Solženicyn je poznamenán socialistickým realismem. Kundera je naopak novátor. Jeho kniha je poutavá jak tématem tak stylisticky a obsahově: je to skutečná syntéza toho, co se píše na Východě (bohatý obsah a konvenční forma) a toho, co se publikuje na Západě (forma zbavená obsahu). Ničemně klást Východ proti Západu by mohlo vést k omylům. Kundera trvá na tom, že Československo je zemí Západu, zemí, která patří k západním dějinám díky své katolické a barokní kulturní tradici.

Kundera se podobá svým temperamentem a smyslem pro humor opravdu spíš Francouzi či Italovi nežli Rusovi. Jeho postavy jsou nám hned důvěrně známé, je možné se s nimi ztotožnit v utrpení i v radosti. Jen situace, které tyto postavy prožívají, se západnímu čtenáři mohu zdát neobvyklé. A tak si musí klást otázku: «Co bych udělal, jak bych se zachoval za takových okolností?». Je-li tedy Československo zemí západní, znamená to, že mnoho věcí, které se tam dějí, existuje i ve Francii. Kundera kritizuje literární snobismus, módu feminismu a nepravost televize v Praze a zároveň útočí, aniž by to sám říkal, na literární snobismus, módu feminismu a nepravost televize v Paříži.

Francouzský čtenář je vtahován do hry a brán na mušku na každé stránce; v závěru románu se cítí také zodpovědný za osud Československa a vinný svojí lhostejností. Jednou z nejpřitažlivějších stránek románu je bezpochyby nepřetržitá hra odkazů a vztahů mezi oběma zeměmi a obecněji mezi vazalskými národy ruského impéria a západními demokratiemi.

Dominique Fernandez, *Espresso*, Řím, 2.9.1979.

Rozhovor s Milanem Kunderou

Dne 19. ledna 1979 bylo uveřejněno v Le Monde interview a Milanem Kunderou. V úvodu redaktorka vzpomíná proslovu, který měl Kundera na sjezdu spisovatelů v roce 1967, v němž mluvil o tom, že existence malého evropského národa zbavovaného systematicky jeho velké kultury (díků zákazům a ideologické cenzuře) je v moderním světě vážně chrožena.

* * *

– *Jak vidíte dnes, po více než jedenácti letech, své tehdejší obavy?*

– Po ruské invazi bylo umlčeno na dvě stě českých spisovatelů, celá plejáda českých filmařů obdivovaných tehdy všude ve světě, desítky malířů, herců, divadelních režisérů. Z míst bylo propuštěno tisíce vědců (mezi nimi stočtyřicetpět historiků), stovky universitních učitelů (jen z pražské filosofické fakulty padesát profesorů a asistentů) a s nimi desítky tisíc neznámých ve školách, novinách, úřadech, nemocnicích, laboratořích. Část byla uvězněna. Jiná uštvána k smrti. (Básek Stanislav Neumann si vzal život. Můj přítel romanopisec Jan Procházka podlehl zuřivé kampani sdělovacích prostředků. Filosof Jan Patočka, duchovní syn Husserlův, byl zasažen smrtelným infarktem po policejním výslechu. Atd.). Jiná část byla dohnána k emigraci (slavní divadelní režiséři Otomar Krejča a Alfred Radok, největší český dirigent Karel Ančerl, filmaři Miloš Forman, Ivan Passer, Vojtěch Jasný, Jan Němec atd.) Většina zůstala v zemi zbavena svého původního zaměstnání a vyřazena z veřejného intelektuálního života. Situace se od té doby nezměnila.

Po porážce revoluce v roce 1848, v nejménějším období rakouské monarchie, dva čeští universitní profesori byli vypovězeni z university. V té době to byl velký skandál.

Vážím opatrně svá slova: co se týče délky trvání, rozsahu a důslednosti, masakr české kultury po roce 1968 nemá žádnou obdobu v historii země od třicetileté války.

– *Šlo zřejmě o to, zabránit českým kulturním pracovníkům v jejich politické, reformační aktivitě.*

– Kdyby šlo jen o to, byli by odstraněni z politického života, aniž by jim přitom někdo bránil pracovat v jejich oborech. Jenomže oni byli likvidováni i s celým svým odborným dílem. A nejen ti, co se angažovali v Pražském jara. Po deset let není dovoleno v Československu slyšet hlas žádné významné kulturní osobnosti, ať politické či apolitické, komunistické či nekomunistické.

– *Nemůžeme se nadíti, že tak jak se bude politická situace stabilizovat, ti, co jsou vyřazeni z kulturního života, budou se do něho zase postupně navracet?*

– Kulturní osobnosti nejsou jen vyřazeny, «distancovány»; je jim určeno vymizet z paměti. Jejich jména už neexistují v učebnicích dějepisu, zmizeli i se vším, co vytvořili během svého života. V důsledku toho třicet, čtyřicet let české kulturní histo-

rie se změnilo k nepoznání. Představte si, že byste ve Francii po deset let neslyšeli jméno Malraux, Aragon, Levy Strauss, Soulage, Godard, Messiaen, představte si, že by se francouzská literatura musela tvářit, že nikdy nepoznala Bytí a nicotu ani Plešatou zpěvačku ani Věci a slova; a že by byli francouzští občané pronásledováni za to, že tajně rozšiřují rozmnožené rukopisy Charových básní nebo Becketových her.

Panuje běžný názor, že to všechno je jen druhotný, málem nechtěný důsledek velkého politického konfliktu. Ale odvažme se jiného vysvětlení: Nebylo rozdrčení Pražského jara vítanou záminkou pro zcela záměrné zničení české kultury? Je třeba vyvodit všechny důsledky z tohoto evidentního faktu: v Čechách není masakrována opoziční kultura, ale kultura jako taková.

– *Dalo by se vám namítnout, že podtrhujete příliš kulturní aspekt situace, čímž ji redukuje na záležitost pouhé intelektuální elity.*

– Z iniciativy kulturního kalednáře UNESCO uspořádali v Praze nedávno výstavu dokumentů o Karlu čtvrtém, římském císaři a českém králi z čtrnáctého století, zakladatele pražské university, první na východ od Rýna. Úřady netušily, že se tam obyvatelstvo nahrne ze všech koutů země a promění svou návštěvu v gigantickou tichou manifestaci. Nikoli úzká elita, ale celý národ je připraven bránit svou kulturu a svou historii, když je vidí ohroženy. Pronásledování mne zbavilo klasického komplexu, který mívají intelektuálové před politikou, která se jim jeví jako ten pravý život, zatímco kultura jako by nebyla než věží ze slonoviny. Jenomže kultura, to je paměť lidu, kolektivní vědomí historické kontinuity, způsob myšlení a života. Knihy a obrazy jsou jen plátnem, na němž se tato hlubinná kultura promítá, uchovává, resumuje. Nechci popírat obecně známý politický obsah Pražského jara a invaze. Ale to, co činí situaci výjimečně dramatickou, je právě to, že přesahuje hranice pouhé politiky. Národy přežijí změny režimů. Ale když jsou zbaveny své kultury (své paměti, své originality) jsou odsouzeny zemřít. Je to perspektiva dlouhodobá, ale nic menšího v ní není v sázce.

– *Proč by chtěl komunismus likvidovat národy, které se k němu hlásí?*

– Politický slovník není než mystifikace. Nemluvím o komunismu ale o ruském totalitarismu. Kulturní agresivita patří k jeho definici. Víím to od roku 1948: pronásledování náboženství, sentimentální moralismus pranýřující českou legraci, dvě třetiny novin věnované zprávám za Sovětského Svazu, děda Mráz nahradivší o vánocích Ježíška, oficiální objetí s polibkem, které sa protiví diskretní povaze Čechů, povinný obdiv pro všechno ruské včetně kukuřice a carů.

Z historie dějin české kultury zůstalo jen to, co duch ruského totalitarismu mohl pojmout a ztrávit: vyřazena proto katolická tradice (zakořeněná do velké epochy baroka), ale udušen i duch ev-

ropského ateismu (se všim co má libertinského, agnostického, skeptického, imoralistického), censurovány «západnické perverse» (dílo Kafkovo, surrealismus, psychoanalýza, strukturalismus atd.) a všechno co zakládalo moderní národní vědomí (takto zmizela z dějin, i se svým filosofickým a sociologickým dílem, obrovitá postava T. G. Masaryka, zakladatele československé republiky v roce 1918).

– *Ale vy jste často tvrdil, že česká kultura i uvnitř importovaného systému došla značného rozkvětu!*

– V roce 1963 se v Československu konala slavná mezinárodní konference, která měla rehabilitovat dílo Franze Kafky v «marxistickém světě». Po invazi v roce 1968 oficiální sovětské dokumenty ji označily jako počátek kontrarevoluce. Ze svého hlediska se nemýlily. Boj za Kafku tvořil krajní intelektuální křídlo širokého hnutí národa, který hájil zaníceně svůj způsob života: ve způsobu, jak se oblékat a jak myslet, jak léčit nemocné a jak hájit obžalované, jak dělat divadlo a jak vychovávat děti, jak organisovat práci v dílnách a jak se bavit.

Díky nesmírné síle této *lidové kulturní resistance*, umění mé země zažilo v šedesátých letech jedno ze svých největších období (film a divadlo byly tehdy z nejlepších na světě). A mělo doma ohlas, o němž si francouzský umělec netroufá ani snít. A přece struktura režimu musila tehdy zůstat stejná. Ti, kteří si pletou skutečnost s pouhým politickým systémem (a kdo to dnes nedělá?), nebudou nikdy s to pochopit, co se tehdy dělo a odtud docenit skutečný rozsah tragedie roku 1968, který je možno měřit jen mírou rozdrčených hodnot.

– *Často jste protestoval, když vás nazývali východoevropským spisovatelem. Co vám na tom vadí?*

– Z nepřesnosti zdánlivě bezvýznamné se stala jedna z mystifikací století. Maďarsko, Polsko, Čechy, Prusko tvoří už po tisíciletí součást západního osudu s katolickou církví, gotikou, reformací, renesancí, barokem atd. Je tedy na jedné straně Rusko, se svou velmi specifickou historií, a na druhé straně západní země jím podrobené. Ti, kdo nás překřtili na východní Evropu, ospravedlnili takto (historicky, zeměpisně) náš násilný přesun do jiné kulturní sféry, která je cizí našim dějinám.

– *Podtrhujete-li vaši rozdílnost, neznamená to, že se takto desolidarisujete s ruskými disidenty, jejichž osud je přece totožný s vašim?*

– Opak je pravda. Sympatizuji s nimi, i když můj osud je docela jiný. Berdjajev se asi nemýlil, když napsal, že ruský komunismus vděčí víc Ivanu Hroznému než Marxovi: ruští disidenti zápasí s démony svých vlastních dějin; zajisté, jejich osud je tragický, ale je autentický, je jejich. My jsme zbaveni vlastního osudu, jsme pohlceni cizími dějinami. Ruští disidenti se postavili hrdinsky proti konformní většině své společnosti. My jsme podporováni většinou národa, který je krocen zvenčí. Pohlížeje k němu z břehu jiné kultury, Solženicyn soudí nelitostně západní svět. Jeho krize byla podle něho započata už dávno v Renesanci, v jeho rozkladném klimatu. Já však patřím k tomuto Západu, lpím na jeho pochybovačném a tázavém duchu a děším se toho, že kretenismus Jistot ho

již obkličuje ze všech stran a hrozí mu zánikem. Ani ruští disidenti ani ruští maršalové nepochybují o světové misi své vlasti. Ať jakkoli trpělo, Rusko nezhyne. Pohlížeje k němu, Západ bude moci možná zahlédnout tvář budoucnosti, plnou cizoty. V Praze se může dívat jen na divadlo své vlastní popravky.

– *Vždycky jste odmítal být nazýván spisovatelem – disidentem. Vaši čeští kolegové projevují v tomto smyslu ostatně podobnou rezervovanost.*

– Vysvětlím to na příkladu: Jelikož česká literatura byla po roce 1968 vyhnána ze všech svých vydavatelství, téměř všichni hodnotní spisovatelé publikovali svá díla v strojopisné edici, kterou sami vydávají ve velmi omezeném počtu výtisků. Mají co říci a na rozdíl od francouzského autora nemají starost o publikum, které se o strojopisné exempláře jejich knih doslova rve. Hledali byste však marně mezi těmi dnes už dvěma sty titulů politické texty, pamflety, satiry, obžaloby režimu. Nenajdete tam než romány, básně, eseje, sbírky literárních kritik, prostě literaturu mimořádně osobní, usilující o nový styl a nové poznání. Plyne z toho poučení nesmírného dosahu: tragická situace nevyvolala «politickou» reakci na způsob «angažované literatury», ale naopak hluboký odpor k jakémukoli podřízení umění. Ve chvílích smrtelného nebezpečí se literatura obrátila k tomu, co tvoří podstatu její západní identity (tak jak se vytvořila právě od oné Renesance), to jest, utvrzuje se jako *osobní dobrodružství, které ustavičně problematizuje ztrnulou představu, kterou mají lidé o sobě a o světě.*

– *Nemyslíte si, že ve vaší zemi umění má povinnost utkat se se skutečností, to znamená angažovat se v boji disidentů?*

– Totalitarismus integruje všechny kulturní projevy do obrovského organismu národní výchovy. Koncept angažované literatury je odlesk tohoto gigantického výchovného idiotství. Tak zvané angažované umění (t.j. podřízené určitému politickému programu) se neutkává se skutečností, ale skrývá ji pod předem danou interpretací. Je součástí mocné a neblahé tendence (již Západ není nijak ušetřen), která obětuje konkrétní život abstraktnímu systému, člověka redukuje na pouhý sociální postoj a umění zbavuje nevypočitatelnosti. Ať se angažuje na té či oné straně, takové umění nemůže než přispívat k obecnému zblbnutí.

– *Vaše nedůvěra k ideologii mi připomíná situaci z Valčíku na rozloučenou. Jakub, bývalý komunista, těsně před odchodem do emigrace je stížen náhlými pochybami: «Myslí si vždycky, že poslouchá srdce, jež tepe v prsou jeho země. Ale kdoví, co vlastně slyšel! Bylo to srdce? Nebyl to jen starý budík? Odložený starý budík, který měřil docela falešný čas?»*

– Mezi obětí a katem, mezi revolucionářem a policistou, mezi byrokratem a disidentem existuje příbuznost slovníku, obsesí, a mentálních schémat, které zužují, redukují, omezují naši představu člověka. Sympatizuji s obětí proti katovi a s disidentem proti byrokratovi, ale mám-li se přiblížit pravdě, musím prolomit úzký kruh jejich sporu, který se klamně pokládá za srdce skutečnosti. Jakub, který žil v zploštělém světě politiky, náhle za-

hlédne (příliš pozdě a v prchavém okamžiku) všechny možnosti člověka, které mu unikly: krásu, přírodu, sen, lásku, nevysvětlitelné. Toto náhlé odhalení ztracených rozměrů člověka je obraz, který mne pronásleduje.

– A přece nevidím žádné světlo na konci této cesty násilí, napsal Aragon v roce 1968 ve své slavné předmluvě k Žertu.

– Střední Evropa, má mnohonárodní vlast, je dnes rozpolcena ve dvě a odstraněna i ze samotného pojmu Západ. A přece právě ona vtiskla světu skoro všechny velké intelektuální podněty našeho století od vídeňské psychoanalýzy až po strukturalismus zrozený v Praze. Ona též poprvé promluvila o smrti Evropy: v posledních dnech lidstva,

jak je viděl Karl Kraus, ve městě bez paměti Kafkova Procesu, v blbém úsměvu vojáka Švejka, v «rozkladu hodnot» Hermanna Brocha, v robotech Karla Čapka, v městě Tibora Dériho. Střední Evropa, toto území malých křehkých národů zdůvěrnělých s myšlenkou smrti, je zrcadlem obráceným k zániku západní Evropy. Jestliže je tomu opravdu tak, že se zánik Západu má uskutečnit nejdříve na půdě mé vlasti, nemám než tuto naději: že její kultura zůstane bdělá i v agonii, aby poznala dosud neviděné stránky toho, co je člověk, toho, co je svět.

Z francouzštiny přeložila

V. H.

O Luculíkovi

(FEJETON K PADESÁTINÁM LUDVÍKA VACULÍKA)

PAVEL KOHOUT

V Praze žije přes milión lidí, které bych tu nechtěl vyjmenovávat. Z toho dle telefonní knihy nejméně jeden Vaculčík, dva Vaculkové, čtyři Vaculové a dvaadvacet Vaculíků, hle, jakou má to moravské símě u nás v Čechách motilitu. Ludvík je mezi posledními na čtrnáctém místě, které není špatné, vždyť se plánuje i pro naše reprezentanty. Ostatní lidé se dělí na ty, kdo mají Luculíka (zkratka se vyplatí, jméno tu bude až příliš frekventovat) rádi a ty, co by ho nejradši trhli mezi dveřmi. Já patřím k oběma skupinám.

Například kdysi mi řekl, abych ho navštívil, ale že v předstíni se musím zout a v pokoji nesmím kouřit. Potupné podmínky jsem nepřijal a že na nich trval, nebyl jsem u něho léta dál než na prahu. Až jednou jsem k němu zas jel a ve výtahu byl pán, který vypadal jako přísný. Vystoupili jsme současně a už se to nedalo zarazit: zvonili jsme oba u Luculíka. Když otevřel, ukázalo se, že ten pán je pan profesor Černý, který si myslel, že přísně tajný jsem já. Jeho se Luculík neodvážil zouvat, a proto ani mě. A když jsme byli v pokoji, pravil pan profesor – Kde tu máte popelník? No, my tu nekouříme, řekl Vaculík. Však já vás taky nenutím, řekl pan profesor a připaloval si jednu od druhé a klepal popel na ozdobné talířky, zatím co Luculík se přihloupě usmíval.

Ale čím méně zásadový je doma, tím zásadovější u cizích. Vstoupí k nám a žádá, aby se nekouřilo. Za mrazů otevře okna a tvrdí našim hostům, že je to k jejich dobru. Také, sotva vejde, hned se shání po něčem na zub a že chodí po ránu, o polednách nebo mezi psem a vlkem, vždycky má úspěch.

Jednou jsem v nouzi požádal kolegy v izolaci, aby mi pomohli s terénními úpravami. Mám snímky, jak světoznámý filosof vládne lopatou, prroslulý dramma-tik strká trrakachř atp. Luculík na nich není. Přijel sice, ale řekl, že nemá náladu upravovat terén, nýbrž prořezávat ovocné stromoví, což činil. Když jsme přijeli za týden, stál pod těmi stromy starý pan zahradník Kulhánek a hrozil nám už do auta, volaje

– Který prase? Koktali jsme, že nejspíš kdosi cizí, za naší nepřítomnosti, ale neposlouchal a jen opakoval – To prase by si tu mělo kleknout a každé strom poprosit za odpuštění! Když jsme to vyřídili, tak zas běsnil Luculík, že nikdo ho nebude učit prořezávat, když o tom právě prostudoval dostupnou literaturu. Ty, Ludvíče, řekl jsem znepokojen, ty jsi prořezával poprvé? Zaprvé podruhé, burácel, a zadruhé i kdyby poprvé, řezal bych stejně: jak velí progresivní trend.

Jednou jsem mu půjčil svou veselou prózu, aby mi k ní něco řekl. Dlouho se pak vymlouval, že ještě neměl čas, i do sauny přestal chodit, aby mě nepotkával, až náhle u nás zazvonil, mou knížku v ruce, a už ve dveřích se hystericky smál. Je to opravdu tak vtipné? žasl jsem. A on se smál, až mu slzy tekly, řka – Ne, je to blbé! Tak proč se směješ...? Když já už měsíc se bojím ti to říct, tož jsem to zkusil takto. Přišel před obědem.

A jednou jsem ho potkal, jak se mračí a nadává na celý svět, hlavně na kamarády, že on cosi neudělá a kamsi nepůjde, protože není ničí poskok a přitom mi pořád ukazoval, jak má těžkou aktovku a tu že k tomu všemu ještě musí vláčet. Viš co, povídám, světa já tě nezabavím, ale tu aktovku ti můžu chvíli nýst. Tak mi, trochu překvapen, ji dal a šel vedle mne, stále spokojenější, pozoroval, jak nesu jeho těžkou aktovku a líčil, oč je mu bez ní líp a že i svět už se mu jeví únosnějším. Pak jsme se loučili a on řekl, že samozřejmě kamsi půjde a cosi udělá, když má tak hodné kamarády, a hlavně, že pozítří přijede ke mně, abychom si jednou pohovořili jen tak, jako hoch s hochem. Nepřišel, a ne aby snad řekl, že mu přivezli uhlí nebo ho bolel zub, vzkázal, že neměl chuť.

Tím a oním občas přivodí, že i lidé, kteří ho mají rádi, se dají slyšet, jak by ho nejradši trhli mezi dveřmi. Tu je smuten a vzkazuje jim, jak je mu líto, že ho nemají rádi. Pak je zas přátelům líto jeho a vzkazují mu, že ho mají rádi a aby se přišel přesvědčit. On tedy přijde a po chvíli už zas otvírá okna do

mrazu, tvrdě hostitelům, že je to k jejich dobru. Bývává však i jiný:

Jednou jsme zpívali u Zlaté konvice národní písně naší americké nakladatelce a přitom se Luculík představil jako sytý, lyrický bariton s tendencí k tenoru. Nechali jsme mu první hlas a já poprvé zažil v hospodě, kde věčně halekají opilci, že personál tleskal, zatím co zámožská paní plakala. Ta pak i nazítrá, když ji na Ruzyni prohlíželi tak důkladně, že jí všecko uletělo.

Jednou jsme spolu seděli v automobilu, mém ovšem, protože on říká, že slušný člověk auto mít nemusí, když ho mají kamarádi, a vše nasvědčovalo, že ho druhý den zavřou, ne že by něco provedl, ale že mu to slíbili ti, co to musí vědět. Hovořili jsme, co vzít pro takovou příležitost na sebe i sebou a on náhle řekl – Nejhorší je, že mně se tam vůbec nechce.

A jednou, za časů domovních prohlídek, uchopil kufr knih, jejichž prohibitost spočívala jen v tom, že vyšly mělkotiskem, aby je zachránil pro příští a lepší lidstvo. O půlnoci si netroufl nikoho budit a že nebyl taxík, vláčel ten kufr až na Hlavní nádraží, kde jej dal do úschovny. Vidiš, pravil mi pak, dobré je číst i detektivky, nebýt tohoto, byl bych si uhnal kýlu a možná i rýmu.

Je prostě leccos, zač ho člověk musí mít rád, i kdyby ho právě chtěl trhnout mezi dveřmi. Předev-

ším, že jako jsou herci, kterým stačí na scéně existovat a přece jsou lepší než všichni, co kolem spolem hrají jak o zlatou tělku, Luculík, aby byl spisovatel, snad ani psát nemusí. Na co sáhne, kolem čeho projde, vše se mění v literaturu. On i ministru vnitra napíše tak pěkně, že by to mohlo jít rovnou na Strahov, kdyby nemuselo napřed do Ruzyně. (Být adresátem, schovával bych si, kurs ministrů je vždycky nejistý, cenné papíry Luculíkovy mohou být dobrým věnem). Čeština byla schopný jazyk už od Nerudy, Čapek jí dal čichnout k člověčině, Vančura vrátil do oběhu kopy slov, která už dávno neplatila. A Luculík? Ten s ní právě nedělá nic a to tak rafinovaně, že si jeho čeština žije přirozeně a svobodně jako zvíře: může být podle gusta nebo proti srsti, ale nikoho nenapadne, že by měla být jiná. Bojím se, že od dob Havlíčka jsme neměli takového spisovinnáře, bojím proto, že je teď schopen chtít, abych mu nosil aktovku stále.

K tomu ať vede svého Dederu, když už mu pomáhá k nesmrtelnosti!

Mohl bych o něm říci i mnoho dalšího, ale pamětliv poslání journalismu uvádím jen, co ještě nemá v materiálech, a že toho tam musí mít – na dva Brixeny. Neboť – a tu svým sdělením rád předbímám tisk i úřady – Ludvík Vaculík uvítá u sebe zítra Abrahama. Pokud Abraham bude ochoten se zout a Ludvíka dřív někdo netrhne mezi dveřmi.

Léta osmdesátá

Tak už jsou tady. Ne, že bychom se jich nemohli dočkat, ačkoli ta sedmdesátá stála vcelku za bačkoru. Češi žili ve své historii a ve svém sousedství dost dlouho, aby pochopili, že «es kommt selten was besseres nach» – aniž si to přitom pořádně přeložili a vytvořili pěkný český idiom. Úkol pro léta osmdesátá? První, jeden z prvních? Taky. Protože, a to za druhé, nevzhlížíme k létům osmdesátým ani proto, že by se nám chtělo prorokovat. Už jsme tu kdysi napsali, že všichni proroci, co jich po světě chodilo, se řídili jedním zlatým pravidlem, s nímž stála a padala – a dodnes stojí a padá – celá živnost: Buď prorokuj, že bude zle, moc zle, ještě hůř, až docela nejhůř, než bude možná zase o něco líp – a nemůžeš se seknout. Nebo slibuj co tě napadne, ale za hranicemi lidského času, mimo rámec lidské zkušenosti, odkud na tebe nemohou, a ty za nimi.

Proč tedy ten titul? Především proto, že odpovídá skutečnosti. Léta sedmdesátá jsou neodvolatelně za námi, ať si o nich osobně myslíme cokoli. Dalších deset let budeme (budete, budou) žít v letech osmdesátých, ať přinesou co přinesou. – Za druhé jsou osmdesátá léta jednou za sto let, a sdílí je celá jedna část lidstva, co uznává jeden kalendář (a ti, co ho neuznávají, se bez něj stejně neobejdou). – Nakonec, a to je asi to hlavní, to při takové příležitosti jednomu prostě nedá, zauvažovat, co bylo, co je a co by mohlo být. Tak tedy:

V Čechách zůstanou sedmdesátá především prvním desetiletím přímé sovětské okupace a jí nastoleného místodržitelského režimu. Obsahem toho desetiletí byla takzvaná normalizace a jí vyt-

vořený společenský model naprosté, téměř stoprocentní depolitizace, demoralizace a lhostejnosti. Uvnitř tohoto modelu neexistuje dnes žádný politický vztah mezi vládnoucími a ovládanými, a tudíž téměř žádný ventil, jímž lze tu a tam ulevit napjatému ovzduší. Politické vztahy, o jejichž obnovení se pokusila léta šedesátá, byly – ve větší míře než kdykoli od předjosefinské doby –, redukovány na vztahy administrativní, jejichž ručitelem je především policie, a nakonec cizí armáda. Jistá ekonomická rovnováha je za takové situace podmínkou trvání místodržitelského systému, který byl dosazen zvenčí a nikdy nebyl legitimován, ba ani o legitimaaci neusiloval. Dokud se, za vydatné pomoci okupační velmoci, dařilo tuto vratkou rovnováhu udržet a poskytovat valné části národa alespoň jistou míru prospěchu z lhostejnosti a apatie, bylo možné si dovolit i něco málo sice zapovězené, ale do jisté míry tolerované opozice, převážně intelektuální. Ve chvíli však, kdy se pod nárazem světové inflace, energetické krize a zřejmě neodvratné krize hospodářské, tato rovnováha zhroutila, začalo jít opět do tuhého. Opozice, která, jmenovitě ústy Charty 77, vyjadřovala sice mínění většiny národa, zůstávala nicméně izolovaná, protože tato většina už dávno vyměnila vlastní mlčení za jisté, ať už jakkoli relativní, ekonomické a jiné výhody. Ve chvíli však, kdy se hodnota těchto výhod začala povážlivě hroutit, kdy důsledky celkového marasmu, o němž hovořila opozice, začaly bušit na dveře drtivé většiny mlčících, vytvořila se pro opozici báze, jaké po celá sedmdesátá léta nebylo. A z této báze vyrostlo i strašidlo menších i větších

explozí, které vedlo ruku vyděšeného místodržitelství při pokusu umlčet kategoricky každého, kdo se pokusil tuto bázi oslovit a nazvat jménem.

Léta osmdesátá začínají v tomto znamení. Období parazitní a parazitující relativní prosperity skončilo a normalizační režim sedmdesátých let bude čím dál tím méně s to nabídnou výměnou za mlčení a poslušnost víc, než různý stupeň teroru. V jistém smyslu se opakuje situace z přelomu padesátých a šedesátých let. Relativní výhody ekonomické povahy, jež byly hlavní příčinou českého mlčení v polovině let padesátých, zmizely. Pokus řešit situaci utužením režimu ztroskotál. Výsledkem byla léta šedesátá.

O tom, že se historie neopakuje, a co se děje, kdykoli se o to pokusí, netřeba psát. Nicméně nelze přehlédnout, že na prahu osmdesátých let se začíná hrát s novými kartami, že karty byly nově rozdané, a že to tudíž bude také jiná hra. Jaká? To bude hodně záležet na lidech. Na lidech doma, především. Ale, a jinak než v sedmdesátých letech, na těch, kteří vytvářejí mezinárodní situaci. Bezprostředně v československém okolí, ale také ve světě vůbec.

* * *

Vichr ekonomických perturbací, který tak povážlivě v posledních dvou letech rozkolísal ekonomiku východní Evropy, je zřejmě jenom zvěstovatelem bouře skutečné, k níž se nezadržitelně schyluje. Není v tuto chvíli jediné země sovětské oblasti, jejíž ekonomika by nebyla povážlivě postižena, což pochopitelně uvádí v pochybnost obecnou politickou filozofii «reálného socialismu» v uplynulém období. Tento «socialismus» parazitoval mnoha různými způsoby na světové hospodářské prosperitě, jmenovitě na prosperitě hlavních průmyslově vyspělých zemí. Ve chvíli, kdy tento parazitismus přestává být samozřejmostí, vznikají dvě otázky. První – čím ho ekonomicky nahradit. Dlouho se mluvilo o tom, že napojení ekonomiky zemí sovětské zóny vlivu na ekonomiku sovětskou, chrání tyto země před výkyvy světového hospodářství. Dnes se ukazuje, – ekonomové to ovšem věděli odjakživa –, že tato jednostranná, či převážně jednostranná orientace je slabostí, kterou nelze ničím vyvážit. Ve chvíli, kdy došlo k otřesu, mají vyspělé země s mnohostrannou vyspělou ekonomikou oporu právě v této mnohostrannosti a vyspělosti, jež jim umožňuje manévrovat v mnoha směrech a snad i proplout největšími úskalími bez základních, strukturálních otřesů. Závislost zemí sovětské oblasti na relativně stále ještě strukturálně nediferencované a nedovyvinuté ekonomice sovětské (prohýbající se navíc stále víc pod tíží vlastního ekonomickému výkonu nepřiměřených vojenských výdajů), zvyšuje jejich zranitelnost a činí je bezmocnými v okamžiku, kdy bouře udeří plnou silou. Na vlastní zdroje spoléhat nemohou, sovětské zdroje relativně slábnou, k západním je omezený přístup. A to všechno ve chvíli, kdy – jmenovitě v případě Československa – se naléhavě ozývá potřeba obnovy a modernizace průmyslové technologie, odkládaných rok od roku ve jménu politických postulátů politiky normalizace. V zemích, kde existuje jistá míra kontaktu a konsensu mezi obyvatelstvem a vládou, jmenovitě v Maďarsku, existuje možnost do jisté míry politického řešení vzniklé situace. NDR má za sebou stále ještě zdroje zápa-

doněmecké, které jsou vždycky k dispozici, kdykoli je nejhůř. Ale co Polsko? Co Československo?

Tady jsme u otázky druhé – kde je ventil napětí, jaké nevyhnutelně vyvolá krize ekonomiky? V Polsku je jím alternativní, katolická ideologie, a s ní související daleko větší intelektuální svoboda i míra tolerance vůči opozici, než je tomu v Československu (jež jsou opět umožněny stále ještě velkou vzdáleností mezi velkými městy a jejich mentalitou, a venkovem, sociologicky tak zcela nepodobným venkovu českému). V Československu nemůže být řeči o konsensu, o kontaktu, tím méně o dialogu mezi vládou a obyvatelstvem. Není tu ani strukturální, organický ventil, jakým je polský katolicismus, který nikdy nedovolil žádné polské vládě propadnout nadlouho sebeklamu, že pod ochranou sovětských tanků lze vládnout bez politiky, bez partnerů, bez odpůrců, s nimiž je třeba vést dialog na politické, nikoli policejní úrovni. Patrně se nemýlíme, domníváme-li se, že i v československém místodržitelství si dnes mnozí kladou otázku, zda bylo vskutku rozumné tak kategoricky odmítnout dialog nabízený Chartou 77, nebo se alespoň nepokusit vyvolat v život adekvátní alternativu. Bilakovské trauma z šedesátých let a z něj vyplývající představa, že – tanky netanky – v Československu lze vládnout jako v Rusku, nebo třeba v Lotyšsku či Kirgizii, se ukazuje čím dál větším břemenem. Nevede z něj totiž – v okamžiku, kdy už nelze počítat s ekonomikou jako s pozitivním faktorem – jiná cesta, než cesta stupňované represe. Jenže ta také jen zvyšuje napětí. Nehledě k tomu, zda je vůbec dnes únosná, vzhledem k širšímu kontextu. A to ještě nikdo neví, co bude zítra v Rusku, jehož vládnoucí gerontokracie nepřežije období, do něhož vstupujeme.

* * *

Zmíněný širší kontext také ledacos napovídá a učí. Napsali jsme na začátku období uplynulého, že léta sedmdesátá uzří začátek konce světa dvou supervelmocí, jak se začal vytvářet hned po druhé světové válce. Energetická krize, inflace a krize dolaru jako světové měny tento proces jenom urychlily. Zatímco se však začátkem sedmdesátých let zdálo, že ve světě relativní ekonomické stability může tento proces proběhnout bez katastrofálních otřesů a konfrontací, bude každá dnešní předpověď mnohem opatrnější.

Klíčem k odpovědi zůstávají zatím nadále USA a SSSR. Spojené státy už v polovině uplynulého desetiletí začaly platit účty za politiku Johna Fostera Dullese, který zasadil většinu štěpů, jejichž ovoce sklízí Carterova vláda. Poučení z vietnamské války dovede dnes zopakovat každý soudný člověk. Kambodžská tragédie varuje, že ani tady nejsme ještě zdaleka na konci cesty. Nicaragua rovněž připomněla ledacos, co Irán v plném rozsahu potvrdil. Na začátku padesátých let měly Spojené státy nediskutovatelnou a snadno vyčíslitelnou převahu nad SSSR, a to nejen vojensky, ale ekonomicky. Téměř nezranitelné byly jedinou, nespornou alternativou světa, který odmítal stalinskou koncepci. V té době přišla v Iránu k moci vláda nacionalistů s liberální tendencí, která měla sympatie převážné části světa. Opatření, jež učinila, jako např. znárodnění iránské nafty, nebyla namířena proti USA, a celková politika Mossadekovy vlády mířila v podstatě k suverenitě Iránu a jeho postupné modernizaci a demo-

kratizaci. USA měly tehdy možnost tuto politiku podpořit – stejně jako jinde ve světě – a stát se i pro tu část světa, v níž dnes žije většina lidstva, šampióny demokracie, liberalismu a lidských práv. Dulles však učinil pravý opak, USA přímým zásahem svrhly Mossadekovu vládu a vrátily na trůn nenáviděného šacha (který, jak si dobře vzpomínáme, byl po léta největším přítelem a vítaným hostem SSSR a všech východoevropských vlád). Věci nemohly dopadnout jinak, než jak nakonec dopadly. Jenže když byl šach svržen podruhé, nevládnou v Iránu už stoupenci či nástupci Mossadekovi, ale fanatický klérus.

Mnozí kritikové vyčítají dnes americké vládě její váhavost, neschopnost zasáhnout, když jí byla vržena rukavice. Jenže tito kritikové většinou nevidí, nebo nechtějí vidět, že Carterova vláda jen vylizuje, co dávno předtím natropili jiní, a to v situaci, kdy její světová převaha není zdaleka jaká bývala, kdy USA jsou daleko zranitelnější, a kdy vývoj ve světě, i v západním světě, zdaleka nezávisí jenom na nich.

Sovětský svaz si samozřejmě počínal a počíná podobně, jako kdysi John Foster Dulles, odmítaje důvěřovat komukoli jinému než diktaturám, které plně kontroluje. Vojenská intervence a puč v Afghánistánu jsou toho posledním příkladem, o to závažnějším, že zde sovětské tanky okupovaly poprvé zemi, jež nepatří k Varšavskému paktu. Uplynulé čtvrtstoletí učí, že to je špatná politika, která se nakonec nutně obrátí proti svým tvůrcům. Proti USA dnes, proti SSSR zítra. Otázka, která naplňuje úzkostí všechny, kteří sledují současný vývoj, míří však dál, a zní: Budou obě dnešní supervelmoci ochotné uznat vývoj událostí a přizpůsobit se mu, nebo neuniknou pokušení využít všech prostředků, jež mají po ruce, aby ho zadržely? Otázka, která je vlastně otázkou po tom, zda budou ještě nějaká léta devadesátá.

Osmdesátá léta budou také znamenat přelom v dosavadním ekonomickém myšlení, a to nejenom na západě. Supercentralizovaná makroekonomika, založená na levných energetických zdrojích a na tezi o neomezeném průmyslovém rozvoji, začne nutně ustupovat ekonomickému i technickému myšlení jednadvacátého století, které, bude-li jaké, se bude ve své ekonomické filosofii i technologických koncepcích podobat devatenáctému století mnohem méně, než století dvacáté. To má samozřejmě dalekosáhlé důsledky i pro oblast ideologie, jež zatím, kam se podíváš, oběma nohama trčí právě v devatenáctém století (i když jeho praktická podoba byla v různých oblastech světa různá). Osmdesátá léta patrně ledacos napoví o tom, jakým směrem vývoj v tomto ohledu půjde, jak se bude uskutečňovat rozchod s minulostí a s minulým myšlením.

Nedojde-li ovšem k válce, ke světové konfrontaci, která je vždycky alternativou mírového řešení problémů spjatých s ekonomickou krizí a s krizí politických hegemonií. Pokušení řešit vojensky problémy, jež nelze řešit po staru, navyklym způsobem a při zachování vlastního statu quo, je silné na všech stranách. Dnes, stejně jako včera i předevčírem. Řekli jsme, že mnohé bude záviset na lidech. To se ovšem říká vždycky. Nicméně věřme, na prahu nového desetiletí, že lidé budou schopní dát těm, kteří mají moc, tanky a bomby, dostatečně na srozuměnou, že se s nimi tentokrát už doopravdy nedá počítat.

To je i smysl zápasu o lidská práva – o právo každého jednotlivého člověka říci ne – ať už jde o maličkost či o život jeho a jeho dětí.

DALIMIL

O čem Rudé právo nepíše

Polsko na prahu roku 1980

Svízelnou situaci Gierkova režimu vyjadřují především hospodářské výsledky roku 1979: přírůstek průmyslové výroby Polska činil jen 2,6 procenta proti plánovaným 4,9 procentům, zemědělská výroba poklesla dokonce o 2 procenta proti roku 1978 a zůstala celých 6 procent pod plánem, a objem investic poklesl proti roku 1975 o celou třetinu. Jsou však i mnohé jiné důkazy o neúspěších a prohrách. Reprezentativní průzkum veřejného mínění např. ukázal, že jen 50 procent dotázaných věří ve spravedlnost polské justice. Jiný průzkum Sociologického ústavu Akademie věd přinesl zjištění, že jen 6,5 procent dotázaných Poláků prohlašuje se za ateisty – na venkově dokonce jen 1,9 procenta! V únoru 1980 bude se konat 8. sjezd polské komunistické strany. «Směrnice ústředního výboru» pro předsjezdovou diskusi slibovaly spíše jen drobné «kosmetické» úpravy režimu než takové reformy, které by mohly zmenšit napětí v polské

společnosti. Edward Gierek však znovu a znovu vyzýval ke «kritickým a konstruktivním» návrhům, a sliboval, že program přijatý sjezdem bude «programem všech Poláků». Až čtenáři «Listů» dostanou toto číslo, budou už vědět, jak mnoho polské vedení takovým návrhům naslouchalo. O kritické a konstruktivní návrhy totiž nebylo v Polsku nouze. Přicházejí nejen z tradičních kruhů polské «paralelní struktury» reprezentované KSS/KOR a jinými opozičními seskupeními.

V posledních měsících roku 1979 vzbudil velkou pozornost rozsáhlý kritický dokument «Zpráva o situaci Polska a o východiscích k nápravě této situace». Byl zpracován volným seskupením, které se nazývá «DiP» (zkratka polského «Zkušenosti a budoucnost»), a to z výsledků ankety, na níž odpovědělo 50 předních odborníků a představitelů různých složek veřejného mínění – mezi nimi i řada komunistů. Dokument odhaluje slepé uličky a slabiny polského hospodářského i politického systému, i stav demoralizace současné polské společno-

sti. Na rozdíl od jiných opozičních stanovisek spatřuje však realistické východisko v zcela konkrétních postupných reformách stávajícího systému, a to při zachování zahraničně-politické orientace Polska na spolupráci a spojení s ostatními státy «socialistického společenství». Svou podstatou připomínají navrhovaná východiska reformněkomunistický program obrody socialismu v Československu šedesátých let. Tvrdí se, že dokument byl pozorně studován i uvnitř komunistické strany včetně jejího vedení.

Strana «Zelených» v NSR

Představitelé některých skupin západoněmecké mimoparlamentní levice, odpůrců atomové energie a ochránců životního prostředí ohlásili v listopadu 1979 na kongresu v Offenbachu úmysl vybudovat novou politickou stranu, a zúčastnit se parlamentních voleb v roce 1980. Jako volební sdružení vystupovaly tyto skupiny pod jménem «Die Grünen» již ve volbách do Evropského parlamentu na jaře 1979. Získaly jen 3,2 procenta hlasů, a to ke zvolení kandidátů nestačilo. Na podzim však byly úspěšnější v některých zemských volbách. V Brémách na př. poprvé překročily «Die Grünen» pěti-procentní hranici potřebnou pro získání mandátů, a jsou nyní zastoupeni v zemském sněmu. Strany vládní koalice SPD a FDP jsou znepokojeny zejména tím, že při tradičním velmi těsném poměru hlasů v německých parlamentních volbách může nová strana i nevelkým počtem získaných hlasů přispět k volebnímu vítězství opozičních stran CDU/CSU. Všechny etablované strany pak znepokojuje, že «Zelení» získávají poměrně mnoho hlasů mladých voličů. «Zelení» jsou ovšem velmi různorodým seskupením: vedle levicových socialistů jsou tu i «nepolitici» ochránci přírody, konservativní stoupenci bývalého poslance CDU Herberta Gruhla a mnozí jiní. Není jisté, zda se podaří přeměnit toto pestré seskupení v politickou stranu. Rudolf Bahro, který vystupuje ve prospěch «Zelených», chová naději, že se postupně vyvinou v levicově-socialistickou stranu. Socialistické síly uvnitř «Zelených» byly teď ovšem oslabeny neočekávaným úmrtím Rudi Dutschkeho, který byl jedním z jejich nejvýraznějších představitelů.

L. D. Trocký není zapomenut

100. výročí narození J. V. Stalina bylo v SSSR i v Československu využito k tomu, aby se sice také skromně připomenuly jeho «omyly a chyby», avšak aby se především zdůraznily jeho «zásluhy», a aby se zejména odmítlo, jakoby Stalinova politika byla «výstavbě socialismu» uškodila. Skutečnost, že prakticky na tutéž dobu připadlo i 100. výročí narození Stalinova odpůrce a jedné z miliónů obětí Stalinova teroru, L. D. Trockého, připomenuta nebyla. Trockého jméno je v SSSR a v ostatních zemích sovětského komunismu i nadále tabu. Nikoliv však v těch komunistických stranách, které se vymanily z područí Moskvy. Orgán Komunistické strany Itálie «L'Unità» uveřejnil v listopadu 1979 tři rozsáhlé články o Trockém. Šéfredaktor Alfredo Reichlin zdůraznil, že jde «o velkou osobnost dělnického hnutí, která patří do dějin tohoto hnutí, a nikdo nemá právo ji z dějin vylučovat... Z

potírání Trockého vznikla těžká deformace, která nesmírně poškodila komunistické hnutí». Giuseppe Boffa konstatoval, že Trocký «byl vedle Lenina a po Leninovi nesporně největší osobností revoluce a občanské války v Rusku». Také jugoslávský časopis «NIN» uveřejnil kladné hodnocení Trockého osobnosti, které uzavřel zjištěním: «Trockého život byl ukončen vraždou, tak jako životy desetitisíců jiných ruských revolucionářů. I touto vraždou zajistil Stalin proti své vůli Trockému trvalé místo v dějinách».

Uvolnění s otazníky v Číně

Nový kurs Komunistické strany Číny přináší nesporně celou řadu vnitropolitických uvolnění demokratického charakteru. Nezávislí výtvarní umělci, kteří byli ještě v létě 1979 vyhnáni z Musea umění, obdrželi nyní v Pekingu vlastní pavilon k pořádání výstav. Na 4. sjezdu čínských spisovatelů, který se konal v listopadu 1979, bylo vyhlášeno, že i literatura «musí vést boj proti všem idejím a zvykům, které brzdí modernizaci země», a že každý umělec «musí mít svobodu volby tématu i způsobu vyjádření». Vedení čínských odborů nyní zdůraznilo, že «odborové organizace musí stát na straně zaměstnanců v boji proti byrokracii, již jsou zájmy zaměstnanců lhostejné». Na druhé straně však dochází k mocenským a administrativním zásahům proti kritikům režimu, a proti některým formám kritiky, které byly dříve připouštěny. Po Wei Jingsheng, který byl za «vyzrazení vojenského tajemství» a opoziční kritiku již v říjnu 1979 odsouzen k 15 létům vězení, byla v prosinci odsouzena ke 2 létům vězení i Fu Yuehu, která vedla demonstrace nespokojených rolníků. Městská správa v Pekingu zakázala vyvěšování nástěnných novin a protestních prohlášení na proslulé «zdi demokracie» u autobusových garáží na Xidan-křižovatce – s odůvodněním, že je ohrožována doprava. Vykázala nástěnné noviny na odlehlejší místo v Yuetan-parku. Současně přikázala, že každý, kdo chce vyvěsit nějaký text, musí uvést své jméno a adresu. Bylo řečeno, že sice texty nebudou cenzurovány, že však každý «nese plnou odpovědnost za politické a právní důsledky» svého kritického vystoupení.

Ze sjezdu SPD v Berlíně

Prosincový sjezd západoněmecké sociální demokracie v Berlíně potvrdil dosavadní zahraničně-politickou linii strany, to jest především orientaci na odstraňování napětí a rozšiřování spolupráce mezi Východem a Západem v Evropě. Problémy «ostpolitik» však tentokrát nestály v popředí zájmů sjezdu. V usnesení o zahraniční politice strany byla však výslovně vyjádřena solidarita s kritickými a opozičními silami v zemích s nedemokratickými režimy, to jest i v zemích sovětského komunismu: «SPD sleduje se zájmem úsilí demokratických – a zvláště demokraticko-socialistických – opozičních skupin, které směřuje k nenásilným demokratickým změnám v nedemokraticky spravovaných zemích, a to bez ohledu na společenský systém v těchto zemích. Potvrzujeme své spojení všem, kdož jsou pronásledováni pro své přesvědčení. Takové pojetí lidské a politické solidarity neodporuje podle našeho mínění politice míru a odstraňování napětí ve světě».

«Skandál» na sjezdu KS Rumunska

Na 12. sjezdu Komunistické strany Rumunska v listopadu 1979 došlo k pozoruhodnému «skandálu». K návrhu na znovuzvolení Ceaucescu generálním tajemníkem strany přihlásil se o slovo čtyřiaosmdesátiletý «veterán» Constantin Pirvulescu. Obvinil Ceaucesca z «porušování demokracie», nepřímo napadl «příliš nacionalistickou» politiku strany, a protestoval proti Ceaucescovu znovuzvolení. Byl ostatními delegáty ukřičen, «vzdálen» od řečnického pultu a odvezen domů. Pirvulescu žil do roku 1944 v SSSR, a po válce patřil jako výrazný prosovětský exponent k vedoucím kruhům strany. Když Gheorghiu-Dej zahájil svébytnější a méně prosovětsky orientovanou politiku, byl Pirvulescu roku 1960 odstraněn pro «neshopnost» z funkcí. V odpovědi na jeho vystoupení řekl Ceaucescu, že Pirvulescu «žil příliš dloho v cizí zemi», a že «touží po těch starých časech, s jakými strana a lid už nechce mít nic společného». Nyní se spekuluje, zda Pirvulescovo vystoupení bylo jen «prásknutí dveřmi» zklamaného a osamělého stalinisty, nebo zda snad za tímto vystoupením přece jen nebyly skryty nějaké prosovětské a z Moskvy inspirované síly uvnitř KS Rumunska. Pirvulescu brzy po svém vystoupení zemřel.

Sovětské «námluvy»?

Kritická stanoviska eurokomunistických a některých sociálnědemokratických stran k rozhodnutí USA a NATO umístit v západní Evropě nové rakety středního doletu s atomovými hlavicemi vzbudila zřejmě v Moskvě naději na možné spojení «v boji za mír a proti zbrojení». Do Itálie byla vyslána delegace v čele s Ponomarjovem. KSI se sice vyslovila proti rozmístění raket a pro jednání s SSSR, dala však současně Ponomarjovovi najevo, že sdílí názor o porušení rovnováhy, k němuž došlo rozmístěním sovětských raket «SS 20», a že by SSSR měl jít mnohem dále než jen k symbolickému stažení některých svých jednotek z NDR, má-li být odpor proti rozmístění amerických raket účinný.

V prosinci 1979 konala se v maďarském Tihany konference představitelů 29 komunistických stran. Jejím tématem byla «spolupráce komunistů a socialistů v boji za odzbrojení a za mír» a možnosti spolupráce komunistických a sociálnědemokratických stran všeobecně. Maďarský představitel Andreas Gyenes zdůraznil, že konference má jen poradní ráz, a žádné společné usnesení uveřejněno nebylo. V každém případě se zdá, že Moskva má nyní silný zájem hledat dílčí společnou základnu jak s eurokomunistickými tak sociálnědemokratickými stranami. Bude zajímavé, jak se tato taktika bude snášet s propagandistickými výpady proti «sociáldemokratismu» i proti «eurokomunismu».

V záležitosti rozmístění nových raket v západní Evropě vzbudilo pozornost stanovisko profesora Roberta Havemanna. Ze své izolace v NDR zaslal k uveřejnění článek, v němž vyslovuje názor, že rozmístění těchto raket je nebezpečnou chybou, protože bylo možné donutit jednáním SSSR k velmi podstatným odzbrojovacím ústupkům. Domnívá se dokonce, že bylo možné dosáhnout stažení sovětských vojsk z NDR, a tím otevřít cestu k postupnému sjednocení Německa.

Rozpory v KS Finska a Dánska

V Komunistické straně Finska «koexistují» již více než 10 let dvě frakce: na svébytnou politiku orientovaná většina v čele se Saarinen, a staliniistická prosovětská menšina v čele se Sinisalo. Soužití obou frakcí je však stále obtížnější. Nyní jsou na př. zástupci většiny členy vlády, zatímco menšina vystupuje proti vládě. Zdá se, že se většina rozhodla ukončit tuto neúnosnou situaci i za cenu roztržky. Předseda strany Arne Saarinen prohlásil v poslední době několikrát, že «tak jako dosud nelze pokračovat», a že 19. sjezd strany, který se bude konat na jaře 1980, musí být «obratem k jednotě strany». Otevřenou otázkou ovšem zůstává, jak bude na případné potlačení Sinisalovy frakce reagovat Moskva, která jí dosud vždy poskytovala ochranu.

Po těžké volební porážce v říjnových parlamentních volbách nachází se nyní prosovětská Komunistická strana Dánska v krizi. Jednotlivé skupiny se obviňují z chyb, které údajně zavinily porážku, a rivalové se vzájemně vylučují ze strany. Protože se strana nedostala do parlamentu, ztratila státní podporu, a ocitla se i v katastrofální finanční situaci. Tiskový orgán «Land og Folk» má deficit 18 milionů dánských korun, a budova strany je zatížena hypotékou 5 milionů korun. Před časem strana spekulovala na zisky z turistiky ze zemí sovětského bloku, avšak spekulace nevyšly: koupený hotel musel být s velkou ztrátou prodán, a cestovní kancelář skončila konkurzem.

«Prodej» politických vězňů z NDR

Po rozsáhlé amnestii, která byla v NDR udělena v říjnu 1979, se očekával velký příliv «prodáných» politických provinilců do NSR. Zatím však až na ojedinělé výjimky nebyli amnestovaní ani vypovězeni, ani prodáni. Východoberlínský advokát Vogel, který od roku 1963 z pověření vlády NDR «obchod» diskrétně prostředkoval, prohlásil, že «bylo zbytečně mnoho hluku – co šlo potichu, může být novináři zmařeno». Zdá se, že Honeckerovu režimu jde skutečně spíš jen o to, aby si opět vynutil mlčenlivost, než o trvalé přerušení výnosného «obchodu s lidmi». Od roku 1961 bylo z NDR «vykoupeno» za více než 1 miliardu DM asi 16.400 osob. V roce 1978 byl uskutečněn «obchod» za 34 milionů DM. Pro rok 1979 se počítalo s částkou 91 milionů, bylo však «vykoupeno» jen 700 osob v první polovině roku. Na rok 1980 bylo v NSR na tento účel rezervováno 110 milionů DM.

Amendola kritizuje politiku KSI

V rozsáhlém článku v časopise «Rinascita» a pak i na listopadovém zasedání ústředního výboru KSI vystoupil Giorgio Amendola s kritikou politiky strany a odborů v současné hospodářské situaci Itálie. Požadoval, aby se dělnické třídy důrazněji objasnilo, v jak katastrofální situaci se země nachází, a jak velké oběti musí i dělníci přinést, má-li být budoucnost zachráněna. Podle jeho mínění nelze překonat krizi vyslovováním nerealistických sociálních požadavků a přehnaným stávkovým bojem. Zdůraznil, že přece «socialismus nelze budovat na ruinách». Vyslovil nespokojenost, s jakou se na závodech využívají dosažené nástroje zaměstnanec-

ké účasti na řízení, a jak málo je tato spoluúčast v řízení používána k dosahování prosperity hospodářské činnosti. Ani generální tajemník CGIL Luciano Lama, ani Enrico Berlinguer názory Amendoly nesdílejí, avšak debata o těchto problémech byla teprve zahájena.

Rozpory okolo Afganistanu

Sovětská invaze Afganistanu vyvolala velmi rozdílnou odezvu v eurokomunistických stranách. Zatím co KS Itálie vyjádřila ve svém prohlášení «jasný nesouhlas» s touto intervencí, «která porušuje národní nezávislost země, mezinárodní normy a tím ohrožuje mír ve světě» a komunističtí poslanci podepsali v parlamentě interpelaci, žádající «okamžitý odchod sovětských vojsk z Afganistanu», KS Francie zaujala zcela opačné stanovisko. Její deník «L'Humanité» nejdřív popíral zprávy o sovětské přítomnosti v Afganistanu, ale po oficiálním příznání sovětské agentury TASS se vedení KSF přiklonilo k názoru, že sovětská vojenská intervence je «oprávněná», protože vyžádaná afgánskou vládou (!) a protože podporuje pokrokovou revoluci proti «vzbouřencům, vyjadřujícím zájmy feudálů a reakcionářů». Toto stanovisko vedení KSF vyvolalo široký nesouhlas členů strany: několik skupin funkcionářů KSF vydalo prohlášení, odsuzující sovětskou intervenci a postoj vedení

strany. Mezi signatáři těchto prohlášení jsou také známý komunistický historik Jean Elleinstein, spisovatelka Helene Parmelin a také Lise a Arthur Londonovi.

Španělská KS odsoudila jak sovětskou vojenskou intervenci v Afganistanu, tak vojenské přípravy USA v perském zálivu. Rovněž tak KS Anglie odmítla sovětský zákrok, zatímco uvnitř KS Belgie vznikla polemika mezi odpůrci sovětské intervence a těmi, kdo ji hájí jako «tragické, ale nutné opatření» k zabránění občanské války v Afganistanu a tím i destabilizace celého Středního Východu.

Většina socialistických a sociálně-demokratických stran odsoudila sovětskou agresi s tím, že tento nebezpečný krok nesmí být záminkou k rozpoutání odvetných akcí a tím návratu do období studené války.

Je také pozoruhodné, že poprvé po mnoha letech byl SSSR zcela izolován v Radě bezpečnosti OSN (podporoval jej pouze delegát NDR) a také v plénu OSN i mezi zeměmi t.zv. třetího světa, které obvykle hlasují společně se sovětskou delegací; 104 delegací odsoudilo invazi Afganistanu a žádalo stažení cizích vojsk. Zvláště citelně zasáhlo sovětskou prestiž v arabském světě jednomyslné odsouzení agrese SSSR proti Afganistanu na konferenci všech muslimských zemí Ázie a Afriky.

Z. H.

Tento způsob léta . . .

(NA OKRAJ DALIMILA: RESIGNACE NEBO RADIKÁLNÍ ŘEŠENÍ (LISTY Č. 5/79))

Loňského léta jich skutečně byla plná Vídeň, a tato nečekaná emigrační vlna zejména z českých zemí zaskočila především mezinárodní i rakouské organizace a instituce, které pečují o příchozí. Nejnovějších uprchlíků z Československa zůstává zatím jen na území Rakouska na tři tisíce – nejvyšší sezónní počet od čerstvě poinvazního období, a zároveň počet daleko přesahující letošní úhrn utečenců z kterékoli jiné socialistické země. Na rozdíl od vystěhování aktivních představitelů Charty nejde tu většinou o emigraci *přímo* politickou: výrazně převažují ti, kterým se doma materiálně vedlo slušně, a se strany režimu se jim osobně nic zvláštního nedálo. S opozičními tiskovinami a texty až na řídké výjimky nepřišli doma do styku, občas poslouchali zahraniční rozhlas, vesměs vysílání v českém a slovenském jazyce. Jednotlivě jsou mezi nimi dokonce zastoupeni i nesporní představitelé establishmentu. Nedá se to prostě už vydržet, uvádějí jen v různých formulacích, nemá to nejmenší perspektivu, je to pořád stejné a ještě stejnější, být to může už jenom horší, na nás už tak nezáleží, ale aspoň aby tak nemusely žít naše děti. Svízelná komunikovatelnost normalizovaných poměrů tu naráží na první bariéru: příslušní imigrační úředníci jsou nuceni zdlouhavě vymýšlet série doplňkových dotazů, aby se dobrali určitějších důvodů, které by šly nějak zařadit do předepsaných škatulek okolností, opravňujících k udělení politického azylu nebo povolení jiné formy pobytu. Kdyby byla

situace v Československu jen o něco podobnější současnému Maďarsku nebo Polsku, nikdy by tyto žadatele ani nenapadlo opouštět domov v nejlepším případě na neurčito, a to ani méně dobrodružným způsobem. Vzhledem k těm, kdo doma zůstávají, jde sice o nepatrnou menšinu, nicméně její existence zjevně signalizuje vážný krizový symptom normalizovaného socialismu. Co si děje v rozpoložení řadových občanů, a nově příchozí také vesměs referují o tom, že v jejich domácích prostředích v posledním roce prudce vzrostla «emigrační atmosféra».

Po 11 letech

Proč proboha právě jedenáct let po okupaci, když přitom v ČSSR zrovna k ničemu tak mimořádnému nedošlo? přemítají ustaraní úředníci, a shánějí další a další náhradní ubytování, dodatečné stravovací fondy a administrativní síly na výpomoc. Celkem právem nespojují tuto emigrační vlnu ani přímo s faktem chartistických procesů a vůbec represivních zásahů proti opozici, ani jen s vnějším podnětem dočasně volnějších možností cestovat od nás do Jugoslávie. Uspokojivou odpověď nenalézají, protože normalizované Československo zevnitř neznají: je to pro ně více méně slovní obrat pro neurčitou předstatu jakýchsi velice divných poměrů, které souvisejí s rokem 1968. Kdyby měli přiřaditelnou zkušenost, kdyby byl čas a příležitost shle-

dávat rezonující prožitky, takto by se neptali. Ona totiž nejnovější emigrační vlna především odchází právě proto, že normalizovaný režim trvá v podstatě beze změny už deset let. Tytéž osoby mohou v různých souvislostech nebo v různou dobu velmi odlišně, až opačně posuzovat a pociťovat tytéž společenské danosti, a ne každá proměna vědomí předpokládá změněné okolnosti: hodnot a významů nabývá společenský časoprostor lidskou orientací, počínáním a přebýváním, a ty mají zároveň vnitřní, autonomní zdroje. Rozměry a časování lidského života jsou právě jen lidské. Deset let je zanedbatelným zlomkem v neosobním chodu historického času, ale deset let znamená čtvrtinu či třetinu aktivní dospělosti. Člověk může být s to žít svým způsobem i v děrách a na troskách, v káznici právě tak jako v normalizovaném Československu. Ale deset let represivního, ztrnulého, bezduchého a nemorálního okupačního režimu traumatizovalo určité spoje člověka s jeho společenským prostředím a neuralgizovalo jejich osobnostní vstupy a výstupy: rozumí se spoje a dráhy, kudy se soustavně a opětovaně potlačuje, limituje, usměruje a zpotvořuje uskutečňování lidských potřeb a hodnot ve světě. Všichni nadávají na všechno v jednotlivostech a vůbec, shrnuje jedna osobní zpráva, a lidé velmi různého typu se stali trvale alergickými na široký rejstřík podnětů. Vystoupit z této základní situace nelze, v žádném případě pak vystoupit úplně a nastálo. Desáté výročí okupace, datum jakoby s historickou osmičkou na konci, nechtěně přitom dodalo přemíru impulzů k bilancování a hodnocení. Třeba skoro podvědomě nebo více méně vědomě, najednou se mnozí nějak zabývají také dlouho odsouvanou a potlačovanou vlastní bilancí. A při ní se naráz a ostře vyjevuje konflikt, který nelze nijak obejít, konflikt osobní časové perspektivy a skoro nehybného dějinného času. Konflikt ochromující, beznadějný, alarmující. Míra snesitelnosti je kvalitativní. Manžel, kterého třicet let popuzuje neměnná užvaněnost družky, ji jednoho večera u televize z ničeho nic zabodne. Účetní, kterého roky otravují jeho sloupce a kolonky, si jednou dopoledne odskočí pro cigarety, a už se do práce nikdy nevrátí. Turista na Jadranu sebere dva spací pytle a dvě děti, sbalí plážovou výbavu a pravděpodobně k překvapení obojích úřadů jakoby z ničeho nic se najednou rozhodne emigrovat hned teď. O to jakoby právě jde.

Nepolemizují proti kterémukoli z rysů, jimiž Dalimil charakterizuje «nově vzniklou situaci» doma a její důsledky pro postoje a reakce občanů. Považují jen za důležité uvést, že kromě toho lze výskyt «variant radikální odpovědi», z nichž jednu nepochybně představuje emigrační vlna posledního léta, dostatečně vysvětlit a pochopit z vlastní vnitřní logiky existence normalizovaného občana po deseti letech.

Nebezpečí iluzí

Znechucení, beznaděj, ztráta perspektiv a smyslu, nevolnost jako setrvalý stav jsou úředně neprůchodné motivy, které se u většiny nových uprchlíků tak či onak skutečně podílely na opuštění vlasti. Vysloveně ekonomické emigrace, kde motivem je především vidina vyšší životní úrovně, je zatím méně. (Důsledky zdražení a zostřených zásobovacích potíží se v tomto směru mohou prak-

ticky projevit teprve v budoucnosti). Přes tyto všechny další různosti vyznačuje letošní běžence jedna společná charakteristika, kterou registrují všichni, kdo s nimi nějak přišli do styku, a která je dokonce jako celek znatelně odlišuje od současných emigrantů z jiných socialistických zemí. Je to téměř naprostá nevědomost o skutečnosti za čsl. hranicemi, iluze všeho druhu o poměrech venku a nerealistické projekty a očekávání co do vlastních šancí. Víc než o prostou neznalost jde přitom o určité vidění světa. Fakt «přestupu» v mnohém jen zdánlivě otevřel všechny ty vytoužené možnosti, které si sebezáchovně hýčkaly denní sny normalizovaného občana a kde vše záviselo jen na náladě jednotlivce. Nedůvěřivě reagují nově příchozí na první základní informace: že zdaleka nemohou jít do zemí kam by si přáli, protože většina západních států nepřijímá už imigranty vůbec nebo jen velmi výběrově, že přesun kamkoli předpokládá zdlouhavé mezidobí v uprchlickém táboru, že bez ohledu na jejich záměry hlavní úlohu hrají znalost jazyka, kvalifikace, věk, zdraví. Skutečnost jen jinak krizového stavu světa venku jakoby pro ně dosud vůbec nebyla vážně existovala: ekonomické stagnace, inflace, nezaměstnanost, obtíže mladé generace, akademická krize na západě byly pro ně dosud při nejlepším také jen slovní obraty. Případná předchozí turistická zkušenost nevyovídá téměř nic o řadové každodennosti, jak si někteří mylně namlouvali, natož pak pro cizince, který musí ve všem všudy začínat zase docela od začátku. Politická a občanská represe umrtvuje a mrzačí osobní vyžití doma, ale nikde kromě zbožných přání není stát, který by tyto svobody zaručoval a zároveň nabízel ty jistoty zdravotnické a sociální péče všeho druhu, které se doma berou jako samozřejmé. Tím méně čeká za hranicemi jeden jediný obrovský tuzexový krám, kde by bylo všechno za babku. Převážně ekonomicky orientovaní uprchlíci provnávají průměrné výdělky s cenami bydlení, dopravy, služeb, poplatků a mají zprvu zato, že se museli zmýlit o nulu: rovnice «nechal jsem doma barák za milion, ale to tu musím mít do dvou let», vůbec nevychází. Když všechno půjde dobře a vydrží zdraví a energie, dosáhne imigrant průměrné místní úrovně teprve po řadě let, a ta ještě nemusí být vyšší než jeho předemigrační standard. Pokud pak přišel starší, nemůže už některé životně důležité problémy, jako je třeba důchodové zabezpečení, uspokojivě nebo aspoň snesitelně vyřešit vůbec.

O tom o všem se doma dovědí jen málo nebo vůbec nic: k zpětné vazbě kupodivu nedochází ani vůči příbuzenskému a přátelskému kruhu. Snad tu dále působí konformující nátlak původního prostředí, nechuf a obava se odlišit, přijít s něčím dost jiným, a to právě ještě na dálku a jako uprchlík. Snad je to funkční obrana proti náhlému totálnímu ohrožení, znejistění a obnažení existence, které nepochybně znamená emigrační situace: utvrzuje jiné, že všechno je v pořádku a všechno probíhá, jak si to doma představoval a představují, dodává si člověk sám potřebné jistoty, sebedůvěry a optimismu. Snad je to ohled na blízké, které nechceme zatěžovat tím, kde by jen stěží mohli porozumět našim problémům, a kde pomoci nemohou stejně. Snad tu působí, zejména u slabších a méně integrovaných typů, i nenáležitý stud napájený z pocitu, že zatím co doma za všechny vlastní případné potíže a nezdary výlučně může systém, za hranicemi

jakoby byly osobní poměry a uplatnění naráz jen čistým produktem kvalit a výkonu jednotlivce. A jistě je v tom i pořádný kus falešné prestižnosti: samozřejmě, všechno je tu jiné a od počátku náramné, samozřejmě já jsem udělal dobře, samozřejmě teprve tady mohu ukázat, jaký jsem to vlastně pašák. J. Škvorecký v textech, napsaných už v emigraci, nezřídka frekventuje různé podoby a figury specificky české odrůdy oné zvláštní maloměšťácké potřeby pokrytecké okázalosti, předvádění se a «vytírání zraku»: ať nežeru, ale koupíme jim to holt na blešáku. Prý je tohoto předstírání mezi uprchlíky z Československa nápadně víc, než u jiných národních emigrantských skupin, říkají zkušení imigrační pracovníci. Těžko soudit, nejkompentnější by tu měli být naši listovní cenzoři. Kolikrát že četli otevřené a věcné sdělení dejme tomu jako: Neposílám žádanou knihu, desku atd., protože si ji dosud nemohu koupit ani sám. Obojí jakož všechny kulturní statky je tu mnohem dražší než doma, absolutně i vzhledem k rodinnému rozpočtu, a sotva zatím stačíme platit nezbytnější výdaje. Sázím se, že takové odpovědi lze spočítat na prstech jedné ruky. A tak se zkazky kolující doma ještě přiživují, upevňují a bytnějí, už bez přímých souvislostí s pražskou vládou.

Vina dnešní moci

Iluzivní, doslova falešné vědomí letošní emigrační vlny se samozřejmě v konfrontaci s realitou dříve či později mění, a pro budoucí osudy jednotlivců, které zejména závisejí na celkové osobnostní výbavě, tato původní zátěž nemusí znamenat téměř nic. Konečně své vlastní vnitřní problémy stejně nese dál v sobě přes všechny hranice, a musí se s nimi stejně potýkat sám ať se vnější prostředí jakkoli změnilo. Hybnější, bystřejší, otevřenější typy běženců už po týdnech žertují o poštilosti svých výchozích představ – vždyť doma přece nikdo nic neví, představoval jsem si to všechno jako Hurvínek válku! A k jednotlivým tragédiím dochází všude za nejrůznějších okolností, i když by některé nemusely být: jestliže bez rozvahy opustí republiku šestapadesátiletý učitel, kterého doma nikdo přímo neohrožoval a který se nikdy nijak ani politicky zvláště neprojevoval, jde o případ od počátku zoufalý a charitativní. Většina ovšem zcivilní, otrká se a zabuduje. Nechte je být, to jsou Češi, shovívavě komentují požadavky a stížnosti nových příchozích příslušní úředníci, ti jdou z dobrého bydla, tak mají velké oči a plno naivních nápadů, ale oni se brzy rozkoukají a pak si nějak pomohou. Dokonce nutno dodat, že po ohledání nové společnosti, která už dávno není onou známou spotřebitelskou soustavou, se v ní sice líp či hůře uchytějí, ale až v emigraci se někteří – někteří teprve a někteří znovu – začínají politicky orientovat na demokratický socialismus, s důrazem na *oba* výrazy.

Nakolik jsou nově příchozí z letošního léta zároveň symptomem smýšlení řadového občana doma, jde o signál, jenž nemá být přeslechnut, a to nejenom vzhledem k politickým úvahám. Jde o zprávu ze skoro uzavřeného společenství, které je deset let izolováno od normálního toku informací a normálních styků s ostatním světem. Kde tíha a nároky normalizovaného života pohlcují tolik životní energie, že se zvědavost a zájem o problémy ostatního

světa nepozorovaně vytrácejí. Kde si běžné přežívání v normalizovaném hodnotovém vakuu aspoň ulevuje, a mimo jiné snovou vidinou rájů kdesi jinde. Kde stupidní oficiální propaganda letitým opakováním přece jen nabyla jisté zvrácené účinnosti, totiž že za pravdu se podvědomě a automaticky považuje opak toho, co prohlašuje strana a vláda a její ideologové – jenže ona ani to není vůbec skutečnost. Jde o signál nemocného, ohroženého a do sebe se zavíjejícího společenství, jehož triviální každodennost nemá být zastíněna pozorohodnou a statečnou hodnotovou aktivitou malých skupin a jednotlivců. A není třeba posléze hlouběji pátrat i po rozporných, ale nejenom rozporných souvislostech obojího?

K výměru zdravých Čech, příslovečného srdce Evropy a historické křižovatky kulturní a civilizační, bytostně patří otevřenost do světa, živé proudění idejí a výtvorů, znalost a poučenost o tom, co a jak je jinde, účastenství na humanitních a sociálních otázkách přesahujících hranice. Od praktické zkušenosti na vandru, na handlu a cizích službách po mimořádnou sčtetlost všeho druhu český člověk více než někteří jiní žil doma jako současník světa své doby, a takový rozměr existence víceméně pociťoval jako svou vlastní potřebu. Jestliže po deseti létech normalizovaného režimu prchají z téhož území jako ze středověké osady, zapomenuté daleko v horách, svého druhu exoti, není to nejposlednější z vin dnešní československé moci. A je to úkaz skr naskrz cizorodý. Jen jediná obdoba se mi připomíná: před léty vyslechnutý rozhlasový rozhovor dvou amerických novinářů v Moskvě s rodinou, které bylo posléze povoleno vystěhování do USA. Oba reportéři nejdříve opravovali, pak vyvraceli a konečně už jen popírali tvrzení, která o své zaslíbené zemi pronášeli budoucí imigranti. Takové země přece není, a jestliže snad ano, určitě to nejsou Spojené státy! bezradně skončil rozhovor jeden z novinářů. Rusifikace není jen téma k vtipkování: je s to v srdci Evropy zplodit exotickou species, a to v pouhém zlomku lhostejného času dějin.

Ke smrti Josefa Borůvky

Josef Borůvka, jeden z čelných představitelů pražského jara 1968, dlouholetý poslanec, ministr, moudrý, vzdělaný člověk s neutuchajícím zájmem o veškeré dění, zejména z oblasti zemědělství, člověk plný elánu, energie, věčný optimista odešel z našich řad. Příčinou nečekaně náhlé tragické smrti nebyla autonehoda – jak se rozšířilo – ale nehoda stejně zbytečná, stejně banální a stejně krutá: porucha na rozvodu plynu v bytě, více než rok písemně ohlášená a několikrát připomínaná příslušným institucím. (Odstranění závady bylo pak otázkou několika hodin – ovšem až den po zbytečné smrti dvou lidí).

Neschopnost, lajdáctví, bezpříkladná nezodpovědnost, která zavinila neštěstí však zřejmě nebude postížena. Bezpečnostní orgány prý nemají proti viníkům dost důkazů a ani dost možností opatřit si je. Pravděpodobně by této záležitosti musely věnovat aspoň tolik úsilí a energie, kolik věnovaly záležitosti jiné: zabavení písemností zesnulého. Pro nutnost tohoto postihu se důkazy našly okamžitě.

Potrestaná solidarita

EVA KANTŮRKOVÁ

Den začínám s rakouským rozhlasem a toho dne evangelický pastor se v ranním rozjímání zamýšlel nad Kristovým smyslem pro humor; vyprávěl a rozebíral – beze smyslu pro humor – příběh o nedostatku vína na svatbě v Káni Galilejské, mně se vybavila taneční scéna Chorey Bohemiky předvádějící – s vkusem a humorem – opilé apoštoly na této svatbě a pro tu chvíli se mi zardálo, že nemusí být vždycky hned nejhůř. Do soudní budovy nás vpustili bez překážek, byla nás plná hala v druhém patře i přilehlá chodba, že by nás pustili i do soudní síně nezařadil ani největší optimista a mohli jsme sčítat, kolik mužů v uniformách i bez nich nás hlídá. Soudní budova opisuje čtyřmi křídly čtvercový dvůr a z chodby, kde jsme stáli, jsme mohli hledět na záclony protějších tří oken, za nimiž probíhalo jednání; kdyby v síni rozsvítili, uviděli bychom je. Takto jsme dole na dvoře, který je také shora obhlédnutelný, spatřili Aničku Šabatovou, jak ji vlekou, a je jsme uviděli, když je eskortou vedli na oběd. Odpoledne už do budovy nikoho nepustili a kdo naléhal, byl odvezen antonem. Druhý den byla budova soudu obstoupena stráží zcela neprodyšně. A nyní čtu zprávu o procesu a vidím, že vnějšími znaky i jeho průběh napomíná onen slavný Proces z pudy; cosi mě však varuje: neměli bychom se dávat vést jen vlastním pocitem absurdity: což panuje-li tam, kam ji dosazujeme, přirozenost?

Usazen ve všech svých souvislostech má jev tolik podob, s kolika věcmi souvisí; pražský říjnový proces s šesti chartisty tak úzce souvisí s reálným socialismem, že zřejmě vypovídá i o něm. Obžalovaní a posléze odsouzení tvořili nejširší možné spektrum: byli to muži i ženy, matematik, socioložka, politik, spisovatel, novináři, tedy nejrůznější povolání; podle politických zaměření to byli revoluční demokrat, demokratický liberál, revoluční socialista, eurokomunist, ateisté i věřící, lidé dvou generací; jediné, co možná chybělo, že ani jeden tam nebyl Slovák. Moc proti nim vystupovala uniformně jednomyslná, od policistů přes soudce po novináře. Soudní tribunál tu nebyl třetí silou, která podle zákona a spravedlivě rozsuzuje dvě rozvaděné strany, soud vedl při tak říkajíc direktivně, to jest i za sebe: stát bezprostředně soudil šest občanů ve své vlastní věci. Direktivnost byla tak absolutní, že soud ani ve výpovědích obžalovaných ani ve výpovědích svědků nehledal důkazy oprávněnosti nebo neoprávněnosti stížností, za něž bylo šest členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných souzeno. Soud provinilcům pouze dokazoval, co oni vůbec nemínili zapírat: že ve svých podáních kritizovali konkrétně zjištěné soudní a policejní přehmaty. Soud se, pravda, točil i na nepřímých důkazech o přetištění Sdělení Výboru v zahraničním tisku, avšak jedinému z obžalovaných neprokázal, že zveřejnění zařídil. Tak průběh procesu mimoděčně otevřel a snad i zodpověděl otázku, jež nás zajímá: byl jenom výstřelkem? či byl přirozenou součástí politického stylu?

Soud to byl socialistický, jako je v mé zemi všechno socialistické; a říkám-li socialistické, říkám tím státní. Neboť komu patří továrny, pole, nerostná bohatství, lesy, voda, silnice, obytné domy, obchody, doprava, školy, nemocnice, armáda, soudy, biografy, filmová studia, řady, kostely, muzea, galerie, nakladatelství a i ta nejposlednější zaplivaná hospoda v zapadlé čtvrti? Jsou státní; jako jsou státní třeba odbory a jako stát pohlcuje už i jen zbytky družstevní demokracie. Všecek socialismus je v mé zemi státní. A je pak jen přirozené, že si stát touží podřídit i myšlenky a jednání lidí jedinou státní ideologií.

Skutečný život se ovšem i ve slepém rameni suně a plouží vlastními křivolakými pěšinkami, brodí a plíží se nepřehledným rákosím; živelná reflexe obyvatelstva je sice zdeformovaná vnucenou oficialitou a navenek ji respektuje, ale jinak si pro sebe dál žije zdravě i nezdravě diferencovaně; tím spíš pak musí být oficiální úvaha, aby vůbec mohla opsat kruh a sama sebe pocíťovat jako uzavřený vládyschopný systém, vedena lineárně. Tak totiž, že vše, co není posvěceno oficialitou, je anti-socialistické. Též proti-státní, mezi oběma pojmy není podstatného rozdílu. Každá jinost je cítěna jako nebezpečná; píšu jinost, nikoli rozdílnost nebo nesouhlas. Spor ani zdaleka nemusí být veden o postuláty, k obvinění z anti postačí i jen dlouhé vlasy nebo chuť si zazpívat. Apriornost tohoto anti je lineární úvaze tak samozřejmá, že soud svou předpojatost cítil jako klad a nikoli jako zápor.

Rekl-li kdysi Ludvík XIV že stát je on, měl k tomu dvojí oprávnění: jednak měl svou funkci posvěcenou od Boha, a jednak a zejména – odpovídal si za svou troufalost vlastní hlavou. V státním socialismu jde praxe za tento absolutistický model: stát se necíť být pověřencem vyššího poslání, on je rovnou oním bohem. Bohem-patriarchou, osobujícím si právo vychovávat i dospělé, umravňovat muže i ženy, řídit vše od atomových elektráren po výrobu svíček, soudit, rozkazovat, trestat. Bůh rozplizlý do tisícových úřednických údů sycených pocitem povolání, jíž je vše dovoleno a jež je nedotknutelná.

Povšimla jsem si však i v jiných zauzlených lidských dějin, že z katastrofálních situací převahy zla, válek, rozmachu despocií, hladomorů a dobovačných tažení se lidé zachraňovali nikoli ještě větší vyburcovanou zlobou, ale posílením mravnosti. Sklon k mravnosti snad člověk přebírá už v genu jako popud k sebezáchovnému jednání, a tak se taky na svou záchranu naučil pomáhat člověk druhému. Ničeho jiného se nedopustili ani odsouzení chartisté: pomáhali lidem v nouzi. Zastali se postižených, pomohli jim hmotně. Provinili se – milosrdenstvím.

Ano ano, teď záměrně jsem použila řeči křesťanů, záměrně, abych mohla k pojmu milosrdenství vzkle-nout pojem jiný, naší době bližší. Nota ohledu k bližnímu zazněla nejsilněji s křesťanstvím, pojetí všech nás jako dítek božích, které mají k sobě přistupovat s láskou, bylo zdrojem nejen obdivuhodného

univerzalizmu, ale i sebeobrody křesťanství. Minulé století, století měšťanské zabydlenosti, snížilo křesťanskou slitovnost, v níž původně byla obsažena i míra vlastní odpovědnosti za druhého, k urážlivému milodárce; a mně se vždy zdálo být správným rozuzlením onoho vlastně zneužití lásky k bližnímu, když totéž devatenácté století vytvořilo v dělnickém hnutí protipól sentimentální a neodpovědné slitovnosti: solidaritu.

Solidarita vnáší do lidských vztahů důstojnost, chudí jí nejsou uráženi za svou chudobu, solidární pomoc není pouhý dar z přebytku, solidární může být i čin, solidarita vytváří samostatnou společenskou sílu, je to nejen vědomí, ale i skutečnost pospolitosti. Solidaritou jako svým mravním principem přerostlo dělnické hnutí samo sebe a přispělo jí k obecně lidským hodnotám.

Jak však se solidaritou zachází státní socialismus? Je zajímavé sledovat, kdy a jak solidarita jako mravní základ v hnutí fungovala. Solidaritou se dělník

vymanil ze závislosti na zaměstnavateli, v Čechách se jí ochránil před patriarchalismem měšťanů, který na sebe v zemi národně utlačené vzal obzvlášť haněnou podobu, uvnitř hnutí její pomocí překonal přehradu národnostní a posléze se pod její záštitou osamostatnil až k revoluci; a tady úloha solidarity jako mravního stimulu končí. V «socialistickém» státě je dovnitř nahrazena uvědomělostí, to jest poslušností, a navenek internacionalismem, to jest v případě malého státu opět poslušností; tedy principy nikoli mravními, ale mocenskými. A solidarita? Zejména toho moc zavře do vězení, koho přistihne, že použil oné skutečně vznešené někdejší zbraně dělníků. Jiří Lederer, Jaroslav Šabata, i Ota Ornest, Václav Havel, Milan Hübl, Karel Kyncl, Petr Uhl, Dana a Jiří Němcovi, Jiří Dienstbier, Jarmila Bělíková, Ota Bednářová, Václav Malý, Ladislav Lis, Albert Černý. A seznam roste.

Listopad 1979.

Tragédie s katarzí

SERGĚJ MACHONIN*

Sečtělý znalec Shakespeara píše v doslovu k nedávno vyšlému poslednímu vydání Saudkova překladu Makbetha mimo jiné, že každá doba, která se Makbethem blíž zabývala, si vykládala hru po svém. Osmnácté století oceňovalo strašidelné a přeludové scény, doba romantismu si vážila svrchované sublimity a filosofické hloubky, a období kritického realismu, píše znalec, «rozkrylo» naopak ve hře nesrovnalosti v kauzálním propojení dějových sekvencí.

Kdykoli čtu podobné výroky o vztahu různých dob k dílu či k autorovi dnes už klasickému, vnučuje se mi představa «doby» jako jakési univerzální dámy, která bez zbytečného komplikování věci vyslovila rovnou za všechno lidstvo v sobě zahrnuté a s jeho jednomyslným souhlasem jediný všepřijatelný soud o příslušném díle.

Znalci ovšem vědí co píší a jistě vyčetli správně z úhrnu soudů napsaných či jinak vyslovených dejme tomu v 18. či 19. století, v období romantismu či v období kritického realismu stanoviska, která se nakonec v podstatě dají shrnout do globální čítankové formule.

Zároveň mi však d'ábel našeptává, že to se sponánní jednomyslností a bezvýhradným souhlasem všech příslušníků doby s jejím definitivním zaškaltkováním toho či onoho jevu pro budoucnost bylo daleko složitější než se to pak jeví v znaleckých doslovecích. Co když je ta jednomyslnost jen zdánlivá už z toho prostého důvodu, že se velká část příslušného historického lidstva zdržela hlasování, a navíc mnoho kvalifikovaných jedinců bylo proti, jenže se jaksí v rámci poměrů doby buď nedostali k napsání svého soudu nebo se jejich soud nedostal na stránky knih a časopisů příslušné doby?

Těžko si například představit, že by na Shake-

speara, na Hamleta, Koriolana, Julia Caesara, Othella nebo Makbetha měli jásavě jednomyslný názor například Heinrich Heine a cenzor jeho děl, bezpochyby literární vzdělanec, zdaleka ne bez vlivu na soudy své doby o literatuře. Nebo dejme tomu Stendhal a ideologové bourbonské dynastie, kvůli nimž si Stendhal v podstatě doma ani nevrzl a to málo co nám jeho gigantický talent zanechal, psal nevesele po emigracích. Podobně lze těžko předpokládat shodu v úhlu pohledu na život, politiku, umění a literaturu třeba u Havlíčka a osvíceného ministra pana Bacha, který ho – ač nerad – poslal do Brixenu, nebo mezi Karlem Hynkem Máchou a pilným retrográdem Jakubem Malým. Také Radiščev a uměnilovná Kateřina Veliká, která dala Radiščeva za knížku "Pouť z Peťerburgu do Moskvy" nejdřív odsoudit k smrti a potom z milosti poslat na Sibiř, se jistě rozcházelí podstatně v názorech na skutečnosti své doby. Nemluvě konečně o Čaadajevovi, poslaném do blázince pro nebezpečné myšlenky a ministru vnitra, který ho tam poslal, či psychiatrech, kteří ho tam drželi. (Čaadajevovi byly bezpochyby na Makbethovi zvlášť blízké ty «přeludové scény», přestože už nebylo osmnácté století!) I zde muselo tedy jít o zásadně a příkře rozdílná stanoviska, nezahrnutelná pod společného jmenovatele «názorů doby».

Doba je prostě vždycky složitější než se jeví po pár stoletích v syntetických soudech znalců.

Nezdá se mi proto z výše uvedených důvodů od místa, zanechat pro budoucí znalce třeba jen skromnou zprávičku o jednom pražském předsta-

* Otistěno bez souhlasu autora

vaní Makbetha, které jsem shlédl na sklonku roku 1978 v bytě české herečky Vlasty Chramostové. Žádá si to aspoň to skromné zaznamenání, už proto, že lze důvodně předpokládat rozdílné názory na toto dílo třeba už jen mezi herci a hrstkou diváků, kteří je shlédli na jedné straně a mezi cca patnácti příslušníky Sboru národní bezpečnosti na druhé straně, kteří je přišli zkasírovat v obavě o rušení večerního klidu obyvatel domu. Nakonec je nezkasírovali, ale ke škodě věci si ani nepřisedli k divákům a na tu hru se nepodívali. Byli to samí mladí a sympatičtí chlápci, mohli dojít radosti i poučení ze Shakespeara.

Představení režíroval Pavel Kohout a hráli v něm lady Makbethovou Vlasta Chramostová, Makbetha Pavel Landovský, zbývající postavy Vlastimil Třešňák a Pavel Kohout, chór Tereza Kohoutová. Hrál se bez dekorací uprostřed pokoje, na pozadí tragédie bylo několik štíhlých rozsvícených lamp s abażúry a antický relief, odlitek Niké zavazující si střevíček. Herci nebyli nalíčení a oba protagonisté měli na sobě náznak kostýmů – jednoduché splývající režné roucho. V mohutné polyfonii současného oficiálního českého divadelnictví lze toto představení označit za skromné, ale ne bezvýznamné zejména přístupem k textu i způsobem hraní, prostě pojetím.

Nejpozoruhodnější zvláštností představení Makbetha v bytovém divadle v ulici u Čelakovských sadů, byla jeho zaujatá prostota. Zaujatá proto, že byla záměrná a zdůrazněná. Dokonce by se dalo říct, že v jistém smyslu polemizující s oním už připomenutým obriozdrojem naší dnešní oficiální divadelní produkce, a také s mnohým režírováním a hraním profesionálního divadla po světě.

V zájmu dosažení prostoty, o kterou jí šlo, se režie vzdala všeho a veškerého kouzlení. I v těchto skromných poměrech mohla mít efektní svícení, ozvláštňující dekorace, členění jevištního prostoru, barvy kostýmů, jevištní hudbu atd. Ale nechtěla je. Udělala z nemožnosti zahrát v malém bytě velkou Shakespearovu tragédii hommage à l'auteur – pocitu autorovi. Bylo to tak trochu jako by se nehrálo divadlo, ale s největším možným soustředěním četl Shakespeare. Nedeklamovalo se, nezpívaly se árie slavných monologů, nezdůrazňovaly se třeskuté jinotajné paralely se současností, jak to vidáme občas po divadlech, která se neznají anonymním hrdinstvím.

Nebylo to ovšem zdaleka pouhé čtení a civilní předvádění Shakespearova textu. Byl to naopak pokus o jevištní sloh založený *na sázce veškerého života a umění herců do myšlenek a tvaru kusu*. Bylo to divadlo jako nezbytí, jako křik po pravdě, jako hráz proti znehodnocení hodnot. Herci neměli za představení honorář a diváci neplatili vstupné. Ale všechno zde bylo nicméně draze zaplacené.

Vlasta Chramostová hrála lady Makbethovou. Tu přepjatou vášeň destruktivní ctižádosti. Ale zároveň, s jakousi strašlivou kázní, tak nezbytnou, chcem-li unést skoro smrtelné rány vlastního života. Hrála svým těžkým tmavým přítlumeným hlasem a téměř bez pohybu utajované tušení konce zločinu. A zároveň svou odvalu k nepodlehlosti, své důvody k volbě života, jaký si zvolila.

Pavel Landovský hrál jakoby nerad, jako by to chtěl co nejdřív odbýt, Makbethovy ctižádostivé polohy, tu zavlou energii s níž Makbeth páchá jeden zločin za druhým. Jako by to herce zrovna

táho, dojít co nejdřív k hrdinově závěrečné únavě z vraždění a ke svobodě zaplatit za ně životem. Byla v tom i jakási dlouhá hercova únava navíc, a náhle průzory do tmy, jakási přílišná vědomost všeho a příliš velké prostoupení básně a pravdy.

Pavel Kohout jako by podstupoval zkoušku řehole a odhazoval všechny lesklé přítěže ze svého života. Režíroval i hrál podstatu věci.

Vlastimil Třešňák zpíval své role jako zpívá namačkanému publiku v horku přecpaných sálků a sálů: spíš dává z útroby než zpívá své básně a platí za ně vším co je. Jako by pro něho platilo daleko dál za roli Setníka: «Už nemohu, mé rány křičí pomoc!» Přesto se poselství a svědectví básně musí nést a donést.

Tereza Kohoutová měla jasné čelo jinocha nebo Panny Orleánské, která se rozhodla k prostým činům, protože jí to řekl vnitřní hlas. Bude-li někdy herečkou, má v sobě jeden z předpokladů velikosti umění: statečnost žít v pravdě.

Tak hrálo těch pět lidí Makbetha za Shakespeara a za své vlastní životy. Dojem výsledné prostoty jejich výkonů pramenil z řádu inscenace, jak vyplývá imperativně z dramatické struktury hry a jak je pro českého diváka specificky spoluurčen překladem Erika Saudka.

Volba překladu měla kardinální význam pro uskutečnění konečného záměru inscenace. Neboť tento Makbeth vyzněl zajisté jako tragédie společenská a jako důkaz o osudové nezbytnosti ztrestání každé zločinné zvůle. Vyzněl do jisté míry i v kottovském smyslu jako důkaz o absurdnosti jakékoli volby, je-li volba založena na zločinu. Ze všeho nejvíce však vyzněl v kontextu své doby a společnosti jako *vůle umění k určitému, odvážnému nezadatelnému tvaru*, kontrastujícímu s beztvarostí a rozplizlostí, malostí a zbabělostí tolika věcí v našem a ne jenom našem současném životě.

Každá doba, jak by dozajista správně poznamenal náš vědec, se vyjadřuje a obráží i v překladu klasického díla. Bylo proto zákonité, že vznikaly a vznikají jiné a někdy k Saudkovi přímo opoziční překlady. Měly svá zdůvodnění, svou rezonanci i svá ztroskotání, to patří k běhu věcí.

Je však stejně zákonité, že právě jedna inscenace s vyloučením veřejnosti dokonale rehabilitovala Saudkův překlad. Potvrdila jeho nadčasovou hodnotu a platnost ve chvíli, kdy se útočištěm pro člověka stává jen to, co je zbudováno pevně jako hrad a co má krásu charakternosti a etického činu.

Ve chvíli, kdy uprostřed, jak se říká, velké doby, u nás šustí a běhá při zdi tolik ustrašených opatnických a oportunních myší a kdy se čeština devaluje k bezvýrazné a bezobsažné průměrnosti, nabývá Saudkův překlad Makbetha znovu význam iniciálního činu. Je to velký, strmý, jazyk čistého a tvrdého lomu. Jazyk velké specifické váhy a závažné krásy. Malá herecká dušička mu nemůže být práva, byť ho vyslovovala. Je to jednající a stavebný jazyk, který se zná k umělosti, protože umění je umělý výtvar básnického ducha. Je to básnický jazyk k pozdvihování srdcí a napřimování páteří.

Právě tak zněl na tom památném představení s policejní asistencí. A tragédie bez katarze, jak Makbetha označují sečtělí znalci, měla katarzi v jeho kráse, kterou těch pět lidí pozdvihlo do výšky, jako kapitáni pozdvihli vysoko nad hlavy vznešenou smrt Hamletovu.

SPOLEČENSTVÍ STRACHU

MILAN ŠIMEČKA

Esej Milana Šimečky, kterou zveřejňujeme bez vědomí autora, (mezititulky jsou redakční) cirkuluje v Československu v brožurovém strojopisném vydání. Z její závěrečné části vyplývá, že byla myšlena jako příspěvek do diskuse vyvolané fejetonem Ludvíka Vaculíka Poznámky o statečnosti z prosince 1978. Bývalý vysokoškolský docent Šimečka žije v Bratislavě; čtenáři Listů ho znají z řady fejetonů a zejména z jeho vynikající knížky Obnovení pořádku, kterou vydalo česky v r. 1979 nakladatelství Index a jež vyšla také francouzsky.

Strach není hanbou

Byl už večer a já jsem psal dopisy. A najednou mi chyběla malá informace. Tak jsem se s nechutí oblékl a šel jsem si pro ni k příteli. Bylo nevlídně a ulice byly prázdné, nikdo mě nesledoval. Tak jsem zazvonil. Z okna vyhlédla žena mého přítele, radostně mi zamávala a že už běží otevřít. Ale nějak dlouho jí to trvalo. Když pak přišla, s ruměncem na tváři mi vysvětlila, že její muž je nemocen, leží upoután na lůžko a že se bojí, abych se nenakazil toutéž nemocí, chřipkou. Že mi však po svém uzdravení zcela jistě zavolá. Srdečně jsem se rozloučil a šel jsem nevlídným večerem zase domů.

Vzal jsem to však oklikou a uvažoval jsem o tom, jaký jsem blbec, jak si pořád namlouvám, že dokonale rozumím tomu společenství strachu, ve kterém tu žijeme a pak přece jenom jedním podle jakýchsi zastaralých literárních představ. Měl jsem přece vědět, že můj přítel, kdysi neledajaký, je kulturním pracovníkem, jak se u nás s oblibou říká, že je dokonce tak čelným pracovníkem, že noviny uveřejňují jeho články. A o mně tytéž noviny právě napsaly, že jsem se dal na cestu antikomunizmu, že jsem pomlouvač a ponrava. Můj přítel mi samozřejmě nezavolal, ale z novin jsem se dověděl, že druhý den po mé návštěvě odjel s kulturní delegací do jedné příjemné západní země.

Všichni víme, že zde, v Československu, tvoříme naše malé středoevropské společenství strachu. Netajíme to a ani se za to nestydíme. Na schůzích se u nás odjakživa říkalo: soudruzi, diskutujte, nebojte se! Muži zvedají ruce a říkají: já mám dvě děti! Jiní říkají: kdo mi pak co dá? Nebo: nestojí to za to. Nebo: já už chci mít klid. Nebo: pochop, mám dva roky před penzí. Nebo: je to jejich věc. Nebo: není na to doba. Nebo: podívej se kolem sebe, všichni na všechno kašlou, proč bych měl já do něčeho strkat prsty. Nebo: já na to nemám nervy. Nebo: já už jsem si užil dost. Nebo: nemysli si, že se tě někdo zastane. Nebo: když jim dáš pokoj, dají ti taky pokoj. Nebo: to vždycky bylo, nikde to není lepší.

Tiše a bez povyku byla přijata občanská zásada, že mít strach není hanbou. Občanská neposlušnost je luxus, který si nemůžeme dovolit, je to výsada bláznů. V reálném socialismu je člověku nejlépe v teplém sevření davu, není rozumné vystupovat k okraji, kde je na vás vidět. Úspěšný model chování je jednoduchý, lze se mu snadno naučit a navíc odpovídá lidské přirozenosti. A v Československu bylo navíc dost času na to, aby se lidé naučili ve společenství strachu žít, aby si vypracovali postoje

odpovídající historické zkušenosti, že za jejich života obvykle pravda nevitězí.

Úzkost z bezmocnosti vzdělání

Zvykání na strach už trvá více než třicet let. Byla období, kdy svíral hrdlo představou šibenic a bezúspěšných jáchymovských baráků, o kterých jsem slyšel jenom vyprávět. Byla i období, kdy pomalu opadával a dokonce se jednou i zdálo, že bude zapomenut jak tíživý sen. Ve strachu se střídaly generace a sociální skupiny. Napřed obcházel poražené nekomunisty, mnohé vyhnal ze země a jiné trvale zmrazil, pak předestřel svůj rejstřík úzkostí a děsů vybraným komunistům a jak šla léta, dostalo se ho v odměřených dávkách všem, kteří měli dost fantazie, aby si dovedli představit, že osudy jiných se mohou stát i jejich osudy.

Když mluvím se studentem, bývalým, který si odseděl tři roky, a s jiným, který ještě čeká na svůj proces, uvědomuju si, že už tu máme tři generace, které prošly zkušeností strachu. Generaci našich otců, generaci naši a pak ty mladé, kteří by mohli být našimi syny.

Když jsem byl mlád, odnášela generace našich otců do sklepa Masarykovy knihy a schovávala je za police zavařenin. Já jsem se smál, oslněn četbou Marxe a kolektivizmem modrých košil. Říkal jsem si: jak jsou směšní! Jednají podle starých stereotypů a nedovedou pochopit, že toto konečné vítězství lidu otevře brány svobody pro všechny. Kdyby četli Marxe, věděli by, jak neslučitelná je s jeho učením temná a středověká představa o nebezpečí pocházejícím z knih. Diktatura dělnické třídy otvírá svou náruč celému kulturnímu dědictví, bude zkoumat pozorně a nepředpojatě celou intelektuální produkci minulých věků, aby všechno cenné využila pro vybudování nové společnosti. A abych demonstroval toto přesvědčení aspoň v rodinném kruhu, zařadil jsem sebevědomě do svých skromných polic své dědictví po otci: Mehringův životopis K. Marxe, Světovou revoluci od T. G. M. Trockého Zfalšovanou revoluci. Kdyby přišli sběratelé knih ke mně už tehdy, byli by mě vyléčili z naivity hned na samém začátku.

Teď už celá léta sám schovávám knihy. Mám o ně strach. Ale i tak vždycky něco najdou. Mají sice písemné povolení hledat jenom «písemnosti Charty», ale berou všechno. Najdou třeba tlustou Skillingovu knihu The Interrupted Revolution a hned ji hodí na hromádku. Říkám, že je to historie, prostě kniha o tom, co bylo, věda. Ale oni říkají, že taková věda je nepřátelská. Nebo najdou Ebanovu knihu «Das ist mein Volk» a hned ji hodí na

hromádku. Říkám, že je to jenom historie. Ale oni říkají, že je to to samé jako Mein Kampf. A říkají to s takovou jistotou, jako kdyby tu knihu četli. Já sám jsem ji stačil dočíst jenom po to místo, kde se popisuje, jak se Josef vyšvihl v Egyptě. A potom už raději mlčím, protože mám strach před lidmi, před kterými zůstaly utajeny souvislosti lidské civilizace, běh dějin, kteří žijí jen ve svém čase, přesvědčení, že jejich existencí svět začal a s jejich koncem i skončí. To je jeden z mých strachů, který se mnou sdílí asi mnozí. Je to úzkost z bezmocnosti vzdělání, z bezmocnosti rozumu a z nepoučitelnosti lidí. Je to však jen jeden ze strachů.

Poušť politické apatie

Víme ovšem, že nejsme se svým strachem sami a že také nejsme jedinou zemí strachu. Když vzpomínám na americkou literaturu, kterou jsem četl, zdá se mi, že z poloviny vyjadřovala úzkost a strach. Tím chci říci, že si dobře uvědomujeme, že Země asi není tou nejlíbeznější planetou ve vesmíru. Mluvíme o našem strachu, protože je naším důvěrníkem a můžeme se o něm vyslovovat nezadatelným právem očitých svědků.

Když odečteme výjimky z pravidla, je naše společenství strachu analyzovatelným jevem sociální skutečnosti. Náš strach se nedá odbyť poukazem na kategorie věčných existenciálních úzkostí člověka vrženého do světa. Patří do kategorií sociálních a politických a je na místě právě takto o něm uvažovat.

Je to strach, který vyplývá z bezbrannosti člověka vůči sociální organizaci, vůči totální praktické moci soustředěné do anonymního vrcholu a rozbíhající se pak paprskovitě do nižších složek společenské struktury. Je zbytečné tento způsob správy lidského společenství podrobně popisovat, nejde o nic nového. Ale stojí za to poznamenat, že tato sociální organizace se vytvořila z praktické potřeby, jako postupné zdokonalování obrany proti neustále hrozbě dezintegrace a nemá s teoretickými základy socialismu a komunismu nic společné, spíše naopak, je popřením komunistických představ o odumírání státu, na které hnutí přísahalo ještě před Říjnovou revolucí.

Tato obrana státu vůči dezintegraci se zdokonalovala asi tak jako «ochrana státních hranic» Zpočátku to byly jenom jednoduché ostnaté dráty. Po každém útěku, po každém vynalézavém činu běženců bylo vymyšleno něco nového, celá série zdokonalení. Nedávno jsem si při cestě vlakem všimnul, že podél drátů je na zemi řada betonových jehlanů. Zřejmě reakce na činy těch mládenčů, kteří sedli do tatry, zvedli korbu a jeli hlava nehlava. Vypadá to skoro jako nějaká hra, je to však hra s lidskou důstojností.

Stát postupoval ve své obraně stejně. Zdokonaloval zastrašování nejrůznějšího druhu podle okamžité potřeby. Účinným základem strachu bylo několik krvavých zúčtování s opozicí anebo aspoň s potenciální opozicí. Na tomto základě se rozšířila zakořeněná úzkost dávat najevo jakýmkoliv způsobem nesouhlas s postupem mocenského centra. Zkušenost ukázala, že i nesouhlas, jemuž se později dostane satisfakce, se nevyplácí. Stalo se již mnohokrát, že pronásledované myšlenky se staly součástí kanonizované linie, ale jejich nositelům se často nedostalo ani posmrtné rehabilitace.

Z těchto důvodů jsou Československo i jiné socialistické země pouštěmi politické apatie. Tak zvaná politická aktivita je jen naprosto formální účinkování apatických občanů na politických rituálech, které si reálný socialismus vytvořil. Veřejná politická diskuse je nemyslitelná, hledání alternativních řešení se nepřipouští.

Umrtní myšlení

Strach rozleptává a ochromuje i hospodářský život, protože ten je řízen stejnou metodou jako život politický. Schopnosti, kvalifikace a dobré výkony jsou oceňovány jen ve spojitosti s politickou loyaltou a ta je zase odměňována i bez spojitosti se schopnostmi, kvalifikací a dobrými výkony. Politická neloyálnost se pak trestá bez ohledu na pracovní zásluhy. A tak ruku v ruce s apatií politickou kráčí i apatie pracovní. Tak zvaná pracovní iniciativa plyne většinou formálním korytem socialistického soutěžení, které se za ta desetiletí stalo pouhou součástí politického rituálu. Apatie a strach vede k soustavnému poklesu výkonnosti národního hospodářství, zvláště ve sféře efektivity, kvality a technického rozvoje.

Strach zasahuje totiž i řídicí složky hospodářského aparátu a umrtvuje myšlení a iniciativu mnohem účinněji, protože představa pádu z větší výšky mrazí dokonale. Hospodářský řídicí aparát si ve své většině uvědomuje nehoráznosti, které direktivní systém plodí, ale ještě více je si vědom toho, že každá iniciativa, která překračuje rámec systému, je krajně nebezpečná. Strach z následků dusí principiální úvahy v samém zárodku a tak hospodářský aparát nemá jiné východisko, než léčit klešající výkonnost ještě větší direktivností, přechodem k jakémusi vojensko-byrokratickému řízení, řvaním, pohružkami, tresty atd.

Z obecného strachu se nevymykají ani dělníci, jinak v rámci svého postavení celkem nezranitelnou rozšířenou bází z pádu na nižší stupeň sociální hierarchie (tu lopatu mi nikdo nevezme). I oni jsou však nuceni k vyšším výkonům, především k práci přes zákonem stanovenou dobu, strachem z přeřazení na méně placená místa a z celé řady nepříjemností, které si na ně hospodářský aparát může vymyslet.

Nejhlouběji jsou ovšem zasaženi strachem lidé v nevýrobních sférách anebo v privilegovaných zaměstnáních, ve vědě, v kultuře, školství, ve výzkumu, v nejrozmanitějších správních oblastech. Práci v těchto sférách doprovází permanentní pocit nejistoty, jakési existence z milosti státu. Každý z těchto lidí dobře ví, že stát se lehce obejde bez neloyální inteligence a že se nic nestane, když se zbaví třeba i tisíců a desetitisíců svých vzdělanců, protože v mnoha případech fungují i tak jenom jako okrasa systému.

Strach mění lidi i národy

Když člověk žije léta uprostřed tohoto strachu a vdechuje jeho pach, změní ho to. A strach nemění jenom jednotlivce, vytváří klima a to mění prakticky všechny. Mění se národ – směrem k pohodlnosti, lhostejnosti, pocitu méněcennosti, malosti a bezvýznamnosti. Mění se rovněž obecné myšlení –

opouští racionální kořeny, které tkví v jeho evropské tradici, a přiklání se k iracionálním mýtům, k exaltovaným vírám a utopiím. Slyším, jak si prostí lidé vyprávějí o Sibyliných proroctvích, o tajemných zbraních, o válce, o spiknutích temných sil v hlubokém přesvědčení, že vše, co se děje a bude dít, je mimo jejich dosah a vůbec mimo lidské možnosti a lidskou vůli. Mezi vzdělanými lidmi převládá skepse a rezignace na jakoukoliv zodpovědnost za osud národního společenství. Psané a mluvené slovo oficiální propagandy o lidu jako strůjci vlastního osudu padá jak kámen do písku.

Strach vytváří v myšlení ostnatou bariéru, když myšlenka dospěje až k ní, do tabuizované oblasti, začne se zmítat v křeči a u mnohých se stane tak jako potlačené vědomí příčinou neurotických a hysterických stavů. Nechci se dopustit přehnaného generalizování, ale zdá se mi, že přemíra konfliktů na československém pracovištích, hysterických hádek a sporů, nervových zhroucení a infarktů padá na vrub této křeči v myšlení, tohoto poznání o hranicích rozumu. A také proto se tolik pije, aby se zahнала ta křeč, abychom se necítili tak uboze a zbaběle.

Snem zaměstnanců československého státu není vysoký plat, ale klid. Mnozí dávají přednost nižšímu stupni zodpovědnosti a rezignují na uplatnění svých schopností jen proto, aby měli pokoj od věčné hystérie a konfliktů, kterými oplývá atmosféra v převodovém ústrojí národního hospodářství i v převodovém ústrojí státního stroje. Přitažlivost tohoto snu vyřazuje další část schopných a kvalifikovaných lidí z řídicí práce a přenechává ji těm, kteří jsou natolik vytrénovaní, že prostě nedovolí, aby se jejich myšlení tabuizovaných oblastí vůbec dotklo. Ti převládají, jdou z funkce do funkce, netrápí se pro neúspěchy, vědí, že dokud budou pravidelně vykazovat věrnost a nadšení, nic se jim nestane.

Řídce se vyskytují naivní poctivci, přesvědčení o tom, že systém je nejlepší na světě, že nepotřebuje žádnou reformu, jen lidé jsou zlí a měli by se zreformovat. Tito poctivci tepou v předpokojích strachu různé nešvary, v dopisech a fejetonech brojí s mravním patosem proti úplatkářství ve službách, zdravotnictví a bytových družstvech, ale umřeli by strachem, kdyby měli napsat o vile vysokého funkcionáře, která byla postavena z materiálu «ušetřeného» na vládou sledované stavbě. A už vůbec si nedovolí pomyslet na to, že celá ta rozsáhlá korupce je vlastně umožňována mocenským monopolem, neexistencí veřejného mínění a politické kontroly nezávislé na ústřední moci.

Myšlení zmrzačené strachem se zaplétá do paradoxů, které samo vytvořilo a je na ně smutný pohled. V lepším případě upadá do oficiálně trpěného kriticismu, který obchází podstatu věcí: systém je bez chyby, usnesení sjezdů a ústředních orgánů jsou bez chyby, tyto orgány řídí všechn život bez chyb a omylů, to jen lidé dole, v továrnách a na polích, u psacích stolů i u strojů, nepracují tak, jak jim to usnesení ukládají, pracují nekvalitně, neefektivně, plýtvají energií a materiálem, nemají dost schopností pochopit to hlavní, vězí ještě ve starém myšlení a ve starých zvycích, nejsou pozorní k lidem, jsou samolibí, pijí a přijímají úplatky, myslí jen na sebe a ne na společnost, shlédlí se v socialismu cizím konzumním ideálu, jsou byrokraté a hlupáci, nemají kvalifikaci atd.

Poctivé, statečné a dobře míněné kritické myšlení, jak se u nás říká, ilustruje v novinách, v oblíbených televizních seriálech, v rozhlasových komentářích a v projevech státníků starou Brechtovu ironii, že vláda je dobrá, ale lid by bylo zapotřebí vyměnit.

Horším případem zmrzačeného myšlení je cynická vědoucnost o základních příčinách všech věcí, ale zásadní neochota vyvozovat z této vědoucnosti závěry. Tuto vědoucnost lze často najít i na vysokých stupních státního řízení, ale udržuje ji v mezích také strach. Reálná politika připouští cynismus ve vlastních řadách, lid se tajemnými cestami občas dovídá o trefných poznámkách, jež si mezi sebou vyměnili První s Pátým a Čtvrtý se Sedmým, ale navenek se tato cynická vědoucnost halí do majestátu neotřesitelné jistoty v neochvějnou správnost naší cesty. Stačí totiž pomyslet na následky jednání, které by bylo v souladu s touto vědoucností. Jen blázen by vyskakoval z vlaku, který ještě jakž tak jede, zvláště když vagón první třídy je příjemně vytopen a v kuchyni je ještě pořád z čeho vařit. I sem proniká pach strachu, jenže strachu na vyšší úrovni.

Normální myšlení je ve společenství strachu natolik nenormální, že stát platí rozsáhlý aparát na to, aby ho před veřejností utajil. Když například vede rozsáhlou kampaň proti normálnímu myšlení, vede ji bez citací. Nechce slyšet jiné myšlenky, než ty, které nepřekračují rámeček určeného cvičiště. Nabízíte takové jiné myšlenky, ale oni si je odmítají přečíst. Říkáte: vždyť jsou to jenom myšlenky, slova na papíře, nestřílí, nezabíjejí a nekladou výbušniny, je to jenom nehmotné něco, nejsou to ani nadávky, pouhý průvod slov bezbranných jak děti. Ale oni dávají ruce za záda a říkají, že o bezbrannosti toho průvodu slov vědí své.

Úzkost zvířete

Strach odvedl nepozorovaně občany reálného socialismu v Československu do starších období v dějinách své země. Zpřístupnil jim neobyčejným způsobem prožitky minulých generací z permanentních zápasů o zachování národní existence či o jiné zachování. Čteme o těchto zápasech a jejich účastníci nejsou historické postavy, nosí tváře toho či onoho současníka, jejich situace jsou našimi situacemi, anebo zase nejsou. Čteme, dokonce v Rudém Právu, o mučení Jana Nepomuckého. Dovídáme se, že král vlastní rukou mu páčil «bok a místa stydká, až se otevíraly dutiny tělní». Našemu strachu se uleví, protože dnes se už nic takového neděje. Čteme o donašeci Karlu Sabinovi, chápeme jeho zoufalství, ztrátu naděje, možná chtěl jenom «přelstít» policii. Uvažujeme o tom, na co asi stačila Karlovi Havlíčkovi ta apanáž, kterou mu vyplácela rakouská vláda v jeho vyhnanství v Brixenu. Čteme o tom, jak na vrcholu války prokurátor Slovenské republiky vyjednal komunistickému příteli propuštění z vězení a jak potom spolu táhli vinárnami, aby to oslavili. Kde je v našem společenství strachu takový prokurátor? Kde je ten soudce, před kterým stál ještě i Jiří Dimitrov?

Společenství strachu je moderní, má auta, televizi, rádio, starosti blahobytu, energetickou krizi, dokonce sem proniká zamlžený obraz problémů, se kterými zápasí svět. Španělsko se změnilo, Portugalsko se změnilo, čestný doktor Karlovy univer-

zity Réza Páhavi musel odejít ze své země. Římský klub vydává nové varování, v Pensylvánii došlo k havárii v atomové elektrárně. Naše společenství je však moderní jen podle věcí, které nás obklopují, je určeno tak jako dávné éry nástroji, se kterými pracujeme. Ale ve svém strachu je to společenství nemoderní, spojené vědomě či nevědomě s temnějšími stránkami minulosti. Proto vznikají v našich myslích ta krátká spojení s národními dějinami. Proto jsou historici váženými účastníky našich diskusí.

Strach uvolňuje v našem společenství kost, která přichází z hlubin přírodní podstaty lidských bytostí. Zbavuje nás možností volného jednání a vrací nás k jednání pudovému. Desetitisíce lidí, kteří opustili tuto zemi po srpnu 1968, jednaly pudově. Jen menšina po zralé úvaze. Strach je nejméně vhodným médiem pro zralé úvahy. Šance rozumu v zápase se strachem jsou nevalné. Rozum je sice schopen na svém hřišti zvítězit na celé čáře nad lží, frází a pokrytectvím naší každodennosti, ale to ještě neznamená, že je schopen dát povel nohám, aby vynesly jedince z řady těch, kteří se před touto lží, frází a pokrytectvím mlčky sklánějí. Co z toho, že rozum se utěšuje vítězstvím, když nohy dále svazuje pudová ochrnutost. Když slyším o někom říkat, že to má v hlavě v pořádku, ale ne už tak docela ve střevech, nevnímám v takovém tvrzení nic posměšného, je to prostě konstatování holého faktu.

Pach strachu, který proniká naší společností, podrývá lidskou důstojnost všech jejích členů. Narušuje proces odpřírodnění, který člověka vydělil z živočišného světa. Proto nemůže být společenství strachu moderní, byť by to o sobě i tvrdilo.

Vloni v létě jsem chodil s přítelem po Praze. Dlouho jsme se neviděli a měl to být svátek. Ale nebyl. Za námi šli stále dva muži, sestoupili do podchodu, stáli s námi na stanicích tramvají, v tramvaji se postavili vedle nás. Mlčeli a z jejich tváří se nedalo nic vyčíst, ani zvědavost, ani hanba, ani zášť, nic lidského, byli jako stroje. Řekli jsme si, že je vymažeme z vědomí, ale nešlo to, řeč vážla a oči bloudily po těch tvářích a po autech, která se plížila za námi. Ptali jsme se sami sebe, zda se bojíme, ne to ne, známe to přece, ale v člověku se přece jen zvedá jakási stará, zapomenutá, živočišná úzkost. Je to úzkost zvířete, které se nemá čím bránit. Kdyby tu byla nějaká nora, vlezli bychom do ní, ale v celé Praze taková nora nebyla.

* * *

Společenství strachu má samozřejmě i své trhliny. Neexistuje tak totální kontrola, aby se v ní nenašly mezery. Při vši dokonalosti, ke které se zstrašování dopracovalo, není zas tak dokonalé, aby obsáhlo všechny. Vždy se najdou lidé, kteří vedou se strachem na tisíc způsobů svůj soukromý zápas.

V Československu byli vždy lidé, kteří jednali a mysleli proti strachu. Mnozí zůstali bezejmenní a s mnohými zúčtovala moc potajmu. Nestejné byly asi motivy tohoto zápasu se strachem, ale možná je ještě čas, aby dějiny lidské statečnosti nebyly zasuty plynoucím časem.

Až od jistého historického okamžiku, který je nesnadné přesně určit, v důsledku příznivých okolností vnitřních i vnějších, se z všeobecné apatie

začíná rodit fenomén, natolik zvláštní a různorodý, že se zdráháme používat pro něj jen jedno z těch pojmenování, která byla vymyšlena. Za léta, která uplynula, se jména a činy jednotlivců seřadily do souvislé tendence, která dnes už má svou historii. Do vědomí veřejnosti vešla jména vzdělavců, kteří už předtím měli svou vědeckou či uměleckou autoritu, ale i jména prostých lidí, kteří se vymanili z všeobecného souhlasu, který si vynucovala stalinová éra ve východní Evropě, jakož i její pokračování. Tito lidé neměli společné názory, měli společné pouze nutkání myslet svobodně. A společnou jim byla také odvaha. Společnou byla pak hlavně lidská situace, ve které se nacházeli. Všichni byli obklopeni společenstvím strachu a museli si z něho hledat východisko. Byli to většinou lidé, kteří zvážili hodnoty svého života a rozhodli se do důsledku prozkoumat tento strach, naučit se s ním žít a získat za to odměnou vnitřní svobodu a potvrzení svého lidství.

Nepíšu dějiny tohoto fenoménu, ale chce se mi aspoň připomenout, jak vzrušující byly pro mě pokusy pochopit v plné míře lidskou motivaci těch kroků Milovana Djillase, které ho z výsluní moci přivedly až do vězení. Stejně mě vzrušovala představa Borise Pasternaka, jak píše na konci svého života doktora Živaga tísněn tragickým vědomím, že ho sotva kdy v blízké budoucnosti předloží nějaké sovětské nakladatelství svým čtenářům. Stejně tak se mi velmi chtělo pochopit, jak hluboké musí být poznání pravdy, které přinutilo akademika Sacharova říci ji bez obalu Chruščovovi. Po zkušenostech posledních deseti let už nejsou tyto kapitoly z dějin lidského zápasu se strachem takovým tajemstvím.

Viděl jsem po 21. srpnu davy lidí v ulicích, jak se stavěly do cesty tankům, viděl jsem, jak mnozí zřetelně pohrdali nebezpečím, jak se už zdálo, že strach je něčím zapomenutým. Ale to byla jiná lidská situace, odvahu podporovalo splynutí s mnoha jinými, solidarita a schválení většiny, hrdinství bylo odměňováno obdivem a potleskem. Proto častěji myslím v té souvislosti na hlouček sedmi lidí s dětským kočárkem a s dítětem, s doma vyrobeným transparentem, který vytáhl na Rudé náměstí, aby protestoval proti té nepředstavitelné síle, která dala do pohybu tisíce letadel, tanků, děl a masu poslušných ale zmatených vojáků. To byla ta pravá lidská situace, která dá člověku pocítit váhu strachu, pochybností a smyslu lidských činů vůbec. Ten hlouček věděl, že svým protestem nezastaví invazi vojsk, které velí maršálové. A snad i věděl, že jejich čin nevyvede společenství strachu ze strnulosti, věděl pak zcela jistě, že bude ponižován, urážen a potrestán. A jestliže přece jen vyrazil na náměstí, pak jen proto, že se už před tím vydělil ze společenství strachu, že dozrál k poznání hranic onoho strachu.

Zápas v tichu

Ze stejných lidských situací, i když ne vždy tak dramatických, se i v Československu rodily pozoruhodné příklady překonání strachu. Před rokem 1968 i po něm. Bylo jich hodně, byly nestejné svým významem, ale i z nich je možné vytvořit souvislou tendenci. Tato tendence dramaticky vyústila do tří týdnů na počátku roku 1977, kdy byl zveřejněn

text Charty a pokračuje, ve všednějších a ne vždy tak dramatických polohách mnohostrannou aktivitou. Za posledních šest sedm let se řadou iniciativ, vynalézavých činů a obětavou prací fakticky vytvořila paralelní kultura, nezávislá na oficiální ideologii, vzniklo pozoruhodné ideové ovzduší, pluralitní ve svých východiscích, ale směřující nepochybně k humanitní, demokratické a socialistické alternativě národní existence. A v neposlední řadě se za ta léta zrodila neformální solidarita lidí, kteří se třeba nikdy ani neviděli, a která přesahuje hranice země.

Nejsem si však úplně jist, zda v zemích s demokratickými institucemi a se svobodným veřejným míněním, které projevuje zřetelné sympatie k těmto aktivitám, je možné přesně pochopit lidskou situaci, která tu určuje myšlenky i činy. Jistě, setkal jsem se už s lidmi, kteří ji chápou dokonale, přijedou, potěší se s námi, procítí naše smutky a odjedou do zemi, které mají své vlastní starosti. Ale i tak máte pocit, jako by tu zůstávali. Když však čtu sem tam něco v časopisech či novinách, v těch několik měsíců starých Frankfurtrech, Zeitech, Le Mondech, Timech, Spieglech, Zürichrech a pod, které sem neznámými cestami dorazí, nebo poslouchám v rozhlase zprávy, úvahy a klasifikace disidenství, boje za lidská práva, atd, zdá se mi, jako by už názvoslovím bylo všechno posunuto trochu do jiné polohy, srozumitelné posice v znakové podobě domácímu publiku, ale přece zkreslující lidskou situaci těch, o které jde. Například jsem ještě neslyšel, že by se v Československu sám někdo definoval jako bojovník za lidská práva, ale to vyplývá také asi z toho, že u nás byl vždycky nadbytek bojovníků, hlavně bojovníků za mír, za vyšší výnosy, za novátorské metody, za lepší životní prostředí, za rozšíření saratovského hnutí a v poslední době hlavně za kvalitu, efektivnost a šetření energií. Takže konec konců tohle slovo se přiči normálnímu člověku v hrdle. Ale to je jistě jen detail.

Asi to tak vždy bude, že veřejnost budou zajímat především dramatické momenty v těchto hnutích, odvážná prohlášení, procesy, brutality, a buď jak buď méně už dlouhé dny, měsíce a roky vězení. V těchto dramatických momentech se jeví překonání strachu a lidská odvaha v modelové podobě, je srovnatelná s analýzami lidské statečnosti, které kultivovala evropská literatura a které jsou součástí i české myšlenkové tradice od časů kostnické hranice. Mnozí z nás přemýšleli o Sartrově a Camusově interpretaci svobody, dráždil nás položenými otázkami Brechtův Galilei i Hochhutův Zástupce, celá světová literatura vzešlá z odboje.

Nebyli bychom ovšem v Čechách, kdyby se na okraji i smrtelně vážných úvah o statečnosti neobjevil najednou stín malebné postavy dobrého vojáka Švejka, který jak známo čelil také celé řadě příkoří a přitom byl ke svým mučitelům vždy neobyčejně přívětivý. A já znám případ, kdy byla při domovní prohlídce nabídnuta příslušníkům státní bezpečnosti káva: napijte se, musíte být unaveni, není to lehká práce prohlížet tolik knih! Avšak ten Švejk je jen stínem, je uložen v podvědomí, ve vážné diskusi se neargumentuje jeho výroky, ty se vynořují českým intelektuálům z paměti mimoděk téměř v každé lidské situaci, tak jako Jehovistům citáty ze Starého zákona. Jsme prostě v zemi, kde se i předseda vlády reálného socialismu,

přizná veřejně k tomu, že Dobrý voják je jeho nejoblíbenější četbou.

Do úvah o strachu a statečnosti vstupuje i vzpomínka na dvojí tradici českého národního odboje proti Rakousku, romantickou Fričovu a Arnoldovu a realistickou linii Palackého, Havlíčka a Masaryka, která vydráždila Marxe k nelichotivému výroku o Slovanech.

Společenství strachu má své všední dny, tak jako je má i zápas o překonání tohoto strachu. Z rozhlasu slyším, že v disidentských hnutích ve Východní Evropě je poměrně ticho. V tomto tichu svádí miliony lidí svůj všední a obyčejný zápas se strachem. Dělníci odhodí lopaty a chtějí mluvit s ředitelem; a ředitel běží, protože s tímhle nejsou žádné žerty, mohlo by se roznést, že se u něho stávkovalo. Osamělý odvážlivec vykládá večer své ženě, jak jim to zítra na schůzi všem řekne. Jiná schůze se vůbec nekoná, protože na ni nikdo nepříjde. V tomto tichu dostala moje žena výpověď a celý večer mi doma pláče. Někdo bere do ruky telefon, aby řekl svému příteli pár utěšlivých slov, ale pak ho zase položí, mohli by to poslouchat. Jiný člověk uvažuje o tom, jak se vyhnout rozhovoru se svým dávným přítelem z Anglie, ale aby to nevypadalo, ach bože, že je zbabělec. Spisovatel napsal stránku a uložil ji k předchozím, pak odhání od sebe myšlenku na to, jestli bude tu stránku vůbec kdy někdo číst. Novinář zachytil ještě v obtazích větu, která by se mohla špatně vykládat, teď si s ulehčením otírá zpoceně čelo. V tomto tichu skončil pro jiného novináře třeba 658 vězeňský den, možná měl přece jenom odejít, třeba by právě teď seděl s přítelem v Páříži v nějaké kavárničce a poslouchal, jak venku hlučí to velké město, o tolik větší než Praha. V tomto tichu říkají člověku, že není žádný signatář, ale obyčejný žid. Jiní lidé opisují stránky s básněmi, které vyjdou v Petlici. Muž či žena píšou svých synům, dcerám, sestrám a bratrům, deset let jsme se neviděli, v tom tichu jsme roztroušeni po celém světě, jako Arméni po tureckých pogromech. Jiní lidé promýšlejí své situace a situaci národního celku. Poslouchám celý večer vyprávění o nutnosti zachránit lidovou kulturu a včlenit ji do kultury budoucnosti. Pak stojím večer na zastávce autobusu s hloučkem jiných členů společenství. Trochu stranou stojí opilec, šermuje rukama a chrlí ze sebe nadávky, spílá nápisům o nerozborném přátelství a naší cestě vpřed pod vedením, které smývá déšť z protějšního plotu. Naše malé společenství s ulehčením nastupuje do autobusu a rozjíždí se domů.

Cesta pravdy

Je mnoho cest, po kterých lze uniknout ze společenství strachu. Avšak ani jedna není univerzální, ani jedna neplatí pro všechny. Je cesta úniku, která vede přes hranice, ani ta není dostupná všem. Je to cesta, která zraňuje duše; těch, kteří zůstali i těch, kteří odešli. Tato zranění si ošetřujeme většinou v skrytu. A v hlavě nám tika absurdní vize, kterou vymyslel lidový vtipálek v týdnech regulačních stupňů: při tom posledním stupni všichni odejdou a poslední zhasne světlo.

Nejschůdnější a také nejhojněji používaná cesta úniku ze společenství strachu vede do soukromí, do uzavřeného světa rodiny, blízkých přátel,

zahrad a chalup, do malých společenství a spolků, povolených státem, ale nepříliš kontrolovaných kroužků motoristů, přátel přírody, trampů, chovatelů drobného zvířectva, rybářů, sběratelů mincí a všeho možného, a jiných združení, která na výročních schůzích odfláknou povinné díkůvzdání, odhlasují nějakou tu brigádu, ale pak se věnují společnému zájmu. Absolutní většina občanů si střeží tuto sféru normalnosti a vyhýbá se konfrontaci s myšlenkami a aktivitou, které budí strach. Nerada slyší o křivdách a persekuci jiných a je nakloněna věřit tomu, že si pronásledovaní a vydědění zavinili svá neštěstí sami. Je množství skořápek, ve kterých se dá při trošce štěstí prožít normální a v jistém smyslu i důstojný život. Strach tolik neponižuje, protože se mu pečlivě vyhýbáme. I klidu lze dojit. Niterné křesťanství a jiné víry poskytnou ráj srdce. Poskytne jej i rozum a skeptické vědomí o bezútěšnosti světa. V Československu jsme specialisté na vymýšlení skořápek. Filozof má třeba brilantně propracovanou teorii o tom, že člověk je úděsným omylem přírodního výběru. A už má skořáčku, která chrání před angažovaností, a tedy i před strachem. Starý muž, který prožil svůj život v bezpečí, klidu a tiché důstojnosti v této politicky zmítané zemi mi prozradil s jistou hrdoostí recept na takový život. Více než čtyřicet let, každý večer, naslouchal zprávám a komentářům z BBC. Nikdy neměl iluze, nikdy ho nic nepřekvapilo, věděl předem, co se bude dít a co se od toho či onoho režimu dá očekávat. A tak všechny režimy přelstil.

Třetí a nejméně schůdná cesta, aby to znělo jako v pohádce, je cesta pravdy. Ze společenství strachu není nutné unikát, lze mu také čelit. Člověk se může rozhodnout a nerespektovat pravidla, které společenství strachu vytvořilo. Neosvobodí ho to sice od strachu, ale je to už strach jeho vlastní volby, je to strach vzpoury a to už je něco jiného. Člověk pak čelí společenství strachu ne proto, že by strach neznal nebo pohrdal radostmi života, ale prostě proto, že mu toto čelení strachu připadá důstojnější alternativou lidské existence.

Brilantní analýzu tohoto postoje podal Václav Havel ve své eseji *Moc bezmocných*. Jsou to také právě tyto postoje a lidské situace z nich vyplývající, které přitahují nejvíce pozornosti. Žít v pravdě a čelit strachu je úctyhodný program; rozložen do tří podrobněji popsanych tisíciletí v trvání lidské pospolitosti, soustřeďuje v sobě všechno úsilí o skutečné lidství. Jestliže vůbec existuje nějaké nadčasové hledisko pro zhodnocení lidských činů v dějinách, které je společné pro všechny kultury světa, pak je to hledisko, které skládá úctu statečnosti a smyslu pro pravdu. Toto hledisko, byť bylo čistě jen mravní, nelze obejít.

Program statečnosti a neústupnosti z poznání pravdy má ve speciální československé, polské a sovětské skutečnosti zvláštní přitažlivost. To proto, že pravda je lehce poznatelná v politických systémech, které vystavěly na svou obranu celou hradbu lží. Pravda je opak toho, co se píše v novinách, s výjimkou předpovědí počasí, jak se praví v jednom vtipu, ta jsou pravděpodobná. A statečnost je zvednout ruku k nesouhlasu, když všichni ostatní ze strachu souhlasí. V těchto systémech není potřebné pravdu úporně hledat ani se šířat pochybností, zda je to ta pravda pravdoucí, protože státní lež se ani moc nesnaží vypadat jako pravda. Občanský

život pak poskytuje ve společenství strachu denně příležitost ke statečnosti.

To však vůbec neznamena, že program občanské statečnosti a neústupnosti z poznání pravdy je právě tak snadno proveditelný a obecně přijatelný. Naopak, je to program náročný a obtížný. Vždyť celé společenství strachu bylo systematicky vybudováno proto, aby byl takový program masově neproveditelný.

Rozhodnutí k pravdě zraje o samotě. V tichu a bez svědků. Žádná masová euforie takové rozhodnutí neuspíší. Naopak, rozhodnutí musí zrát v tíživé atmosféře obecné netečnosti. Je nutné zvážit hodnoty života a umět je aspoň pojmenovat. V tom smyslu je statečnost náročná na vzdělání. Rozhodnutí ke statečnosti není krok do neznáma. Všichni víme, co bude následovat. A tak statečnost a pravda stojí proti bezpečí, klidu, práci, hmotné zajištěnosti, proti rodině a normální budoucnosti dětí, proti vyřazenosti, veřejným pomluvám a desítkám jiných příkoří, které znají nejlépe ti, kteří se už rozhodli. A odměna, které se za to vše člověku dostává, je jen zase jiný ráj srdce, lehce zpochybnitelný během obyčejného života, podléhající únavě, nemocem a lidským slabostem.

A přesto právě z takových rozhodnutí vyrostla ve Východní Evropě rozsáhlá myšlenková hnutí (které se stále rozpakují nazvat disidentsvím), která dnes patří neoddelitelně do evropské kultury. Tato hnutí přirozeně nezrušila společenství strachu, jen se z něho vydělila. Lidé, kteří se rozhodli pro občanskou statečnost a pro život v pravdě, zvítězili spíše nad sebou samými než nad společenstvím strachu.

Pozornost k problémům většiny

V Československu pravděpodobně nikdo nepochybuje o společenské smysluplnosti těch dramatických momentů, které doprovázejí pokusy uplatnit pravdu a občanskou statečnost. Ví se až příliš dobře, do jakých hlubin ponížení a společenské degradace taková otevřená konfrontace s mocí člověka strhává.

Jestliže přesto vznikla diskuse ve společenství Charty o statečnosti a smyslu těch nejdramatičtějších konfliktů s mocí, pak hlavní příčinou, kromě jistých nedorozumění, bylo už delší dobu zrající poznání o hranicích, které staví sociální skutečnost do cesty každé mravní výzvě, byť by byla podepřena obětí několika tisíců lidí. Tato hranice by zůstala zachována, i kdyby ono obětování probíhalo ještě dramatičtější způsobem.

Pochybnost o účinku mravní výzvy i mravního příkladu je užitečná pochybnost. Obrací totiž pozornost k problémům většiny, kde převažuje ekonomický a sociální zájem nad zájmem o pravdu. Taková pochybnost nás nutí zkoumat dosah oné převážné existenciální interpretace zápasu se strachem a hledat možnosti jeho rozšíření. A taková pochybnost znovu vystavuje do popředí elementární otázku, zda všechno to, co se děje v «disidentských hnutích», má být uzavřeno v těchto hnutích, anebo má především přesahovat do celého společenství strachu.

Úvahy vyplývající z těchto pochybností mohou být někdy až nepříjemně realistické. V takových realistických úvahách o statečnosti a strachu se

nutkavě například vynořuje myšlenka na široké společenství strachu, ve kterém žijí ti, kteří neprojdou existenciální revolucí, protože mají prostě jiné starosti. Přitom to vůbec neznamená, že by nepocítovali lidskou nedůstojnost svého postavení.

Z tohoto bodu se však také začínají odvíjet myšlenky, které mají jiné pořadí důležitosti. Jsou to myšlenky na nejnaléhavější problémy většiny. Úvahy hledající východisko z ekonomické průměrnosti, ve které Československo vězí a která je příčinou hluboké národní nespokojenosti, stejně jako podprůměrnost technologická. Úvahy hledající východisko z krize efektivit, fiktivních cenových relací, nedostatku energie a vůbec z krize národní výkonnosti, která je zdrojem rozšířeného pocitu národní méněcennosti. Jsou samozřejmě i jiné problémy, které hluboce ovlivňují úroveň obyčejného života, celého národního bytí. Jsou to problémy pracovní, problémy lidského uplatnění v rigidní struktuře, která odsuzuje naprostou většinu k pasivitě, problémy zásobování a služeb, které způsobují, že se lidská energie vyčerpává v shánění věcí. Jsou problémy národnostní, problémy menšin, náboženské problémy, problém rozsáhlé korupce a celé koncepce veřejného života.

V uvažování přeneseném na toto pole je samozřejmě méně prostoru pro mravní rigoróznost. Je dovoleno vážit efektivitu mravního gesta a efektivitu kompromisu. Na tomto poli lze skutečně ocenit lidskou normálnost nepokřivenou strachem, byť opatrnou a utajenou, nebo poctivou práci, protože je svým způsobem vzpourou proti systému, který si vynucuje šlendrián a velkohubá gesta.

V tomto pojetí zápasu se strachem má pravda mnohem více spojenců, než by připouštěl pohled z místa existenciální revoluce. Jsou jimi všichni, kdož pochopili lživost ideologické fasády a překonali myšlenkovou křeč. V nehybnosti je udržuje jen strach. Jednají reflexivně a nestrkají ruku do ohně, protože vědí, že se popálí. Moc si je vědoma tohoto reflexivního chování a udržuje na všech strategických místech ohníčky, které pálí. Popáleniny jsou bolestivé a špatně se hojí. Mnozí lidé je neukazují a skrývají je pod oděvem. Nevím, proč by k tomuto strachu z popálenin neměli být nejhovívavější právě ti, kteří popáleniny vědomě riskují a vědí o jejich bolestivosti své.

Zápas se strachem probíhá i ve všedním rámci. V realistické koncepci tohoto zápasu je spojencem pravdy i fiktivní muž, který se zvedne na stranické schůzi a aniž by věděl o tom, že se rozhodl pro pravdu, jen v naivní víře v beztrestnost poctivých úmyslů, strhne trošku pokrytectví z toho, co zná z vlastní praxe. Na hranici takového spojení je i rozumný krok vlády anebo projev velkorysosti ze strany úřadů, i když si teď právě nemohu vzpomenout na nějaký průkazný příklad.

Strach není věčný, i jeho udržování unavuje, zvláště když ideologie na jeho podporu ztratila dávno věčný smysl. I společenství strachu je zrušitelné. Z poznání, ověřeného zkušenostmi o chování evropských společenských struktur, tato zrušitelnost vyplývá. V historickém okamžiku, ke kterému vede sociální zákonitost, přestane být statečnost osobní volbou a pravda dobrodružstvím rozumu, statečnost se stane nevyhnutelností a pravda předpokladem pro překonání stagnace celého národního bytí, pro krok k dalšímu stupni civilizačního rozvoje, pro odvrácení těch nebezpečí, které civili-

zační rozvoj přináší, a zcela jistě i pro zachování míru, který je ohrožován také jen strachem založeným na kultivované ideologické lži.

Předpokládám, že takový okamžik lehce poznáme. Zajdeme večer k bývalému příteli a on nám bez strachu otevře dveře, budeme se procházet s jinými přáteli a nehledat noru, do které bychom zalezli, popáleniny na kůži se začnou hojit.

Jiří Němec, kněz bez kolárku

«Dělí nás rozdíl ve světovém názoru, dělí nás minulost, budeme bojovat za své pravdy v budoucnosti, pakliže se jí dožijeme; avšak dnes nás spojuje společný osud: hrozící hromadná smrt. Spojuje nás společný cíl: boj za osvobození».

Josef Lewartovski, přezdívaný *Starý*, na podzemní schůzce ve varšavském ghettu r. 1942

Lewartovského slova platí i nyní, třebaže nebezpečí na sebe vzalo plíživější, skrytější a – zdánlivě – vzdálenější formu. Žijeme v duchovním poli, které se mocní, pokoušející se nám vládnout, snaží změnit v úhor. Dost lidí na to zehrá, ale jen nepatrně je těch, kdo vytrvale, neúnavně, po celý život pole osévají. Jedním z nich je Jiří Němec, přezdívaný *Starý*, člen *Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných*, vězněný československými bezpečnostními orgány od 29. května 1979.

Pro společnost, která tvrdí, že odstranila nerovnost mezi lidmi, která má ve svém erbu devízu «Člověk, to zní hrdě», a která vyhláší, že za každým je nutno vidět člověka, nemůže snad existovat nic nebezpečnějšího než člověk, jako je Jiří Němec. Místo aby strávil všechny své hodiny za psacím stolem, kde by se zabýval akademickou činností, věnoval se v tisícerých rozhovorech a rozmluvách stejně univerzitním profesorům i dělníkům z undergroundu. Někdy v polovině 70. let mi řekl po rozhovoru s číšnicí, která se ptala na jakýsi filosofický problém: «Myslím, že nejvíc, co jsme v životě udělali, je vytvoření tohoto společenství, kde se nikdo nestará o původ, povolání nebo IQ druhého člověka. Tuhle pozici bych chtěl držet ze všeho nejpevněji».

Je také pravda, že to nějaký čas trvalo, než se na ni Jiří Němec dostal, a že v očích některých by bylo možno odlesk jeho života sledovat i jako pozvolný pád.

Uvedl nebo pomáhal uvést do českého kontextu Maurice Blondela, Medarda Bosse, Emilia Brunnera, Martina Bubera, Luise Buñuela, F. J. J. Buytendijka, Gerharda Ebelinga, Mirceu Eliadea, Michela Foucaulta, Hanse Georga Gadamera, Victora Emila von Gebstella, Witolda Gombrowicze, José Mariu Gonzáleze-Ruize, Norberta Greinachera, Grahama

Greena, Romana Guardiniho, Martina Heideggera, Pierra Teilharda de Chardin, Waltera Kaspera, P. L. Landsberga, Jorge de Limu, Henry Millera, Herberta Plüggeho, Karla Rahnera, Helmuta Schel-skyho, Edwarda Schillebeeckxe, Heinricha Schlie-
ra, Carl Friedricha von Weizsäckera, Geoffrey Wooda... Odkrýval hodnoty nepřízní doby zasuté, zmiňme jenom Josefa Floriana či Jakuba Demla. Vrcholek ledovce úsilí Jiřího Němce o vyplnění bílých míst v českém literárním povědomí je mož-
no zahlédnout v jeho redakční činnosti při časopi-
su *Tvář* v šedesátých letech.

Co mohlo člověka těchto mohutných intelektuál-
ních schopností přimět k zahazování se s lidmi,
jako byla zmíněná číšnice? Nepochybně důsledně
žité křesťanství, život ve víře, byl i opět často
odmítaný mnoha jeho bližními jako víra i život
heretický. Pochopil totiž křesťanství jako prostor, v
němž je možno mnohé vykonat, a v němž je i
potřeba mnohé změnit.

Byl v šedesátých letech hybným duchem živých
proudů v katolické církvi. Podílel se na dialogu
křesťanů s marxisty, na Díle koncilové obnovy, na
ekumenických seminářích v Jirchářích... Ti, kdo
nepatří mezi křesťany, sledovali jeho činnost bedli-
vě, někteří se záští. V plátku *Zprávy*, vydávaném
Redakční radou při spojeneckých vojskách, byl 23.
11. 1968 v článku *Klerikální reakce ve službách
kontrarevoluce* ozdoben přízviskem, které jsme
použili v záhlaví této informace. Použili jsme ho
proto, že to, co oni mysleli nenávistně, protože
jinak než v nenávisti nejsou schopni uvažovat,
vzácně vystihlo podstatný rys osobnosti Jiřího
Němce.

Ne veškerá jeho vědecká činnost, kterou jsme
zdaleka nevyčerpali (kde je jeho odborná činnost
psychologa, kde jsou fenomenologické semináře s
prof. Patočkou, které vyvolal v život?), ale to neu-
věřitelné *mimo*, které stihl vyslovit a kterým stihl
oslovit, opravňuje přízvisko, které mu dali. Slina,
kterou po něm plivli, zmrzla v iluminaci.

Nejpozoruhodnější na Jiřím Němcovi je schop-
nost překračovat sám sebe. Původem, vzděláním i
intelektuálními schopnostmi předurčen ze všeho
nejspíš pro akademickou kariéru, převážil svým
existenciálním nasazením tuto zátěž a vkročil do
světa živé akce. Ať v redakční činnosti, pokud jde o
literaturu, ať v starání se o osud a orientaci své
církve, vždy se vydával všanc světu s veškerým
elánem a s otevřeností pro všechno nové, s čím se
na této cestě setká. Tato vydanost světu ho přive-
dla v polovině sedmdesátých let k českému under-
groundu. Získal si tam úctu i vážnost, a jeho přez-
dívka *Starý* byla laskavým a výstižným vyjádřením
respektu, který k němu chovali mladí lidé s touhou
po pravdivém vzdělání a pravdivém životě.

Tou přezdívkou ho ozdobil někdejší novotomista
Eugen Brikcius, týž, který na něho v době Jirchářů
poslal udavačský dopis: «Otče biskupe, snažně Vás
prosíme, učiňte přítrž partyzánštině...». Dnes spo-
lu sedí udavač a udaný (oba signatáři Charty 77) u
jednoho stolu, byl i ten stůl je rozložen v prostoru.
Jiří Němec sedí v ruzyňské věznici, obviněn z pod-
vracení republiky, a Brikcius za jejími zdmi opět
podepisuje dopis ve věci Jiřího Němce – ale tento-
krát je to apel k jeho propuštění.

Podivné příhody se staly v krátkém čase, který
jsme zatím žili v této podivné zemi. V čase, o němž
Jiří Němec nedávno napsal v dopisu z vězení svým
dětem: «A pak, my fenomenologové přece víme, že
čas vůbec neplyne! Čas přece stojí... Totiž jeho
struktura stojí: minulost, přítomnost, budoucnost
jsou tu přece stále – a co plyne, pokud to plyne, je
něco v čase. A je velká otázka, zda opravdu něco
plyne, protože mnoho mluví pro to, že okamžiky v
sebe plynule nepřecházejí!... Ale to jsem si 'kon-
krétně zafenomenologizoval', chtělo by to ještě
zkonkrétnit, na to tu není dost místa...».

Srpen – září 1979

M.

Nežít v nenávisti

Přátelům a nepřátelům

JOSEF ZVĚŘINA*

V diagnóze naší situace ukázala Charta 77 pato-
logické příznaky moci a lži. Snad ve zkouškách a
bojích ustoupily do pozadí příznaky jiné choroby,
na které skrytě také ukázala – nemoci nenávisti. Už
svým vznikem, svou existencí, celým svým obsa-
hem a smyslem byla Charta činem, který z této
choroby ukázal východisko, který překonal fatic-
ky nenávisti a demonstroval cestu k jednotě. Tato
stránka Charty nebyla dost zdůrazněna. Zdá se
však podstatná a podnětná pro hlubší poznání
kořenů naší bídy, pro metanoi osobní i obecnou a
tak i pro nápravu věcí společných. Tu již nepůjde o

Chartu, ale o jeden ze základních problémů lidstva
– o hledání vnitřní jednoty.

To byl jeden z hlavních důvodů, proč jsem podle
svého křesťanského přesvědčení Chartu 77 podep-
sal a proč nyní z ní vycházím k boji proti nenávi-
sti.

* * *

CHARTA 77 je vyznáním víry v člověka, která
u křesťana samozřejmě souvisí s vírou v Boha:
«Kdo totiž nemiluje svého bratra, kterého vidí,
nemůže milovat Boha, kterého nevidí» (1 J 4,
20b).

* Otištěno bez souhlasu autora

Přitom však Charta není – a to je důležité – kompromisem mezi světovými názory, mezi ateisty a věřícími, mezi soupeřícími stranami nebo stranickými klikami. Není ani «historickým kompromisem», o němž mluvil Pavel VI, a italská komunistická strana. Výraz «historický kompromis» může mít totiž tři významy: kompromis, který je významnou dějinnou událostí: kompromis jako vzájemná dohoda nutná v dané chvíli; kompromis, ke kterému dospěl dějinný vývoj. Ani v jenom smyslu Charta 77 takovým kompromisem není.

Vznikla v duchu *partnerství*, nadstranické jednoty, neúplatným hledáním pravdy. Tak jde daleko hlouběji než kompromis, protože vyjadřuje, co je v pluralistním názorovém spektru signatářů opravdu společné. Právě tato skutečnost, že se Charta 77 zrodila ze společného myšlení a odvahy, z lásky k svobodě, pravdě a spravedlnosti jako výraz jednoty a lidského obecnství, je historickou událostí v tomto rozbitém světě.

Charta je tak určitým *znaméním doby*. Proti tomu kladou skeptici «politickou» otázku: kdo za ní stojí? – Doma i v cizině... Doma i v cizině odpovídají přátelé i nepřátelé: hrstka intelektuálů. Nehledě k tomu, že tomu tak není, a hledě k heslu jedné naší národní tradice «Na množství nehleďte!» – stojí za Chartou ta nejprostší skutečnost, která se jmenuje PRAVDA. Ta sjednotila signatáře tak mezi sebou různé, s neznámým množstvím těch, kdo s ní nebo s nimi skrytě nebo nepokrytě souhlasí a sympatizují. Tedy kvalifikovaná většina národa.

Ale paradoxně stojí za ní i ti, kdo proti ní rozpoutali známou kampaň. Dali jí do služeb všechny své «hromadné sdělovací prostředky», kterými vládnou a jimiž ta dvaapůlstovka signatářů nevládla a nevládne. Zapojili do jejího rozšíření celý svůj aparát, o čemž se ani nejoptimističtějšímu signatáři nesnilo. Signatáři spíš čekali smrtelné mlčení nebo násilné umlčení. Každou hrubostí pomohli Chartě její nepřátelé zvedat vlny sympatií u nás i v cizině. Vězení, sledování a jiné snaživé prostředky policejní fantazie a brutality vyhledávají nám nové vztahy, které jsou tak niterné, že je policie neobjeví a nezničí; tak rozsáhlé, že je tentokrát letadla a tanky nepřemohou; tak živé, že probouzejí mladé lidi z letargie «normalizace».

Takže proti Chartě stojí nekvalifikovaná většina národa. Jak to vypadá početně, těžko říci. Do této nekvalifikované většiny patří ještě bázlivci a opatrníci – jejichž reakce jsou velmi pochopitelné; především však neteční a lhostejní, což je jev povážlivý, ba apokalyptický: «Protože jsi vlažný, ani studený, ani horký, vyplivnu tě z úst (Zj 3, 16).

Ptají se skeptici: Co Charta dosáhla? Nezhoršila ještě stav věcí? Nemohlo se počkat a jít jinou cestou?» Odpověď je zajisté těžká, především proto, že se otázka pohybuje v kondicionálech: co by bylo, kdyby... Co by však mělo být či nebýt, tito milí Hamleti nevědí. Je proto smysluplnější se ptát, co udělali lidé, které Charta probudila; anebo co neudělali ti, kteří sice Chartou osloveni byli, ale dosud se neodhodlali... Takže není důležité, kdo stojí za Chartou, ale kdo stojí před Chartou.

Charta se stala ozvučnicí skrytých tužeb lidí po svobodě, pravdě a jednotě, lidí u nás a na celém světě. Nepřinesla jen katalog hříchů našeho režimu, ale je výstrahou i paradigmatem, které přesahují hranice území i chvíle, ve kterých byla napsá-

na. V tom smyslu byla tuším pochopena světovou veřejností.

Charta 77 se však stala i znamením *pohoršení* a odporu. Farizeové různých vyznání se pohoršují. Pohoršují se nad jednotou komunistů a nekomunistů, ateistů a křesťanů – což je pohoršení pochopitelnější u KSČ než u křesťanů. (Ovšem významní představitelé křesťanství ve světě Chartu přijali kladně a signatáře hájí).

Abych toto pohoršení křesťanů odčinil, chci říci několik slov o «exkomunistech» i ateistech v hnutí Charty.

Neznám všech dvacet škol marxismu, které k r. 1970 uvádí Günther Bartsch; musím se omezit na komunismus, jak jsme jej viděli a zažili na vlastní kůži u nás.

V nacistických koncentracích spojilo utrpení a odpor proti obludné nacistické ideologii komunisty i nekomunisty. Komunisté tvořili dobře organizovanou, názorově vyhraněnou, bohužel však mnohdy krutě výlučnou skupinu. Část těchto koncentráčnicků začala u nás po osvobození budovat podle starého vzoru nám neznámý totalitarismus a nové koncentráky, nejdřív pro nekomunisty a nakonec i pro komunisty. Jak jsem sám zažil, měli to komunisté ze «Slánského bandy» velmi zlé. Ti, kdo oběšení unikli, byli na tom ve srovnání s námi hůř, vnitřně i zevně; od kriminálních živlů byli i bití; dostali se mezi ně, protože byl odstraněn pojem politického vězně (na čemž měli předtím svůj podíl), takže jsme byli všichni «sprostými zločinci».

Dialog s komunisty v našich vězeních nebyl už tak snadný a otevřený jako v nacistických koncentracích a jejich vlastní dialogy byly hořké a mstivé. Ukázaly se mezi nimi tři kategorie: konformní (věrní stalinské verzi), reformní (uznávali «deformaci» a nutnost oprav), a nonkonformní (zoufalí nad komunismem vůbec). Dnes je u nás další verze: «exkomunisté». Nevím, do jaké míry toto označení vyslovuje pravdivě skutečnost, chci jen vyjádřit to, co je spojilo a spojuje v jednotu s nekomunisty. Byla to Charta. Není sice jejich výlučným dílem, ale vystupují v ní jako partneři. Podepsali, co podepsali, tedy ne to všechno, co jim pomluvy podkládají.

Jednota, která byla vytvořena a která budí pohoršení, se zakládá na prostých skutečnostech. Byl učiněn objev, že člověk je člověkem, ať patří straně či nikoli. Že je dávno víc toho, co člověka s člověkem spojuje, než co je ideologicky a stranicky dělí. Dále, že člověk není animal producens et consumens. Že homo faber má právo být homo ludens, tvořivý podle odpovědné svobody. Že může existovat homo sapiens, jemuž je proto třeba «přát každé pravdy». Že homo religiosus je automatickým druhem tohoto rodu homo sapiens. Že náboženská svoboda vyměřená potřebami státního ateismu je absurdní, stejně jako ateismus ve formě státního řízení a zřízení, zařízení a nařízení. A že na polopravdách, násilí a nenávisti nelze budovat socialistickou společnost – ba vůbec žádnou. Proto těmto lidem věřím.

Nedůvěru nepokládám za řešení, pokládám ji za hluboce nekřesťanskou. Ti, kdo hledají moudrost a odvalu za bukem, se mě ptají: «A co by dělali, kdyby dostali moc?» To nevím, ale vím, co dělají teď: trpí «za své hříchy» i za alibi moudrých a opatrných, kterým ani na mysl nevstoupilo bojovat

proti bezpráví a lži. Styděl bych se tyto ateisty pomlouvat a špinit, jak činí i někteří křesťané. Naopak jim musím děkovat, že mě často hloubkou svého svědomí a svou odvahou posílili. S bolestí konstatuji, že jsem leckde «nenašel takové víry v Izraeli».

* * *

K pochopení patologie nenávisti, o které se nyní pokusíme, třeba vystopovat genezi této choroby ducha, její formy a projevy a hledat její «terapii».

Můžeme snad podle pravdy říci, že naše historická zkušenost malého a ohroženého národa ani v boji, ani v míru skutečnou nenávist neobsahovala. Byly bouře a hněvy, byly zlosti a výbuchy – ale snad donedávna nepřekročily vědomí lidské důstojnosti. V našem národním charakteru přece jen asi převládala láska k pravdě a svobodě, cit pro uražené a ponížené, humor vůči mocným spolu s velkodušností vůči poraženým. Ohrožuje nás ovšem, jak bylo v častých zpytováních konstatováno, komplex prostřednosti nebo naopak velikášství, duchovní lenost nebo mělký fanatismus, hrubost nebo trpělivost, lokajská nekritičnost nebo povýšená hyperkritičnost.

Ale až do nedávna se nenávist ve větším a patologickém měřítku u nás neprojevovala. Až do nedávna. Poprvé propukla ve zvěrstvech na Němcích. Pak na kolaborantech. Potom se nenávist přenesla na ideologické odpůrce; potom na politické odpůrce; potom na frakce KSČ. Atd.

Odkud se vzala? Jistě tu byla strašná škola nacismu, krutost války. Ale to k takové surovosti, krutosti a nenávisti nikoho nijak neopravňovalo! Vina za to spočívala na všech – ovšem diferencovaně – nejen na těch, kdo spáchali odporné činy msty. Vinni jsou ti, kdo tehdy byli na čelných místech vlády, církvi, sdělovacích prostředcích, vysokých škol std. – ti víc než lidé menších možností a méně informovaní. Možná, že právě mezi těmito se našlo víc těch, kdo v konkrétních případech tomu běsnění odporovali.

Bohužel, když se poválečná psychóza a vášně zklidňovaly, došlo k dalšímu rozvíjení a prohlubování nenávisti ze strany socialistických vlád. Nebyla to ta šílená, byla chladnější a uvážlivější, systematictější. Nenávist se stala nástrojem *politické moci* – zejména po roce 1948. Vznikla celá *ideologie nenávisti*. Tato ideologie omlouvala všechno, co potřebovala, pro svůj úspěch dovolovala naprosto vše, nenávist podněcovala a dokonce žádala. To je nejhrubší ohrožení mravní i fyzické.

I když projevy nenávisti nacházíme bohužel na celém světě, má naše nenávist své specifikum. Ideologická výchova v jediném světovém názoru, který jí takto dovoluje, tvoří nenávisti daleko širší, oficiální základnu. Nenávist je pak jakoby «postátněna». Projevuje se zvláštními formami na úrovni okresní, krajské, zemské, federální, mezinárodní.

Lež, násilí a nenávist tvoří pak nerozlučnou trojici. Jedna potřebuje druhou. Polopravda nenávidí, protože má strach, a protože má strach, pomáhá si násilím. Násilí je zase moc, která slouží a živí se nenávistí; a zase se opravňuje lži. Atd.

* * *

Je z této patologie nenávisti východisko? Protože skepse a poráženecká morálka není k ničemu,

třeba hledat! Proti násilí není řešením násilí, protože násilí množí nenávist. Jediná skutečná a trvající moc je «*síla bezmocných*». Bezmocný nemá moc, ať už proto, že ji ztratil, ať proto, že ji podle svého vnitřního «ustrojení» nikdy nesloužil, nebo že o ni neusiluje a nikdy mít nechce. Ale má sílu. Jeho síla pramení odjinud než z moci, působí ovšem ve světě. Pro křesťana toto «ustrojení» je vyjádřeno nejvyšší mravní «kvalifikací» – Ježíšovými blahoslavenstvími v Horském kázání: «Blahoslavení, kteří z ducha zvolili chudobu» (Mt 5,3). Zřekli se bezprostředních prostředků, protože jim jde o hlubší teleologii a širší eschatologii, o podstatné cíle. «Blahoslavení tiší, neboť oni dostanou zemi za dědictví» (Mt 5,5). Tiší jsou ti, kdo realizují nejhlubší, všeobecnou a trvalou revoluci. Zemi nedobývají, nepodrobují, ale proměňují v lidské dědictví, za které odpovídají Bohu i lidem.

Také univerzální, celostní, «planetární» myšlení, které filozoficky naznačil Heidegger a u nás posunul Patočka, je zajisté «terapií» nenávisti, jak řekneme dále.

Jiní našli jiná cenná východiska. Filosofická – v nové hodnotové orientaci. Osobní: starost o duši, změna smýšlení, drobná denní praxe. Nebo duchovně kulturní: paralelní kultura, paralelní struktura, paralelní polis. Nebo politická: nová základní koncepce politiky vůbec, uvědomělá opozice, nový typ demokracie atd.

Tato východiska slouží zajisté i jako východiska z nenávisti, protože, jak jsme poznali, lež a násilí a nenávist spolu souvisejí. Ale zvláštní zloba nenávisti, která působí hlubinné ohrožení světa, nutí k starosti a hledání specifictějšího východiska.

Nenávist je totiž nejhlubším rozdělením člověka vůči člověku, nejhlubším zrušením jednoty. Proto vůči nenávisti je třeba trpělivé, usilovné *hledání jednoty*.

Jako občan této země chápu alergii na toto slovo. Nutno tedy nejdříve objasnit sám pojem. Zásadně je nepřijatelná jednota vnější, lépe řečeno sjednocování a manipulování lidí polopravdou nebo lží; zglajchšaltování osobních i veřejných projevů; jednota masy, uniformita stáda, fiktivní «jednota strany a lidu», jednota fanatismu a vášni. Tím spíš musí být odmítnuta jednota vytvářená mocí, policejním dozorem, administrativním aparátem, sociálním «postihem», železnou oponou a jinými technickými vynálezy golemovského monstra.

Jediná přijatelná jednota je jednota vnitřní, svobodná, jednota pravdy, jednota bezmocných, lidí «čistého srdce», kteří zavrhnou každou křivdu, bezpráví a každou nenávist.

Ale jak tuto jednotu *realizovat*? K tomu všemu, co již bylo řečeno, bych hledal odpověď na různých rovinách.

Na poli *myšlení* to bude jistě pluralita, ovšem odpovědná, vážná, která nepovede k nihilismu. Ten totiž nemá sílu na odstranění nenávisti, i když třeba sám může být nenávisti prost. Bude to důvěra v možnost pravdy, svobody a spravedlnosti, spojená s odvahou k realizaci – ovšem za stálé kontroly odpůrce.

Na poli *mravním* – *úcta k člověku* a jeho nezrušitelné důstojnosti, důvěra v člověka, ve smysl života. Ctnost naděje, duchovní energie a eschatologická snaha k dobru vyššímu.

Na poli *konkrétního života* – princip *tolerance*. Tolerance a pluralismus jsou cesty nebo metody –

jednota úkolem a cílem. To by mohlo být asi i duchovním základem nové koncepce politiky.

Konečně je třeba jakéhosi *světového spiknutí proti nenávisti a násilí*. Mělo by prostoupit celé naše lidského jednání a smýšlení. Universální očista, radikální konverze srdce.

* * *

Jaký je však sám princip této jednoty? Na to dovedu dát odpověď jen křesťanskou.

Nejdřív dám slovo S. Averincevovi, který v 5. svazku díla *Filosofskaja Enciklopedija* (Moskva 1970 heslo *Křesťanství*) píše: «Láska, která je v křesťanství ontologicky považována za podstatu božství, je předkládána z etického hlediska také jako nejvyšší příkazání. Tvoří základ křesťanské sociální utopie... Jde o to, aby každý člen společnosti vzal z lásky na sebe celou sociální disharmonii a tím ji právě změnil, «vykoupil». K tomu je však nutná křesťanská agapé, která nedělí lidi na přátele a nepřátele, která «nehledá sebe» (1 Kor 13,5) a která spojuje krajní sebeobětování s krajním odvrácením od světa (srv. Mt 5,34n). Požaduje se tedy odpoutat od lásky, která se ztotožňuje s osobním zájmem, která v druhých miluje sebe sama a své (Lk 14,26), to jest požadavek překonat sám sebe... Místo příslušnosti k nějakému národnímu, etnickému, rodinnému nebo jinému organismu... staví křesťanství ideál všeobecné otevřenosti».

Křesťanství tedy o tom nejvyšším principu všeho bytí a své víry, o této jednotící síle lidstva ví a má pro ni i jméno: AGAPÉ. Ta je «podstatou» samého Boha, tak i člověka, nejen «etickou vlastností». Jí vděčí křesťanství za svou velikost – ale i za svou hanbu, když se jí zpronevěřilo. Toto slovo, třebas tolikrát zprofanované, nutno znovu vyslovit – a již se tak děje, dokonce i mimo křesťanskou teologii. Nejde ovšem o slovo, jde o skutečnost! Tento princip třeba znovu pozvednout a vyzdvihnout, očistit z prachu a postavit na místo, o kterém velcí myslitelé věděli a vědí, které znají snad všechna náboženství světa. Je třeba postavit jej do základů budoucího světa, který máme tvořit. Je třeba hledat všechny roviny života, kde se musí realizovat, nemáme-li stavět nadarmo.

Pravda musí být integrována láskou; mravní řád není bez ní úplný. Láska je největší silou bezmocných. Jednota založená na lásce nebude nikdy donucováním, moc řízená láskou nebude nikdy násilím. Láska může všechno, přemůže i nenávist. A jen ona!

Člověk budoucnosti je homo dilectionis, člověk lásky. Ta náleží k jeho podstatě, ale dosud nebyla uplatněna. «Moji vojevůdci nikdy nepochopili, co je to láska», říká «stratég» moderního ducha – A. de Saint-Exupéry. Nejvyšší trůn nepatří «čistému rozumu», ale «čisté lásce».

Skepsa a defetismus nám nepomohou: jsou pátou kolonou násilí, vnitřním spojencem nenávisti. Jestliže princip nového člověka a nového světa vykládám biblickým agapé, nemusí to nikoho zpochybňovat, není to výraz jenom biblický, je všelidský. Kdo jej nepřijme, nechť hledá i výraz jiný – úkoly a cíle jsou nám společné.

Ostatně Solženicynovo «nežít lži» i Havlovo «žít v pravdě» a «moc bezmocných» jsou výrazem i obsahem rovněž biblické.

Jsou ovšem další mluvčí «agapé» a mocní odpůrci nenávisti. Stejnou řečí dnes mluví pravoslavný duchovní Dudkov v Moskvě; pastor Wurmbrand, mučedník rumunských žalářů, heroicky varuje před nenávistí proti komunistům, podobně jako arcibiskup Helder Camara, bojovník proti fašistickým diktátorům v Latinské Americe i jinde. Je třeba «tažení proti násilí», říká obměnou převor z Taizé Roger Schütz.

«Tím, že všechno vyjadřujeme pojmy mocenskými, skupinovými a třídním bojem, schématem přítel-nepřítel, připravujeme půdu pro společenská omezení, pro neúctu, nenávist, terorismus a jejich skryté nebo otevřené obhajoby. Proti tomu tryskají ze srdce, které bylo získáno pro nejvyšší dobro míru, pohotovost naslouchat a porozumět, úcta k druhému, ohleduplnost, která ve skutečnosti znamená sílu, a důvěra», řekl Jan Pavel II. v mírovém poselství 1.1. 1979. Tak mluví především i v III. části své encykliky *Redemptor hominis* /čl. 15-17/.

Slova mluvčích jsou dotvrzována činy i krví – takže náš boj proti nenávisti není ztracen. Připomínám v této souvislosti Maksymiliána Kolba, dobrovolné oběti za život otce rodiny, a mnoho dalších obětí nacistické nenávisti; připojuji k nim vzpomínku na faráře Josefa Šterberku, který se dal dobrovolně zastřelit se svými farníky v Lidicích, nebo na oběť absurdní protináboženské propagandy a nenávisti, mučedníka let padesátých u nás, kněze Toufara, biskupa Gojdiče, jezuitu Kajpra, kněze Antonína Mandla a mnoho jiných kněží i laiků.

Nejsou to kapky v moři? Na tuto otázku odpověděla «odbornice» účinné lásky a nebyrokratické pomoci, Matka Tereza, která zachraňuje tisíce lidí umírajících hladem v Indii: «Ale bez té kapky by moře nebylo celé».

Takoví lidé jsou světlem v temnotách nenávisti. Bez nich jsme ztraceni; s nimi každý ví, co dělat. Najen velké či drobné činy, je třeba radikálně «změnit kurz», pustit se novým směrem. Nenávist je krutě odvážná; je třeba ještě větší odvahy, ještě větší lásky.

«Kdo se bojí, nedošel dokonalosti v lásce» (1 J 4,18).

ZÁPIS

Poněvadž nastává vánoční čas a s ním můj plánovaný odjezd do Německa, odebral jsem se dne 22.11.79 do Bratislavy, abych zaopatřil jednak rýži a sůl na vánoční stůl svým drahým, jednak slovenskou odbornou literaturu svému příteli dr. Prečanovi. Nehledě již na to, že jsem potřeboval v bratislavském přístavu zjistit, zda by nebylo s výhodou odcestovat do Německa po Dunaji.

Po neúspěšném skončení příslušných pochůzek napadlo mi, že by bylo neslušné odjet za hranice bez rozloučení s předním slovenským intelektuálem dr. Kusým, a navštívil jsem ho večer v jeho domě. Při společenské konverzaci uplynul čas, který mi zbýval do odjezdu posledního vlaku, a tak jsem vděčně přijal pozvání, abych u Kusých přenocoval. Když jsem pak ráno opouštěl dům, byl jsem registrován

všudy přítomným okem a při vystupování z autobusu na bratislavském hlavním nádraží zadrženi uniformovanými ZNB, kteří na mne viditelně čekali. Odvedli mne na nádražní velitelství, kde jsem byl nucen asi hodinu čekat; pak pro mne přijeli 2 civilní policisté, kteří mne odvezli na velitelství štb. Po další asi hodině čekání přišli dva jiní muži, kteří se nepředstavili. Snad až do té chvíle jsem byl považován za Jana Simsu – byl jsem tak totiž osloven. A snad díky strašné pověsti Simsově, která se nepochybně rozšířila již i po slovenské republice, byl jsem hned po vstupu posledně zmíněných orgánů vyzván, abych vydal pistoli, dýky a kapesní nůž. Na můj spontánní výbuch smíchu reagoval vedoucí vyšetřovatel nezvykle ostře. Ohradil jsem se proti osobní prohlídce, ale po další ostré replice vyšetřovatelově jsem vydal obsah svých kapes; měl jsem dojem, že obava, zda nemám zbraň, nebyla předstíraná. Osobní prohlídka provedena nebyla.

Vyšetřovatel pak požadoval, abych vypověděl podrobně, co jsem v Bratislavě dělal a koho jsem navštívil, což jsem původně rozhodně odmítal s odůvodněním, že mne nezajímá, zda výpověď je považována za mou povinnost ze zákona. Po rozhodnutí vyšetřovatelově, že budu zadržán až do skončení příslušného vyšetřování v Bratislavě, jsem se však rozhodl vypovídat – vzhledem k okolnostem, které nepochybně svědčily o tom, že moje návštěva u dr. Kusého byla zaregistrována a poněvadž se nejednalo o nic, co by dr. Kusého mohlo jakkoli kompromitovat. Má návštěva byla totiž výsledkem mého okamžitého rozhodnutí, o němž dr. Kusý předem ani nevěděl. Nadiktoval jsem pak a podepsal protokol, jak uvádím. Doznal jsem dále, že znám již dlouhá léta, ba téměř důvěrně téměř všechny slovenské historiky pracující dnes v Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSS, zejména pak jeho ředitele dr. Plezvu, jakož i Samo Falšana. O dr. Husákovi řeč nepřišla. Vyšetřovatel projevil nemalý zájem, proč jsem nenavštívil též svého přítele dr. Šimečku. Doznal jsem že som mal v úmyslu pozvať dr. Šimečku na rozlúčkovú slávnosť z príležitosti svojho odchodu z Československa, že však po ráznom zákroku bratislavskej štátnej bezpečnosti prešla mi chuť na pozvaní dr. Šimečku, ba že možno ani len ten večierok neusporiadam – čo bolo prijaté s viditeľným uspokojením.

Po podepsání protokolu pověřil mne vedoucí vyšetřovatel, abych vyřídil zde u nás, že tak jako mně stane se každému, kdo by se pokoušel od nás rozvracet Slovensko anebo vyhledávat jakýkoli styk s dr. Kusým a jemu podobnými. (Vyřizují tímto). Nato dopravil mne jeden civilní policista na nádraží, zavedl do brněnského rychlíku a vyčkal jeho odjezd (ve 13,30 hod.).

Působí mi potěšení podotknout, že štb se netajila neobyčejně vysokým oceněním role mé osobnosti. Jako příklad bylo jmenovitě uvedeno, že štb je známo, či nápad byla tzv. «Svobodná univerzita», která působila i v Bratislavě, dokud jí štb neučinila přítrž. Na mé podivení reagoval vyšetřovatel dalším rozkladem, že vše o mně je štb známo, zejména pak to, že je mým stylem vymýšlet způsoby podvracení a být «šedou eminencí», která pracuje prostřednictvím svých prodloužených ramen, takže mne za mou rozsáhlou trestnou činností není možno usvědčovat. To bych mohl považovat za další důkaz známé pravdy, že každá velká osobnost získává si ocenění nejprve mimo svůj vlastní národ – avšak poněvadž byl výslech často přerušován telefonickými rozhovory,

pravděpodobně s Prahou a Brnem, nelze vyloučit, že toto mínění bylo výsledkem oněch dohodů. Je tedy možné, že mne i ve vlastním českém národě konečně někdo oceňuje, resp. dokonce přeceňuje. Nemohu zde nevyjádřit svou dojatou vděčnost, ba přímo něžnost k svrchupřesahující instituci.

Podle pravdy poznamenávám, že hned na počátku výslechu byl mi nabídnut úřední lékař a byl jsem dotazován, zda si nepřeji mléko.

Omlouvám se dr. Kusému za nepříjemnost, kterou mu způsobilo mé jednání nepřiměřené poměrům, v nichž žijeme, a zejména pak za to, že jsem při výslechu uvedl jeho jméno. Považoval jsem za nepochybné, že kdybych tak neučinil, způsobil bych mu nepříjemnosti ještě větší.

Přátelům, kteří mi můj nastávající odchod mají za zlé, posílám tento zápis na vědomí s připomenutím, že za posledních 8 měsíců byl jsem podobně zadržán již 3x, a to ve všech případech nikoli po činech povahy poněkud exhibicionistické, jak je mají ve zvyku někteří jiní, nýbrž při způsobu života malého českého člověka, trávicího většinu svého času na zapadle vesnici.

V Brně dne 23. listopadu 1979

Dr. Jan Tesař

Mezinárodní komise k prozkoumání občanských práv v ČSSR

Dne 24. listopadu 1979 se sešli v Paříži zástupci socialistických výborů na obranu vězněných členů VONSu. Účelem schůzky bylo zkoordinovat akce za osvobození československých obhájců lidských práv.

Schůzku svolal francouzský «Výbor 5. ledna za svobodné a socialistické Československo». Mezi přítomnými byli zástupci Socialistického východoevropského výboru v Berlíně, Výboru 1. května v Bruselu, Socialistického výboru solidarity s opozicí ve Východní Evropě v Ženevě, Mezinárodního výboru proti útlaku v Paříži, Výboru matematiků v Paříži, pařížského Výboru na obranu Charty 77, Mezinárodního sdružení na obranu umělců, britského Výboru na obranu Charty 77 a Východoevropské kampaně solidarity. Nově ustavený španělský výbor na obranu Charty 77 zaslal shromážděným poselství o budoucí spolupráci.

Přítomní m.j. uvítali projekt o ustavení komise mezinárodního dělnického hnutí k prozkoumání otázky občanských práv v ČSSR, jak ho navrhl Národní výkonný výbor britské labouristické strany. Schůzka projednala způsoby pomoci obětem politické perzekuce v Československu. Byla prvním krokem ke společným akcím západoevropských socialistických sil proti potlačování práv a svobod v naší zemi.

Komu se stýská

po «vyjíměčných opatřeních»?

K řadě antologií z prací V. I. Lenina, které byly v SSSR uspořádány a vydány na nespočetná témata, přibyla další. Není ovšem sborník jako sborník. Tuto antologii doporučujeme širokému okruhu čtenářů v Československu, protože obsahuje málo známé texty, o nichž se obvykle nemluví, a protože dává dost látky k přemýšlení. Od stereotypních výborů «V. I. Lenin o odborech», «V. I. Lenin o náboženství», «V. I. Lenin o národnostní otázce» nebo dokonce «V. I. Lenin o socialistickém zdravotnictví» či «V. I. Lenin o socialistické kinematografii» se liší jak neobyčejným rozsahem, tak zvláštním, přímo zlověstným podtextem. Jde o český překlad sovětského výboru «Lenin i VČK» (t.j. Vserossijskaja črezvyčajnaja komissija po borbe s kontrrevolucijej i sabotážem), který s pozměněným názvem (k tomuto důležitému významovému posunu se ještě vrátíme) «V. I. Lenin o práci bezpečnostních orgánů. Sborník dokumentů z let 1917-1922» vydalo v poměrně velkém nákladu 9 000 výtisků s předmluvou federálního ministra vnitra Jaromíra Obziny a s rozsáhlým jmenným rejstříkem nakladatelství Svoboda (Praha 1978, 740 stran). Odbornou revizi překladu provedl podplukovník ing. Jan Michálek, CSc, patrně důstojník Státní bezpečnosti, jak koneckonců vyplývá z povahy věci.

Začneme jmenným rejstříkem. Stojí opravdu za zmínku, protože způsobem zpracování představuje z hlediska historika opravdovou kuriozitu: pečlivá snaha o úplnost je v něm doprovázena bezostyšnou falzifikací, založenou na pravém opaku, t.j. na zamlčování podstatných věcí. Rejstřík zaznamenává všechna jména, která se objevují ve shromážděných Leninových textech, ať už jde o prosté lidi, kteří se dostali nahodile do rukou Čeky, nebo o významné politiky a jiné veřejně známé osobnosti. Jsou tu bez jakékoli bližší zmínky s diskrétním rovnostářstvím, zřejmě podle zásady «o mrtvých jen dobře», zastoupení kati vedle svých nevinných obětí, a vedle katů, kteří se později sami stali oběťmi «vyjíměčných opatření», t.j. teroru, jehož byli nositeli a horlivými vykonavateli. Ačkoli rejstřík je lakonický a uvádí jen nejstručnější údaje o politické činnosti a povolání každé osobnosti, je na první pohled nápadné, jak velký počet osob v něm uvedených, a především mnoho čekistů, kteří se vyznamenali za občanské války, zemřelo v letech 1936-1939. V jedné řadě jsou tu uváděni J. S. Agranov, Stalinova pravá ruka při provádění nejtajnějších bezpečnostních úkolů (zastřelen 1939) a V. A. Antonov-Ovsejenko, jeden z vůdců útoku na Zimní palác 7. listopadu 1917 (zastřelen rovněž 1939), I. P. Bakajev, významný leningradský čekista a stoupenec Zinověvův (rok smrti 1936; rejstřík samozřejmě ani v tomto případě neuvádí pravou příčinu smrti; «zemřeli», a to pro historickou «pravdu» stačí), známá postava z období občanské války A. G. Běloborodov (zastřelen 1938), J. G. Elumkin, čekista, který se proslavil atentátem na německého vyslance Mirbacha, a vykonával po tomto skandálu tajná posílání v zahraničí. Později

«zradil» bezpečnostní orgány, protože při služební cestě do Turecka navštívil potají Trockého za jeho exilu na ostrově Prinkipo. Byl za to po návratu do Moskvy tajně odouzen zvláštní komisí OGPU k smrti a r. 1929 zastřelen. Rejstřík pochopitelně uvádí jen rok «smrti», takže nezasvěcený čtenář se může domnívat, že byla nenásilná a přirozená. Objevuje se tu jméno G. I. Bokij, jeden z vedoucích činitelů Čeky (rok smrti 1940). Dále se tu setkáváme s N. I. Bucharinem (rok smrti 1938; zamlčuje se, že byl v posledním velkém «veřejném» procesu odsouzen k smrti a zastřelen), národohospodářem Frumkinem, čekistou Ichnovským (zemřel r. 1938, a třebaže je to málo pravděpodobné, nemůžeme vyloučit, že sešel smrtí přirozenou; nic o něm nevíme). Dále se tu střídají významní politici, ekonomové a žurnalisté a slavní revolucionáři s významnými i méně významnými čekisty. K významným čekistům patří např. T. D. Daribas (zemřel 1939), M. S. Kedrov (otec známého sovětského filosofa; «zemřel», t.j. byl strašlivě umučen; drastické podrobnosti o tom uvedl N. S. Chruščov v důvěrném referátu o Stalinovi na XX. sjezdu KSSS), M. J. Lacis (zemřel 1938), G. S. Moroz (zemřel r. 1940), a samozřejmě Jagoda. Přes veškeré rozdíly názorů, sfér veřejné činnosti a prudké politické spory je spojují osudové roky 1936, 1937, 1938 a 1939-40, v nichž končili svou životní dráhu.

Stojí za to citovat doslovně, jaké informace jmenovaný rejstřík uvádí o Jagodovi: «Jagoda G. G. (1891-1938) – člen strany od r. 1907. V letech 1919-1922 byl členem kolegia lidového komisariátu zahraničního obchodu. Od roku 1922 zastával funkci vedoucího úřadovny Všeruské mimořádné komise, byl v kolegiu VMK. V následujících letech vykonával ve Všeruské mimořádné komisi vedoucí funkce». Neříká se ovšem jaké. Zamlčuje se, že byl náměstkem Felixe Dzeržinského již za Lenina, že se stal vedoucím OGPU na počátku třicátých let, že byl lidovým komisařem vnitra, že byl Stalinovou pravou rukou při rozpoutávání velkého teroru r. 1936, že připravil první dva velké moskevské procesy a že nakonec byl sám odsouzen k smrti v procesu třetím a zastřelen, jak to žádal generální prokurátor Vyšinskij, jako «vzteklý pes». Dokud neupadl do nemilosti, sbíral nejvyšší řády a pocty. Tisk o něm pěl chvalozpěvy jako o «leninci» a «věrném následovníkovi soudruha Dzeržinského – rytíře revoluce», zdobil ho přívlastek «ruky, která neochvějně třímá meč proletariátu». Mimochodem řečeno, totéž se psalo o jeho nástupcích – o Ježovi, Beriovi a Abakumovovi. Všichni zajisté dodržovali tentýž rituál: měli ve svých pracovnách na čelném místě portrét Felixe Dzeržinského a poblíž jeho výrok o tom, že čekista musí mít chladnou hlavu, horoucí srdce a čisté ruce. Stihl je stejný osud jako Jagodu, jen jim bylo odepřeno veřejné procesní forum. Nevytýkáme autorům rejstříku, že v něm jejich jména nefigurují. Na rozdíl od Jagody nebyli za Lenina na čelných místech v Čece. Ale měl se o nich zmínit ve své předmluvě

ministr vnitra J. Obzina. Fakt, že čtyři po sobě jdoucí hlavy bezpečnostních orgánů (lidoví komisaři NKVD nebo později ministři státní bezpečnosti) byli odsouzeni k smrti a zastřeleni, zakládá určitou tradici, nikoli bezvýznamnou, a snad i určitou zákonitost. Podle Lenina znakem zákonitosti je opakování určitého jevu.

Ve sborníku jsou shromážděny úryvky z Leninových projevů a článků, Leninovy dopisy, fonogramy a telegramy, poznámky na úředních spisech a návrhy usnesení a dekretů, které Lenin koncipoval nebo upravoval ex officio jako předseda Rady lidových komisařů. Všechny se víceméně týkají založení Všeruské mimořádné komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží (Čeka), jejich úkolů, organizace, vedoucího personálu a pozdější reorganizace ve Státní politickou správu (známou pod zkratkou GPU), revolučních tribunálů, «výjimečných opatření», zkrátka masového «rudého teroru», vyhlášeného a prováděného za občanské války. Přestože sborník usiluje o úplnost, některé důležité strany z Leninových prací, které se vztahují k teroru a «výjimečným opatřením», např. velmi výmluvné pasáže z článku «Jak organizovat soutěžení» (prosinec 1918, Spisy, sv. 26), v němž Lenin s neobyčejnou příkrostití hlásá nezbytnost očistit ruskou zemi od škodlivé havěti-blech, štěnic (kapitalistů) a dělníků, kteří se flákají, v něm chybí, snad proto, že je cituje a obšírně komentuje Alexandr Solženicyn v «Souostroví Gulag». Za to je tu s posvátnou úctou ke každému řádku, který Lenin zcela příležitostně a nahodile napsal, zařazeno mnoho dokumentů významu zcela druhořadého, někdy až anekdotického rázu. Jak už to bývá, horlivci často prokazují svou nekritickou, pseudonáboženskou úctou špatnou službu svému idolu. Jeden příklad stojí za zmínku. Týká se zneuctění Lenina portrétu (viz s. 190-191). Caricynská mimořádná komise zatkla sedmnáctiletou (!) dívku, protože počmárala a pomalovala Leninův portrét vytržený z jakési brožury. Každý, kdo si vzpomene na svá školní léta, si živě představí školní čítanky a učebnice dějepisu a vousy, kníry, dýmky, brýle a oslí uši přikreslované školní mládeži (včetně gymnazistů před maturitou) nejrůznějším dějinným velikánům. Lenin si uvědomuje, že je to nehorázné, telegrafuje předsedovi gubernské Čeky, že «za zohyždění podobizny nemůžeme nikoho trestat» a nařizuje propuštění sedmnáctileté «pachatelky». Doprovází však svůj příkaz dovětkem, který je psychologicky, morálně a politicky právě tak nehorázný: «... a jestliže je kontrarevolucionářka, dávejte na ni pozor».

Pokud jde o Leninovy zásadní výroky, tvoří jakýsi katechismus rudého teroru v období občanské války. Nejsou to myšlenky příliš originální, neboť jejich zdrojem byla jakobínská diktatura z r. 1793, a Lenin k nim mnoho nového nepřidává: bezohlednost k odpůrci, potlačení veškeré opozice a její ztotožnění se zradou a s agenturou cizí moci, revoluční bdělost (t.j. udavačství) jako občanská ctnost a soubor «mimořádných opatření», t.j. mimořádná komise (Čeka) s právem ukládat mimosoudně tresty až po trest smrti, mimořádné (revoluční) tribunály, trest smrti jako odstrašující běžný trest, zatýkání rukojmí a koncentrační tábory pro «sociálně nebezpečné (třídně cizí) živly». Nechceme se zde zabývat složitými morálními, sociologickými a filosofickými problémy revolučního teroru, který v té či oné míře doprovázel všechny velké revoluce.

Lenin zdůrazňuje, že teror byl bolševikům vnucen krajní situací, občanskou válkou, organizovanou kontrarevolucí a cizí vojenskou intervencí. I když to připustíme, zůstává krajně problematický rozsah teroru, nevybíravost jeho forem, neúcta k lidskému jedinci a k lidskému životu, lehkomyšlnost Leninových výroků o trestu smrti jako běžném prostředku donucení, jeho drakonická přísnost k obětem teroru a shovívavost k «přehmatům» a «chybám» orgánů, které teror vykonávaly.

Uveďme několik výroků: «Ne, revolucionář, který se nechce přetvařovat, nemůže zamítat trest smrti. Nebyla jediná revoluce a jediná epocha občanské války, která by se obešla bez poprav» (s. 94). «A roku 1917, za vlády Kerenského, jsem napsal v Pravdě, že ani jediná revoluční vláda se bez trestu smrti neobejde a že celý problém spočívá jenom v tom, *proti které třídě* daná vláda používá trestu smrti jako své zbraně» (s. 294). Tyto výroky nepatří jistě k nejskvělejším stránkám Lenina díla. Ryze «technické» měřítko revoluční «účelnosti» se tu klade mimo dobro a zlo, se všemi nebezpečnými důsledky, které z toho vyplývají, a které se později prakticky uskutečnily. Trest smrti byl rušen, zaváděn a znovu rušen, aby nakonec trvale zůstal jako «výjimečný», ale často ukládaný a vykonávaný trest. Orgány represe byly reorganizovány, jejich pravo moc byla omezována, rozšiřována, znovu omezována a znovu rozšiřována. Mohly nejen pátrat, zatýkat a vyšetřovat, ale i trestat bez řádného soudního řízení, a to i trestem smrti. A když nakonec byly Čece soudní pravomoci odebrány a byly vyhrazeny soudům, přičinil se Lenin o to, aby při přechodu od «výjimečných opatření» k «revoluční zákonnosti» nový trestní zákoník vrátil zpět oknem «výjimečná opatření», která vyháněl dveřmi a aby jim dodal vnějškové zdání «vlády práva». Lenin se o tom vyjadřuje v dopise Kurskému r. 1922 (tedy po skončení občanské války) s cynickou otevřeností vulgárního machiavelisty: «Jako doplněk k naší rozmluvě Vám posílám náčrt dodatečného článku trestního zákoníku... Doufám, že hlavní myšlenka je i přes všechny nedostatky koncepce jasná: otevřeně formulovat zásadní a politiky (nejen úzce právnícky) správný článek, který by motivoval *podstatu a oprávnění teroru*, jeho nutnost a meze.

Soud nesmí úplně vyloučit teror; slibovat by znamenalo klamat sebe nebo vůbec klamat, ale je třeba jej uzákonit principiálně, jasně, bez falše a bez příkras. Formulovat zákony co nejšíře, neboť jediné revoluční právní vědomí a svědomí určí, za jakých podmínek bude teroru použito – ve větší či menší míře v praxi» (s. 643). A následuje návrh kaučukového článku trestního zákoníku, který trestá nejvyšším trestem propagandu a agitaci *objektivně napomáhající* mezinárodní buržoazii, článku, který v různých úpravách a zdokonalených variantách sehrál smutnou úlohu v období stalinského teroru. A nejen v období stalinského teroru, ale i po něm. Je tu položen základ pro trestněprávní stíhání opozičního názoru, toho, co je na Západě nazýváno «le délit d'opinion». Kaučukové paragrafy I. hlavy československého trestního zákona, např. universální paragraf 98 o podvracení republiky, se opírají také o tuto Leninovu myšlenku, že je nutné uzákonit teror a dát mu právní formu. Od sovětského trestního zákona se liší jen umělejší právní formou a jinou dikcí zákona, což je dáno

vyšší právní kulturou a jinou, silnější právní tradicí v ČSSR.

Lenin nenapsal žádné systematické pojednání o revolučním teroru. To učinili jiní, mezi nimi L. D. Trockij. Jeho kniha «Terorismus a komunismus» koncipovaná jako polemika s Kautským se přidrží též jednoduché «technické» logiky jako Lenin: Kdo je pro socialistickou revoluci, musí být pro diktaturu proletariátu a nemůže se vyhnout možnosti občanské války. V občanské válce musí použít výjimečných opatření-trestu smrti, brání rukojmí, zkrátka hromadného teroru. Je nutno potírat nejen aktivní kontrarevolucionáře, ale celou sociální vrstvu, která je nositelem kontrarevolučních tendencí, t.j. kontrarevolucionáře potenciální. Je třeba je zastrašit dříve, než se stanou kontrarevolucionáři aktivními, a proto teror má preventivní stránky, není pouhým trestem za spáchané činy, a postihuje tedy jedince, kteří jsou z «úzce právního hlediska» (výraz Leninův) zcela nevinní. «Výjimečná opatření» proto směřují nejen proti skutečným pachatelům protistátních trestných činů, ale postihují «sociálně nebezpečné» živly, jsou to nutně «zákony proti podezřelým» které známe z období jakobínského teroru za Velké francouzské revoluce. Jak Lenin, tak Trockij se jakobínským příkladem inspirovali. Trockij hájil až do konce svého života tento logický řetěz: socialistická revoluce – občanská válka-diktatura proletariátu – mimořádná opatření včetně teroru proti osobám, jejichž jedinou «vinou» je pouhá příslušnost k určité sociální skupině (brání rukojmí) jako železnou nutnost socialistické revoluce. Podle Trockého občanskou válku nelze očistit od brání rukojmí. Revolucionáři se tomu nemohu vyhnout, jestliže chtějí dosáhnout cíle – očistit dějiny od kapitalismu a veškerých válek, tedy i od válek občanských. «Otázky revoluční morálky se prolínají s otázkami revoluční strategie a revoluční taktiky», píše Trockij. A na otázku, co je dovoleno, Trockij jednoznačně odpovídá «moralizujícím šosákům»: «Vše, co reálně vede k osvobození lidí» («Jejich a naše morálka», 1937).

Neexistuje žádný rozpor mezi touto myšlenkou Trockého a známým Leninovým výrokem v projevu k mládeži, že morální je to, co přispívá k vítězství komunismu. Slovní forma je různá, ale smysl je stejný. Dodejme, že je stejně sporný, ba zcela pochybný.

Federální ministr vnitra Jaromír Obzina ve své předmluvě zdůrazňuje trvalou platnost Leninových názorů shromážděných v tomto výboru a zdůrazňuje, že revoluce musí používat «výjimečných opatření», nechce-li se sama odsoudit k porážce a zániku. Jinak ji nezachrání podle J. Obziny ani «falešná víra v imaginární trockistickou permanentní revoluci», ani hrdinství vůdců, ani sebeobětavost revoluční avantgardy. Tuto logiku třídního boje nemůže zvrátit podle jeho názoru ani maoismus, ani «demokratický socialismus» ani «fenomén(?) eurokomunismu» (s. 7). Maoisté jsou dosti početní a mocní, aby se před československým ministrem vnitra ubránili sami, a evropokomunisté dosti inteligentní, aby mu odpověděli, jestliže se o jeho kritických radách dovědí a uznají-li to za nutné. Ministři vnitra ve státech, které reprezentují «reálný socialismus», jsou vůbec zvyklí házet do jednoho pytle nejrůznější ideové a politické směry, a naopak kladou do protikladu jevy, které mají společné

podstatné pryky. Ministr vnitra může zajisté tvrdit cokoli, a nemusí se namáhat hledat pro svá tvrzení důkazy: ministři L. Kopřiva a K. Bacilek v tomto směru založili v padesátých letech silnou tradici.

Jaromír Obzina nevystupuje v této publikaci jen jako ministr vnitra, ale také jako vědec, alespoň tak lze soudit z titulů, které jeho jméno v knize doprovázejí (doktor filosofie, docent a kandidát věd). Jeho zmínění předchůdci takového vědecké hodnosti a tituly neměli a za vědce se nepovažovali, byli jen pouhými ministry vnitra. Co si může dovolit ministr vnitra, toho se nemůže odvážit učenec. Ten nemůže tvrdit cokoli, ale musí respektovat fakta a logiku. A když je nerespektuje, musí se smířit s tím, že ho jiný vzdělanec poopraví.

Ponecháme stranou teorii permanentní revoluce, protože se výjimečných opatření a státní bezpečnosti nijak přímo netýká. Bez ohledu na teorii permanentní revoluce zůstává dějinným faktem, že Trockij byl stejně energickým a bezohledným stoupenkem revolučního hromadného (nikoli individuálního) teroru jako Lenin (a jako Stalin, Bucharin, Zinověv, Kameněv atd). V tom byli za občanské války všichni bolševičtí vůdcové svorně zajedno a v této otázce mezi nimi nedošlo v tomto období ke sporům. To dobře věděli marxističtí kritici bolševismu, např. Rosa Luxemburgová, když kritizovala nedemokratický, «jakobínský» charakter bolševické diktatury («jakobínský» ve smyslu bezohledné diktatury revoluční menšiny) a přehnaný sklon řešit všechno «výjimečnými opatřeními». Považovala za hlavní představitele těchto «jakobínských tendencí» Lenina a Trockého a nečinila v tom mezi nimi žádné rozdíly. Právě tak K. Kautsky, když kritizoval bolševické nadužívání teroru, považoval za jeho hlavní hlasatele Lenina a Trockého. J. Obzina má jako vědec privilegované postavení, pokud jde o přístup k pramenům, neboť je zároveň ministrem vnitra. Jeho podřízení, kteří vykonávají cenzuru v knihovnách a spravují jejich tajné fondy, mu jistě půjčí to, co je pro jiné uzavřeno na deset zámků. Kautského práce o sovětském Rusku, články R. Luxemburgové o ruské revoluci a Trockého «Terorismus a komunismus» jsou jistě v těchto zvláštních fondech. (Trockého kniha je tam dokonce v českém překladu, protože KSČ ji v první polovině dvacátých let, kdy Trockij byl na vrcholu slávy, vydala dokonce ve své «Knihovně leninismu»). Konfrontace názorů R. Luxemburgové, K. Kautského a.j. na revoluční teror a na «výjimečná opatření» představuje zajímavý a důležitý úkol pro marxistického teoretika. Nevíme, zda se J. Obzina hodlá tohoto úkolu ujmout.

Bereme ovšem vážně jeho tvrzení, že zkušenosti sovětských bezpečnostních orgánů mají mezinárodní význam a platnost (s. 16). Každý s tím bude souhlasit, rozdíl bude jen v tom, zda je této zkušenosti přikládán pozitivní význam vzoru nebo negativní význam odstrašujícího příkladu. Jednoznačná odpověď se musí opírat o jejich objektivní historii, která nezamlčí období, kdy v jejich čele stáli po sobě Jagoda, Ježov, Berija a Abakumov. V jejich historii, která neobchází a nepřekrucuje fakta, je skutečně mnoho poučného, a to nejen pro obyčejné smrtelníky, ale i pro pracovníky bezpečnostních orgánů, a konec konců i pro ministry vnitra.

J. Obzina se snaží ve své předmluvě Leninovu «nauku» o «výjimečných opatřeních» dále rozvíjet a aplikovat na současnost. Vyslovuje při této

příležitosti několik zásadních pouček. Za prvé, že «na určitém stupni socialistického vývoje po vítězství socialistické revoluce v období, kdy sociálně přestaly vykořisťovatelské třídy (až na jejich zbytky) existovat, ztrácí zákonitě činnost antisocialistických sil politický charakter a jejich boj proti socialistické společnosti a státu ztrácí charakter politického boje, neboť nemá objektivní třídní základnu» (s. 12). Jako příklad protisocialistických elementů, které nemají ani politickou, ani třídní základnu, uvádí Chartu 77.

Za druhé, úkoly Státní bezpečnosti se posunují. Zprvu bojovala «proti vykořisťovatelským třídám jako celku, později proti jejich zbytkům» a dnes bojuje «proti nepřátelským antisocialistickým reakčním silám a *zpolitizovaným kriminálním živlům*, jejichž oporou jsou rozvědky imperialistických států, centra ideologické diverze v zahraničí a jejich agentura uvnitř naší společnosti» (tamtéž).

J. Obzina tu rozvíjí a aktualizuje Lenina tak, že se uchyluje ke Stalinovi. Oba jeho aktuální závěry jsou jen jakousi parafrází smutně proslulého Stalinova referátu «O nedostacích stranické práce a opatřeních k likvidaci trockistů a jiných obojetníků» na plenárním zasedání ÚVVKS(b) 3. března 1937. Stalin v něm tvrdil, že trockisté (a vůbec všichni opozičníci) přestali být politickým proudem, že ztratili jakoukoli sociální základnu a stali se diverzanty, špióny a kriminálními zločinci. Proto boj proti nim ztratil charakter politického boje. Úkolem státní bezpečnosti (NKVD) je je odhalovat, zneškodňovat a likvidovat. Tento projev akceleroval masový teror a velké moskevské procesy. Není náhoda, že byl česky zveřejněn v r. 1951 před zatčením Slánského a «jeho společníků». Myšlenky tohoto referátu jsou zřejmě nesmrtelné. J. Obzina se Stalinovým referátem buď přímo inspiroval, nebo ho ke stejným závěrům dovedly potřeby analogické situace: potřeba a záměr «definitivně» potlačit prvky jakékoli opozice a dovést normalizaci k «monolitní morálně politické jednotě společnosti». Byl by to pravý pomník ke stoletému výročí Stalinových narozenin.

Nechme však historii historií a vraťme se k současné politice. Smysl tohoto sborníku je především aktuálně politický. Představuje Lenina jako zakladatele jakési policejní, státně bezpečnostní vědy. Politickou tendencí této publikace posiluje a vyhrocuje ve zcela pragmatickém smyslu změna názvu u českého překladu. Ruský název «Lenin a Čeka» je historicky zaměřený a ve vztahu k přítomnosti je neutrální. Umožňuje, aby kniha byla chápána jako sborník dokumentů ke studiu určitého dějinného období. Český název sborníku však naznačuje, že jde o jakousi aktuální příručku. Skutečnost, že k českému vydání napsal předmluvu ministr vnitra, tento výklad ještě více posiluje. A tím se dostáváme k jádru věci. «Výjimečná opatření», o nichž Lenin mluví, jsou tak povyšována na obecná pravidla, platná pro činnost bezpečnostních orgánů vůbec.

Abychom to ještě více ujasnili, uchýlíme se ke smyšlenému příměru. Nikdo jistě nepopírá, že Velká francouzská revoluce byla světodějnou událostí a že k jejím dějinám patří činnost Výboru veřejného blaha a Výboru veřejné bezpečnosti. Je samozřejmé, že historici vydávají dokumenty o tomto důležitém dějinném období. Ale nebylo by samozřejmé, nýbrž bylo by naopak skandální, kdyby

francouzský ministr vnitra, ať by patřil ke kterékoli politické straně, napsal předmluvu ke sborníku Robespierrových projevů o teroru a prohlašoval v ní, že tyto ryze dobové dokumenty jsou a budou základem a směrnicí pro činnost bezpečnostních orgánů v každé opravdové republice. Takovouto předmluvu by bylo možno chápat jedině tak, že doporučuje návrat k jakobínskému teroru. A uvažujeme-li takto, jeví se nám sborník «V. I. Lenin o práci bezpečnostních orgánů» v pravém světle: jako vychvalování a propaganda «výjimečných opatření», t.j. teroru. Není jistě náhoda, že byl vydán před novou vlnou politických procesů proti představitelům socialistické opozice v Československu. Byl a je součástí jejich psychologické přípravy, je jejich pseudoleninským zdůvodněním a ideologickou předzvěstí.

R. R.

Rozličné cesty ke slávě

V PŘEDVÁNOČNÍCH DNECH, kdy prezident i vláda udílejí amnestie a kdy tradičně vládne sváteční nálada štědrosti a smíření, rozhodl se i pražský režim podarovat aspoň několik svých poddaných. Jmenují se – ano, vytušili jste – Uhl, Havel, Dienstbier, Bednářová, Benda a Němcová; a Nejvyšší soud ČSSR jim vánoce osladil tím, že v plném rozsahu potvrdil tresty uštědřené jim v říjnu. Mohlo proto pět z nich strávit svatvečer pokojně ve svých celách, vzdálení rodinného rozruchu, a rozjímat o dobré vůli na zemi, jak ji osvědčují Husákoví normalizátoři.

Jak se to odehrálo, nebudeme podrobně líčit. Bylo to prostě pokračování říjnové justiční komedie v první instanci, kterou ostatně do podrobností vypráví zvláštní příloha tohoto čísla Listů.

* * *

POKUD JDE O UDÁLOSTI 20. PROSINCE, postaći asi jeden z četných referátů, jež o nich přinesl světový tisk. Je to zpráva z tiskové konference, kterou uspořádal po návratu z Prahy britský advokát obhájce John Platts-Mills. Jeho zážitky a postřehy z Prahy jsou o to zajímavější, že jde o mezinárodně známého levicového právníka, toho času místopředsedu Mezinárodního sdružení demokratických právníků – organizace trvale podporované Sovětským svazem a mezi jejímiž místopředsedy je i oficiální československý zástupce.

John Platts-Mills byl již v mládí, roku 1938, organizátorem protestní akce proti Mnichovské dohodě a chamberlainovské politice vydání Československa Hitlerovi. V roce 1948 byl vyloučen z laboristické strany, protože uvítal únorový převrat v Československu. Dvacet let působil jako předseda Svazu britsko-sovětského přátelství a byl mezi

zakladateli Světové rady míru. Jako právník zastupoval mnoho obětí justice reakčních režimů – v nedávné době například Pinochetovské diktatury v Chile.

O tiskové konferenci Johna Platts-Millse referovaly britské deníky různých směrů. Přinášíme níže zprávu, která vyšla 24. prosince 1979 v listě «Morning Star», orgánu Ústředního výboru Komunistické strany Velké Británie.

* * *

«ČESKOSLOVENSKÁ JUSTICE SELHÁVÁ, jakmile jde o občanská práva: k tomuto závěru došel britský socialistický advokát John Platts-Mills tento týden na základě svých zážitků v Praze» (píše zpravodaj Morning Staru).

«Byl zatčen před budovou Nejvyššího soudu, když se ve čtvrtek pokusil zúčastnit odvolacího přelíčení se šesti členy VONSu a aktivisty hnutí za lidská práva Charty 77.

Soudní senát příští den zamítl odvolání těchto šesti osob proti trestům vězení od dvou let podmíněně do pěti let nepodmíněně, ke kterým byly odsouzeny za «podvratnou činnost».

«Deklarace Spojených národů o lidských právech se stala jedním z hlavních dokumentů vtělených do československého zákonodárství, – řekl J. Platts-Mills. – A přesto ji čs. soudci, právníci a justiční aparát ignorují».

Pražští policisté jsou «hrubí», jednají «nepřátelsky» a jsou «agresivní», – dodal 72 letý Platts-Mills. Byl jimi držen ve vazbě dvě hodiny a byl téměř zatčen podruhé.

Když se pokusil navštívit soudní budovu s oficiálním doporučením v ruce, nepodařilo se mu setkat se s předsedkyní senátu. Když se pak odvolal k čs. ministrovi spravedlnosti, bylo Platts-Millsovi dáno další písemné doporučení. Přesto ho dva policisté v civilu odvedli ze soudní budovy na velitelství Státní bezpečnosti.

Po výslechu a propuštění se J. Platts-Mills odebral do pražské kavárny, kde se setkal m.j. s mluvčí Charty 77 Zdenou Tominovou. V tom se dostavila policie, aby ho zatkla podruhé. Paní Tominová se pokusila policistům vysvětlit situaci – načež zatkli ji».

* * *

TAKTO TEDY REPRODUKUJE Platts-Millsova slova dopisovatel britského komunistického listu. John Platts-Mills unikl druhému zatčení tím, že se z kavárny vytratil zadním vchodem. List neuvádí, že kromě Tominové byl v kavárně zatčen i ing. Rudolf Battěk. Oba byli později propuštěni.

Dodejme ještě, že o prosincové soudní frašce referovaly i další britské deníky, podobně jako noviny v dalších západních zemích. Pařížský «Le Monde» a jiné deníky přinesly zprávy o brutálním postupu pražské policie proti dvěma významným návštěvníkům z Francie; byli to Dr Marcel Berger, předseda francouzské matematické společnosti, a Paul Thibaut, šéfredaktor literárního časopisu «Esprit», kteří přišli odevzdat na Svazu čs. spisovatelů poselství dvaceti francouzských autorů ve prospěch Václava Havla a jeho druhů. Mezi podepsanými byli známí spisovatelé jako Samuel Becket,

Pierre Emmanuel, Eugène Ionesco a Claude Roy. Při znormalizovaných mravech se rozumí samo s sebou, že nikdo z československých spisovatelů nositele poselství nepřijal. Zato jim poskytla pohostinství Státní bezpečnost, a to přímo v Bartolomějské ulici. Oni i další zahraniční pozorovatelé odvolacího řízení byli po výsledích chvatně vyvezeni na hranice, přesvědčivě poučení o rozvíjení mezinárodních kulturních styků.

* * *

I TENTOKRÁT, JAKO V ŘÍJNU, u příležitosti soudu v první instanci, se v různých západních zemích konaly protestní manifestace proti politické perzekuci v Československu. I jinými formami prokazují jeho obětem svou solidaritu pokrokové kruhy na Západě. Tak pařížské nakladatelství Maspero připravilo francouzské vydání záznamu říjnového procesu s členy VONSu (který přinášíme v příloze), a ve středu 19. prosince 1979, v předvečer odvolacího jednání, se konala v pařížském Théâtre du Soleil premiéra inscenace této zprávy o procesu, kterou zdramatizovali významní pokrovní režiséři Ariana Mnouchkinová a Patrice Chéreau.

Dostali tedy věznění členové VONSu další vánoční dárek tím, že jejich postavy předstoupily před francouzskou veřejnost na jevišti. Nemáme zatím zpráv o tom, jak nadšení jsou předseda senátu Městského soudu Dr. Antonín Kašpar, jeho přísedící, prokurátoři a strážní svým ztělesněním na pařížské scéně. Inu, cesty k slávě mohou být rozličné.

Rudi Dutschke

Zemřel Rudi Dutschke, jeden z těch, komu rozdělení světa na bloky a ideologické tábory nebránilo vidět, že pro lidi je svět jenom jeden. Útlak člověka na západě i na východě, na severu i na jihu ho vzrušoval stejně osobně. Bylo to víc než solidarita, bylo to osobní splynutí se všemi, kdo proti útlaku bojují. Nebyl Čech ani Slovák, ale věděli jsme, že není jen s námi, že je jeden z nás.

Rudi Dutschke neměřil nic jinak než hodnotami, v něž věřil. Osobní prestiž a politické kalkulativní snad vůbec neznal. Rok 1968 byl pro něho nejenom porážkou, ale i začátkem nové cesty. Viděl meze i chyby svých původních představ, překonával to, co se ukázalo být iluzí. A protože i my jsme začali vidět své tehdejší iluze a chyby, jiné než jeho, ale stejně osudné, mohl se on sblížit s námi a my s ním.

Jistě budou jiní usilovat o totéž, čemu zasvětil svůj život Rudi Dutschke. Ale není nikoho, kdo by ho mohl zastoupit a vrátit mezi nás.

26.12.1979

Za skupinu čs. socialistické opozice «Listy»: Zdeněk Hejzlar, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller Jiří Pelikán, Michal Reiman

Za Františkem Krieglem

MUDr. František Kriegel zemřel v Praze po kratší těžké nemoci dne 3. prosince 1979.

Narodil se 10. dubna 1908 v haličské Stanislavi. V Praze vystudoval lékařství na Karlově univerzitě a zapojil se do komunistického hnutí. V roce 1936 odjíždí jako dobrovolník do Španělska, kde se jako šéflékař Mezinárodních brigád účastní občanské války až do konce. V roce 1939 odchází jako lékařský dobrovolník do Číny a působí na různých frontách boje proti japonským vetřelcům. V Muzeu revoluce v Pekingu je jeho jméno na čestném místě mezi zahraničními dobrovolníky, kteří s nasazením života bojovali za svobodu Číny.

V poválečném Československu se Dr. Kriegel stává organizačním tajemníkem pražské komunistické organizace, a později náměstkem ministra zdravotnictví. V padesátých letech byl zbaven funkce a zaměstnání a byl pronásledován.

Teprve počátkem šedesátých let je rehabilitován a odjíždí na Kubu jako poradce revoluční vlády ve zdravotnictví.

V roce 1964 byl zvolen členem Ústředního výboru KSČ; později se stává poslancem Národního shromáždění, předsedou jeho zahraničního výboru a členem předsednictva NS.

František Kriegel byl jedním z průkopníků Pražského jara a jeho čelným představitelem. Na jaře 1968 se stává předsedou Národní fronty ČSSR a členem předsednictva ÚV KSČ. Během jednání v Čierné na Tisou mezi předsednictvy ÚV KSČ a ÚV KSSS se stal terčem antisemitských útoků sovětských předáků Šelesta a Brežněva.

Po okupaci naší země byl 21. srpna 1968 s jinými československými představiteli odvezen do Moskvy. Jako jediný měl odvahu tváří v tvář brutálnímu násilí říci okupantům své historické «Ne!». Moskevský protokol – diktát – zůstal bez Krieglova podpisu.

Protože v říjnu 1968 v Národním shromáždění hlasoval proti takzvané smlouvě o «dočasném» pobytu sovětských vojsk, byl protiprávně zbaven poslaneckého mandátu. V údobí «normalizace» byl postupně vyloučen ze všech funkcí a zbaven členství v KSČ. Později byl vyhozen i ze zaměstnání – z místa primáře v Thomayerově nemocnici v Praze.

V posledních pěti letech byl Kriegel vystaven neustálým policejním šikanám: kontrole a konfiskaci korespondence, odposlechu bytu a telefonu, i trvalému policejnímu dohledu, který vlastně znamenal dlouholeté domácí vězení. Před jeho dveřmi stáli ve dne v noci dva uniformovaní policisté; civilní policisté ho sledovali při všech vycházkách.

Patřil k čelným signatářům Charty 77. Jeho sedmdesátých narozenin vzpomněly nejen stovky jeho přátel v ČSSR, ale i nesčetní přátelé a spolubojovníci v zahraničí. Tak Ústřední výbor španělské komunistické strany uspořádal na počest jeho jubilea velkou oslavu v Madridu, které se Kriegel nesměl zúčastnit.

Policejního dohledu se Dr. Kriegel nezbavil ani po těžkém infarktu, který utrpěl 19. září 1979: strážci se pouze od dveří bytu přestěhovali do nemocnice.

Odchod Františka Kriegla zanechává citelnou mezeru v československém hnutí na obranu lidských práv. Jeho statečnost, přirozenou autoritu, jeho obsáhlé znalosti a zkušenosti, jeho dobrotu a laskavost, které tak štědře rozdával svému okolí nejen jako vynikající lékař, ale i jako člověk a politik, bude těžké nahradit.

Redakce Listů

Pokus omluvit neomluvitelné

JIŘÍ RUML

Mnoho lidí se ptá, jak to bylo s pohřbem Františka Kriegla. Nutno odpovědět. Na začátek patří jakási tisková oprava: Není pravda, že MUDr. František Kriegel měl pohřeb v motolském krematoriu dne 6. prosince 1979 v 7 hodin ráno. Naopak je pravda, že veřejný smuteční obřad za MUDr. Františka Kriegla byl znemožněn a tělo zemřelého bylo zpopelněno v blíže neurčenou hodinu. Úřední potvrzení zatím není k dispozici.

Je to zpráva takřka neuvěřitelná. Pro upřesnění: zpráva pochází z Československa, které zdobí svůj název socialistickým adjektivem a které je stále ještě členem Organizace spojených národů a patří k státům, jejichž nejvyšší představitelé slavnostně signovali Závěrečný akt v Helsinkách i pakty o lidských právech.

Na vysvětlenou:

1. MUDr. František Kriegel zemřel ve věku 71 let v pražské nemocnici na Karlově náměstí v pondělí 3. prosince 1979 v poledních hodinách po těžkém infarktu, když za vzorné péče lékařů a sester přes dva měsíce marně bojoval o život.

2. Písemné potvrzení o úmrtí bylo nemocnicí vydáno v úterý 4. prosince ráno, ale již předtím, v pondělí 3. prosince v 15 hodin, byly pobočky Pohřební služby upozorněny, že nejsou pro zařizování pohřbu zesnulého kompetentní.

3. Pohřební služba na nám. Míru na Vinohradech úředně příslušná podle bydliště zemřelého byla v úterý 4. prosince «z technických důvodů» výjimečně otevřena až v 11 hodin. Odpovědná pracovnice v této pobočce prohlásila, že «pohřeb pana doktora Kriegla nesmí sama sjednávat» a odkázala pozůstalé do ústředí na Staroměstském náměstí, kde byl tímto úkolem pověřen p. Hybeš.

4. V ústředí Pohřební služby na Staroměstském náměstí jmenovaný zamítl všechny žádosti o uspořádání důstojného pietního aktu ve strašnickém krematoriu pro zemřelé na pravém břehu Vltavy úředně příslušném a prohlásil, že «pro pohřeb MUDr. Františka Kriegla je stanoven pouze

jediný termín – ve čtvrtek 6. prosince v 7 hod. ráno v motolském krematoriu» na okraji Prahy. Nic nepomohlo upozornění že předepsaných 96 hodin od úmrtí uplyne až v pátek 7. prosince v poledne. Dotyčný úředník uvedl, že «smuteční oznámení v počtu 100 ks může tiskárna dodat až ve středu 5. prosince odpoledne» (později benevolentně přislíbil 150 ks ve stejné dodací lhůtě), a že «neví, zda se pro krátkost termínu podaří zajistit květiny či věnce, neboť toho nyní mají mnoho».

5. Ultimatívni úřední rozhodnutí pocházející zřejmě z jiných míst tedy znemožnilo uspořádat pietní akt hodný osobnosti MUDr. Františka Kriegla a za těchto nepříznivých okolností nezbylo nic jiného, než od obřadu upustit.

6. Pohřební služba na nám. Míru na Vinohradech byla v úterý 4. prosince ráno zcela nápadně hlídána «mileneckou dvojicí» v zeleném osobním autě, které se pak rychle přemístilo před Pohřební službu na Staroměstské náměstí. Ve středu 5. prosince byli na schodech tiskárny, kde bylo smuteční oznámení objednáno, spatřeni dva pracovníci orgánu, který není pro pohřební služby příslušný. Přišli zřejmě proto, aby pomohli vytištěná smuteční oznámení odnést. Další byli spatřeni v bezprostřední blízkosti bydliště zesnulého. Snad chtěli pomoci při psaní adres.

7. Ve čtvrtek 6. prosince ráno bylo motolské krematorium poctěno péčí příslušníků VB, pravděpodobně pro případ, že by mohlo dojít k nežádoucímu «srocení» lidí, kteří by nevěřili, že v civilizovaném státě lze pohřbívat bez obřadu (pokud si to zesnulý před smrtí výslovně nevyžádal). Potvrdila se tak domněnka, že pietní akt by se tak jako v případě Josefa Smrkovského a prof. Jana Patočky stal záminkou pro zákroky, které jsou nejen při pohřbech krajně nedůstojné.

8. Do bytu zemřelého MUDr. Františka Kriegla se ve čtvrtek 6. prosince dopoledne dostavil muž, který se představil jako ředitel Pohřební služby hl. města Prahy, aby se pokusil svalit vinu na «nedopatření podřízeného pracovníka, o čemž bohužel on, ředitel, vůbec nevěděl» a chtěl se proto «za toto politováníhodné nedorozumění omluvit». Jeho úřední omluva nebyla přítomnými přijata.

9. Celý čtvrtek 6. prosince docházeli do bytu v V. patře Na Smetance č. 16 lidé s květinami a soustrastnými dopisy, aby vyjádřili účast manželce zemřelého Rivě Krieglové a přátelům, kteří se tam shromáždili.

Závěrem:

a) Nelze omluvit, co je neomluvitelné. Muž, který se pokoušel tak učinit, se patrně omlouval na pokyn někoho, kdo z pozadí režíroval celou hanebnou hru, zbabělce, který zůstává bohužel «stranou». Je to skutečnost nejen neomluvitelná, ale také neodpustitelná, nezapomenutelná, a proto neprominutelná a nepromlčitelná.

b) MUDr. František Kriegel byl lékař, který zachraňoval životy španělských vlastenců na frontě proti fašistickému útoku na svobodu republiky, který ošetřoval raněné na Dálném východě v boji proti japonským vetřelcům, který pomáhal organizovat zdravotnickou péči na Kubě po pádu diktátora Batisty. Byl to člověk, který měl a má nesmír-

ně mnoho přátel doma i ve světě. Byl to Muž roku 1968, protože jako jediný nekapituloval před tanky a odmítl podepsat moskevský protokol o okupaci Československa. Byl to signatář Charty 77.

c) Kromě přátel měl František Kriegel také nepřátele, kteří by se mohli radovat, že zemřel svědek jejich zbabělosti a malověrnosti, ale jejichž nenávist sahá až za hrob, protože se bojí i vlastních stínů.

d) Celá tato ostudná událost je činem organizované zvěle. I takový Pinochet krátce po krvavém puči v Chile povolil veřejný pohřeb básníka Pabla Nerudy.

Pro upřesnění:

Stalo se tak na sklonku 20. století. V civilizované Evropě, kde žijí kulturně vyspělé národy, které před více než čtyřmi roky přijaly Závěrečný akt v Helsinkách. Stalo se tak na území státu, jehož současní představitelé tvrdí, že je to země reálného socialismu.

7. prosince 1979

Poslední rozhovor s Františkem Krieglem

– Byl jste v roce 1968 členem toho stranického a státního vedení, které v srpnu, po vojenské intervenci pěti států Varšavské smlouvy, odjelo do Moskvy k jednání, a podepsalo «úmluvu», jež byla úvodem k dnešní tragické situaci v Československu. Co pokládáte dnes, po více než 11 letech, za nutné k této události říci?

– Především jsem ani já, ani Dubček, Smrkovský Černík, Špaček a Šimon, do Moskvy «neodjel», nýbrž byl tam odvečen proti své vůli hrubou silou. Za druhé nenazývám tehdejší dokument «dohodou», nýbrž diktátem. Byl naší zemi vnucen proti vůli naprosté většiny lidu. Moskevský diktát z roku 1968 neměl a nemá povahu smlouvy, protože podle mezinárodního práva smlouva vzniká mezi smluvními stranami jen z jejich svobodné vůle – a tak tomu v Moskvě nebylo. Proto jsem diktát nepodepsal. Ostatní, kteří podepsali, představovali dvě skupiny. Jednu tvořili skuteční ústavní činitelé, kteří byli většinou do Moskvy přivlečeni, a kteří podepsali pod násilím. Druhou tvořili lidé, kteří už žádný československý mandát neměli, a kteří byli předem připraveni souhlasit i s okupací ČSSR. Tyto okolnosti nesmí být nikdy zapomenuty.

– S časovým odstupem se zapomíná i na osudy lidí. Jaký byl Váš osobní osud po návratu z Moskvy?

– Byl jsem okamžitě donucen opustit předsednictvo ÚV KSČ i svou funkci předsedy ÚV Národní fronty. Na jaře 1969 byl jsem zbaven členství v ÚV KSČ a vyloučen z KSČ. V říjnu 1968 mohl jsem ještě s několika dalšími v Národním shromáždění hlasovat proti přijetí tak zvané «smlouvy» o umístění sovětských vojsk na území Československa, ale později jsem byl zbaven i poslaneckého mandá-

tu. Ztratil jsem i svou práci šefa kliniky v Thomayerově nemocnici. Byla mi znemožněna nejen veřejná činnost, ale i výkon povolání, a byl jsem postaven pod tuhý a ponižující policejní dozor.

– *Vy jste však na veřejnou činnost ani za těchto podmínek nerezignoval. Byl jste jedním z prvních signatářů Charty 77. Proč jste se připojil k této kritické občanské iniciativě?*

– Při svých politických zkušenostech a poznacích jsem nemohl nepřipojit se. Charta 77 byla a je plně odůvodněnou a oprávněnou kritickou iniciativou, která odhaluje nejtěživější stránky současné československé situace, a která je v plném souladu s Chartou lidských práv OSN, s mezinárodními konvencemi o lidských a občanských právech, i se závěrečným dokumentem evropské konference v Helsinkách. Úsilí Charty 77 odpovídá československé demokratické a kulturní tradici. Naše země má svou tradici nezávislosti. V průběhu staletí hrála důležitou úlohu v evropských dějinách. Dala světu mnoho schopných a vzdělaných lidí. Patřila vždy do sféry západoevropské kultury a civilizace, a byla v létech 1918-1938 ostrovem parlamentní demokracie ve střední Evropě. V takové zemi nemohou a nesmějí být lidská a občanská práva potlačována, aniž by to vzbudilo odpor lidu.

– *Domníváte se, že dosavadní činnost Charty 77 byla úspěšná?*

– Měřit úspěchy a neúspěchy občanské iniciati-

vy je v našich podmínkách obtížné. Neexistuje svoboda názorových konfrontací v tisku. Neexistuje prostor pro veřejné manifestování skutečného veřejného mínění, a ani jeho průzkum není možný. Politická moc reagovala na Chartu 77 brutálně, a to znamená, že se jí obává. Za činnost v Chartě jsou lidé vězněni, jsou vyhazováni z práce, celé rodiny jsou perzekvovány a dětem je brána možnost vzdělání, signatáři Charty jsou vystavováni ponižujícím policejním zásahům, zbavováni telefonů, řidičských průkazů. Přes to všechno podepsalo Chartu více než 1.000 osob, a s výjimkou jednoho nebo dvou případů žádný z nich svůj podpis neodvolal. To by nebylo možné, kdyby za menšinou odvážných tak či onak nestála daleko větší «neviditelná» část společnosti, která dokumenty Charty čte a rozšiřuje, souhlasí s její kritikou a sleduje její úsilí se sympatiemi. A to není v dnešní situaci málo.

– *Charta 77 si ovšem klade za cíl dosáhnout dialogu s politickou mocí. Domníváte se, že by současné politické vedení Československa bylo ochotno k takovému dialogu?*

– Zkušenost svědčí, že se na takovou ochotu zatím bohužel věřit nemůže. Věřím však, že růst uvědomění našeho lidu, rostoucí společenské i ekonomické problémy i vývoj mezinárodní situace dříve či později politickou moc přece jen ke změně vztahu k lidským a občanským právům donutí.

Nové práce Šika, Kosty a Seluckého

V poslední době vyšly na západě tři pozoruhodné publikace českých ekonomů, kdysi prominentních představitelů československého reformního hnutí, kteří po r. 1968 získali svou publikační činnost i na západě značnou popularitu.

Je to především Ota Šik, nyní profesor v St. Gallen, který ve své poslední práci «Humane Wirtschaftsdemokratie, Ein Dritter Weg» (Humánní hospodářská demokracie, třetí cesta) vytvořil velmi ucelený a promyšlený globální model socialistického hospodářství. Tato práce se nám jeví jako dosavadní vyvrcholení rozsáhlé Šikovy tvorby, kde své dřívější představy značně konkretizuje a částečně i modifikuje.

Šik již v Československu vystupoval v šedesátých letech jako kritik tehdy platného centralistického ekonomického systému a zejména ve své knize «Plán a trh za socialismu» (1964) formuluje svou představu o nutnosti kombinace dvou koordináčních mechanismů, celospolečenského rámcového plánu a regulovaného socialistického trhu.

Návrh československé ekonomické reformy byl za jeho vedení rozšířen v průběhu r. 1968 o další významný prvek, totiž o požadavek demokratizace vnitropodnikové struktury pomocí samosprávných orgánů.

V letech 1969 až 1972 rozvíjí Šik tyto myšlenky v řadě publikací a obohacuje je zejména požadavkem «socializace kapitálového zájmu». Tehdy razí pro svůj koncept název «Třetí cesta», protože chce

kombinovat pozitivní prvky socialistických ekonomik sovětského typu (např. myšlenku dlouhodobého celospolečenského plánování) s kladnými elementy kapitalistického systému převzetím některých funkcí trhu a zdůrazňováním kapitálového zájmu.

I ve své poslední knize zachovává Šik tyto tři základní pilíře československé reformy, i když jsou podstatně rozvinuty a rozšířeny o další prvky.

Tak Šik především rozšiřuje požadavek demokratizace ekonomiky a tím i humanizace společnosti ve dvou směrech: v oblasti celospolečenské mají být plány vypracovány ve dvou a třech variantách, které by měly tvořit programy různých politických stran. Obyvatelstvo se rozhoduje ve volbách pro jeden z předložených programů a pověřuje jejím provedením tu stranu, která preferovaný návrh předložila.

Vedle této demokratizace celospolečenských rozhodnutí vyžaduje Šik i nadále důslednou demokratizaci vnitropodnikového dění. Podle jeho nynějšího konceptu mají být výrobní prostředky «neutralizovány», to zn. mají se nacházet ve správě podnikových osazenstev, které si volí své představitele na základě rotačního principu, takže se ve funkcích střídají stále noví lidé. Volené orgány nominují profesionální vedení, jež pracuje samostatně, ale pod kontrolou volených zástupců, kteří v zásadních věcech (např. při propuštění spolupracovníků) musejí schvalovat rozhodnutí vedení.

Podle nynějších Šikových představ připadají celohospodářskému plánování vedle již zmíněných úkolů při vypracování variant dlouhodobého vývoje ještě další úkoly při stabilizaci ekonomické dynamiky, zejména při sladování vývoje mezd, spotřeby a produktivity. Navíc Šik navrhuje určitou regulaci podnikových zisků, aby tyto byly pouze odrazem důsledků podnikové činnosti na trhu. Zisky musejí být očištěny od jiných vlivů, např. od vlivů vyvolávaných rozličnou skladbou kapitálu, monopolním postavením podniků a pod.

I funkce třetího prvku Šikova modelu «třetí cesty» regulovaného trhu, byly v nynějším konceptu rozšířeny: Šik m.j. požaduje, aby rozhodování o výrobní a investiční činnosti byla výlučně přenechána podnikové sféře (t. zn. tržním vlivům), neboť státní řízení se v této oblasti ukázalo jako neúčelné. Šik tedy odmítá státní regulaci investiční politiky, požadavek, který je velmi populární mezi částí levice na západě.

Není zde možno reprodukovat řadu dalších pozoruhodných návrhů autora, týkajících se např. optimalizace zisku, principů důchodové politiky a dalších, které obsahuje rozsáhlá kniha o 808 stránkách. Závěrem nutno říci, že mezi známými modely socialistické ekonomiky (Lange, Brus, Vaněk a pod.) Šikův koncept vyniká zejména konkrétností i originálností mnoha podnětů, čímž Šik podstatně obohatil socialistickou ekonomickou teorii.

* * *

Rovněž Radoslav Selucký byl již v Československu před r. 1968 znám svou publikační činností. V emigraci v ní pokračuje vydáním studie «Reformmodell ČSSR» (Reformní model ČSSR), kde analyzuje Pražské jaro z hlediska souvislostí mezi politickou strukturou a ekonomickým uspořádáním společnosti.

I jeho nedávno v Anglii vydaná kniha «Marxism, Socialism, Freedom; Towards a General Democratic Theory of Labour-Managed Systems, (Marxismus, socialismus, svoboda; O obecné demokratické teorii samosprávných systémů), je pokračováním jeho snahy o spojování politických a ekonomických problémů – avšak tentokrát na úrovni modelové teorie. Také Selucký se pokouší o náčrt modelu demokratického socialismu, jenž by jako základní prvky obsahoval vedle dělnické samosprávy rámcové plánování a regulovaný trh. Na rozdíl od Šika se však méně zabývá funkčními problémy jednotlivých úseků ekonomiky jako spíše globálním uspořádáním a sladěním jednotlivých ekonomických a společenských sfér, které dělí na mikro a makrosféru a každou z nich zase na politickou a ekonomickou.

Základní téze Seluckého zní, že existují podstatné rozdíly v charakteru jednotlivých oblastí společnosti, které je nutno plně respektovat. Tak na př. se v mikroekonomické oblasti, t. zn. na podnikové úrovni, celé osazenstvo podílí na ekonomické činnosti, při čemž je vedeno homogenní snahou o co nejlepší výsledek na trhu. Jelikož tedy v této oblasti (a obdobně to platí i pro politickou mikrosféru t.j. oblast komunální – města, obce a pod.) převládá tato jednotnost zájmů, znamená to, že lidé zde vystupují jako «výrobci». Nejlepší funkční uspořádání je v tomto případě princip t. zv. «přímé demo-

kracie» ve formě samosprávy. Osazenstvo demokraticky volí své podnikové představitele, kteří jsou soustavně kontrolováni a hodnoceni podle ekonomických výsledků hospodaření.

V politické a ekonomické makrosféře, t. zn. v oblastech nadpodnikových se lidé již nechovají jako «výrobci» s jednotným ekonomickým cílem, ale jako «občané» s různými představami a postoji. Mechanismem, který by nejlépe sladil tyto rozdílnosti, je pluralitní systém, v němž by různé politické strany vystupovaly jako nositelé odlišných zájmů různých skupin občanů. Na této úrovni se existence politických stran jeví být naprosto nutnou, zatímco v mikrosféře je zbytečná a neúčelná.

Seluckého kniha obsahuje řadu dalších zajímavých myšlenek, z nichž upozorňujeme alespoň na jeho rozlišení samosprávných jednotek na podniky-účastníky trhu a na ty, kterou jsou zcela nebo částečně z něho vyjmuty. Ziskový princip jako hlavní regulátor trhu by mohl mít nežádoucí dopad v institucích vědeckých, kulturních, sociálních a školských. Proto tyto oblasti nemají být vůbec nebo jen částečně podrobeny tomuto principu, což má i svůj vliv na složení samosprávných orgánů těchto jednotek: vedoucí orgány podniků působících na trhu mohou se skládat výhradně z vlastních spolupracovníků, protože účastí na trhu jsou vystavováni konkurenčnímu tlaku a nemůže dojít k jejich jednostranné dominanci nad spotřebiteli. V institucích, působících zcela nebo částečně mimo tržní dění, kde tudíž nepůsobí konkurence, musí být čeleno nebezpečí dominance výrobců tím, že do samosprávných orgánů jsou voleni i «nevýrobci», t. zn. nositelé jiných zájmů jako např. zástupci spotřebitelů, celostátních a jiných institucí a pod. Seluckého pohled na socialistický systém a předmět jeho bádání se tedy liší od přístupu O. Šika, ale právě tím osvětluje problematiku socialistického ekonomického systému z jiného zorného úhlu. I jeho studii lze nesporně pokládat za podnětný přínos k socialistické modelové teorii.

* * *

S problematikou socialistických modelů je nepřímě spjata i práce Jiřího Kosty «Abriß der sozialökonomischen Entwicklung der Tschechoslowakei 1945-1977 (Nástin společensko-ekonomického vývoje Československa 1945-1977). Kosta, kdysi vědecký pracovník Ekonomického ústavu ČSAV a nyní profesor na Goetheho universitě ve Frankfurtu, získal řadou publikací z oblasti ekonomické teorie socialismu i analýzami čínské problematiky značnou popularitu zejména mezi levě orientovanou studující mládeží NSR.

Poválečný vývoj Československa je Kostou interpretován jako snaha o vytvoření dvou odlišných modelů socialismu a v tomto smyslu je i periodizován. V prvním období «lidové demokracie» (1945-48) šlo o pokus vytvořit demokraticko-socialistický systém, jenž by odpovídal představám značné většiny obyvatelstva, o čemž zejména svědčí výsledky voleb z r. 1946. Tento systém se vyznačoval jistou pluralitou politických stran, koexistencí zestátněného průmyslu se soukromými podniky středními a drobnými, kombinací rámcového plánu s fungujícím trhem, značnou autonomií podnikové sféry a

pozoruhodnými pokusy o vytvoření samosprávy uvnitř podniků i ve sférách nadpodnikových.

Shromážděné údaje ukazují, že přes krátkost této epochy lze celkem kladně hodnotit hospodářské výsledky – i ve srovnání s jinými vyspělými zeměmi.

Druhá etapa je zahájena únorovými událostmi z r. 1948, po nichž dochází k převzetí centralistického modelu u nás. Tento koncept vznikl v 30tých letech v SSSR za zcela jiných politických, ekonomických a strategických podmínek, kdy šlo o co nejrychlejší industrializaci hospodářsky zaostalé, politicky izolované a vojensky ohrožené země. Transplantace tohoto systému do československých podmínek znamená nerespektování specifických podmínek vysoce industrializované země, což se brzy projevuje v negativních hospodářských výsledcích. Zavedením sovětského modelu dochází u nás vedle naprosté přeorientace zahraničního obchodu také k základní změně v obsahu a metodách řízení. Hlavním cílem ekonomické politiky se nyní stává ve smyslu Stalinovy «ocelové koncepce» extrémně rychlé vybudování hutnictví a strojírenství. Dosavadní rámcové plánování je nahražováno příkazním (direktivním) plánem, což vede k tuhé centralizaci a rozsáhlé byrokratizaci celé ekonomiky při současné likvidaci samosprávných prvků.

Negativní důsledky této politiky se projevují zejména v nejvíce industrializovaných zemích sovětské sféry, v NDR a ČSSR. U nás dochází dokonce k absolutnímu poklesu výroby a k chronickým zásobovacím potížím a disproporcím. V r. 1964 je ÚV KSC nucen usnést se na změně dosavadních

metod řízení, čímž de facto uznal nutnost ekonomické reformy.

Snaha o reformu dosavadního modelu pak vrcholí v třetí etapě za «Pražského jara» v r. 1968 úsilím o globální demokratizaci dosavadního politického a ekonomického systému. S tohoto hlediska znamená r. 1968 jistý návrat k myšlenkám z let 1945-48. Monopolní postavení KSC má být nahrazeno partnerstvím různých složek společnosti, direktivní plány pak rámcovým plánováním, socialistický trh rehabilitován a zavedena opět vnitropodniková samospráva.

Statistické údaje z této epochy dokazují, že od r. 1966, kdy ekonomická reforma je postupně uvedena v život, se i hospodářské výsledky mění k lepšímu. Zejména první polovinu r. 1968 lze z tohoto hlediska hodnotit velmi pozitivně.

Čtvrté období čs. poválečného vývoje, začínající sovětskou okupací v srpnu r. 1968, znamená opět zavedení principů centralistického modelu se všemi z toho vyplývajícími negativními důsledky jako jsou zásobovací potíže, technologické zaostávání a hluboká demoralizace obyvatelstva.

Pro západního čtenáře tkví význam této fundované práce především v tom, že jsou mu na příkladě průmyslově vyspělé země, tedy za podmínek obdobných západním zemím, osvětleny problémy socialistického vývoje. Zároveň Kosta poukazuje na problematiku fungování dvou různých koncepcí socialismu, při čemž pomocí velkého množství faktických údajů a statistických tabulek dokazuje klady demokraticko-socialistické varianty.

J. R.

Četli jsme:

Na skok domů

Za své letošní návštěvy Československa poskytl Miloš Forman pražskému tisku dvě interview: «Protiválečný muzikál», otištěné v časopise KINO č. 14, 10. července 1979, str. 13-15 s Jiřím Janouškem, a «Rozhovor s Milošem Formanem: Na skok domů» v časopise ZÁBĚR, č. 14, 13. července 1979, str. 6 s redaktorem RUDĚHO PRÁVA Janem Klimentem. Uveřejňujeme závěr druhého interview, který doma i v exilu vyvolal diskusi:

Kliment: Pane Formane, vím a pamatuju si z vlastní zkušenosti, že jste nikdy nezavdal podnět k tomu, aby vás někdo za hranicemi mohl házet do jednoho koše s těmi, kdo opustili svou vlast jako emigranti. Vím, že jste vždycky zdůrazňoval svou příslušnost k nám, že jste se pokládal a pokládáte za českého umělce.

Forman: Víte, Amerika mi umožnila hodně. Nemožu to neuznat. Měl jsem své potíže - kdo je nemá? Ale jak víte, prosadil jsem se. Nemám rád takové lidi, co se snaží přizívit. Tak například jeden někdejší český kritik o mně vydal knížku neobjektivní, s níž jsem neměl nic společného. To nemám rád. Já se moc o politiku nestarám, vlastně vůbec ne. Mám rád lidi a zajímají mne právě oni. Proto také

točím filmy pro ně a k jejich prospěchu. V tom jsem doma, tomu rozumím, to chci dělat i dál.

Kliment: Hlavně, že ta politika, i když na ni nemyslíte, se objevuje ve vašem díle. Dobře se objevuje. Dobrá politika, mírová, protiválečná, jak to správně říkáte, ta politika pro lidi na celém světě. Děkuju vám srdečně za rozhovor a moc se těším brzy na shledanou.

Forman: Já taky. Tak teda na shledanou!

Redaktor Západu poslal pod dojmem tohoto interview 4. září 1979 následující dopis M. Formanovi:

Vážený pane Formane,

letošní rok bylo zahájeno vydáváním nového dvouměsíčníku Západ. V prvním čísle tohoto časopisu jsme přinesli recenzi vašeho posledního filmu «Hair», k jehož brilantní režii Vám lze jen pográtulovat. V příloze přikládám toto číslo pro případ, že Vám nebylo doručeno.

V nedávné době mne zaujalo interview v pražském časopise Záběr (jehož kopii rovněž přikládám), který jste poskytl Janu Klimentovi. Redakční rada časopisu se rozhodla toto interview uveřejnit. Nejsme si však jisti, zda v interview bylo použito autentických citací, zejména pokud se jedná o zmínky o knize «Příběhy

Miloše Formana», která implikuje autora A. L. Lieh-
ma a spoluvydavatele 68 Publishers J. Škvoreckého,
spolupracovníky našeho časopisu. Byl bych Vám vel-
mi vděčen za zaslání Vašeho vyjádření, abychom
dojem z tohoto interview uvedli na správnou míru.
Považujete-li toto za účelné, zašlete mně laskavě Vaše
vyjádření na adresu redakce.

Přeji Vám mnoho osobních i pracovních úspěchů.
S přátelským pozdravem

Miloš Suchma

21. září 1979 zaslal Miloš Forman redakci tuto odpo-
věd:

Milý pane Suchmo,

děkuji Vám za Váš dopis a za námahu s ním spoje-
nou.

Co Vám mám na něj odpovědět.

Já jsem si mnoha věcí, které pan Liehm psal v
Československu velice vážil, ale pokud jde o zmíně-
nou knížku, tak jsem se nikdy a nikde netajil s tím, že
mne zklamala.

Toť vše.

Přeji Vám a Vašemu časopisu úspěch.

Váš Miloš Forman

Redaktor Západu požádal v této souvislosti o vyjádře-
ní vydavatele knihy, o níž je v interview řeč. Vyšla ve
dvou verzích: anglické jako **The Milos Forman
Stories** (International Arts and Sciences Press, Inc.,
1975) a **Příběhy Miloše Formana** (Sixty-Eight
Publishers Corp., 1976). Dle sdělení nakladatelství
autor knihy A. J. Liehm trval na tom, aby k vydání
dal Miloš Forman výslovný souhlas, neboť se domní-
val, že by se Forman mohl obávat případných kom-
plikací, které by dílo mohlo způsobit jeho manželce a
dětem žijícím v Praze. Miloš Forman souhlas dal,
poskytl fotografie ze soukromého archivu, text pře-
četl, upravil a schválil.

Po odjezdu z Československa poskytl Miloš Forman
parížskému listu LE MATIN, 10 května 1979 další
interview, z něhož vyjímáme:

Celá filosofie mých filmů je obsažena v jediné větě,
jejímž autorem je Jules Renard: «Naslouchaje toliko
hlasu své odvahy, který byt němý, měl se na pozoru,
aby se nezapletl». A to platí jak na společnost kapita-
listickou, tak komunistickou. Neodešel jsem z Česko-
slovenska z důvodů politických, ale z důvodů profe-
sionálních, a to v naprosté dohodě s československý-
mi úřady. Snil jsem o Hollywoodu tak jako tenista
sní o Wimbledonu, nic víc, nic méně. Ostatně, právě
jsem se vrátil z Prahy, kde jsem byl přijat s otevřenou
náručí a můj pobyt tam byl víc než příjemný. Lituji
jenom, že jsem nenašel čas zajít do kina. Viděl jsem
jen pár krátkých filmů, skutečně vynikajících, zname-
nitých!»!

Pozn. red.: Žádný z Formanových filmů - Taking Off,
Přeletěl přes kukaččí hnízdo, Hair - nebyl dosud v
Československu veřejně promítán - na rozdíl např. od
Maďarska či Polska, a Formanův poslední českoslo-
venský film, Hoří, má panenka!, je tu od roku 1969
na černé listině.

* * *

Vážený pane Colwelle:

dlouho a vážně
jsem uvažoval nad pozváním, navštívit se skupinou
amerických spisovatelů Rusko.

Dospěl jsem k názoru, že bude mít větší cenu, když
odmítnu jet tam jako host nynější ruské vlády, než
kdybych pozvání přijal.

To Rusko, k němuž jsem si, doufám, vysloužil
duchovní příbuzenství, bylo Rusko Dostojevského,
Tolstého, Čechova, Gogola atd. Tohle Rusko už neexi-
stuje. Nechci říci, že je mrtvé; vyžadovalo by to něco
víc než policejní stát zničit, a znova a znova ničit,
spisovatele, kteří jsou duchovními dědici oněch
mužů. Jsem přesvědčen, že píšou pořád o týchž prav-
dách lidského srdce, o nichž psali jejich velcí předci;
že psaním patrně riskují život, že ukrywají stránky -
románů, povídek, her - pod podlahou, v komíně,
kdekoliv, pro den (který přijde), kdy i oni budou
svobodni.

Kdyby jet do Ruska, za jakýchkoliv podmínek, a
třeba i za cenu obětování života (je mi 60 a udělal
jsem asi už všechnu dobrou práci, kterou jsem scho-
pen, kterou mi bylo souzeno udělat) znamenalo, že
bych přinesl svobodu jediné Anně Karenině nebo
Višňovému sadu, udělal bych to.

Ale jet tam teď jako host nynější ruské vlády, jež,
pokud vím, zahrnala do ilegality, a zničila by, kdyby
mohla, dědice starých velikánů ruského ducha - tako-
vý počin by byl nejenom lež, ale také zrada. Kdybych
já, jenž celý život požíval svobody psát pravdu přesně
tak, jak jsem ji viděl, navštívil Rusko nyní, slepota,
třeba jen předstíraná, k podmínkám, jak je vytvořila
nynější ruská vláda, byla by zradou ne těch velikánů
- těm nemůže ublížit nic - ale jejich duchovních
dědiců, kteří riskují život každou stránkou, kterou
napíšou; a byla by to lež v tom smyslu, že bych se tím
stavěl slepý k hanbě těch, kdož dědici oněch velikánů
mohli být a kdož ztratili víc než život, protože si
nechali zničit duši výměnou za privilegium publiko-
vat.

Upřímně Váš

31.5.1958

William Faulkner

Faulknerův dopis Fredericku A. Colwellovi, šéfovi
oddělení pro mezinárodní kulturní výměnu,
U. S. State Department, Washington.

* * *

Hlavní důvod (proč jsem nikdy nejel domů) byl, že
jsem nechtěl jet v dobách, kdy docházelo k persekuci
kulturních lidí. Nevinných lidí. Lidí, o nichž by se
často dalo říci, že to byli přátelé, stoupenci, fandové
V a W. Asi bych byl býval oficiálně vítán, nemohl
bych to vítání ignorovat, jako cizí občan bych se
musel chovat slušně, mlčet a v duchu jsem si před-
stavoval, jak by si všichni ti všelijak persekvováni
říkali: Tohle tedy nemusel.

V šedesátých letech se situace měnila a v osmaše-
desátém bych byl jel moc rád. Uvidět to na vlastní
oči. Bohužel jsem byl vázán v té době smlouvou ve
velkém muzikálu na Broadwayi a producent mě nepu-
stil. Což jsem chápal, ale jaro jsem propás. Pak začalo
v Čechách všechno nanovo, jenže v horším. Občas
jsem slýchal: S tvým pasem bych jel i teď. Byla by to
sranda, zábava. Mlčel jsem nebo jsem to obešel. Ale
už to nějak neslyším.

Jiří Voskovec, LISTY,
červenec 1975

Přetiskujeme doslovně ze 4. čísla nového českého
časopisu ZÁPAD, str. 38-39 (Box 9021, Terminal P. O.
Ottawa, On. N2J 3T8, Canada)

Služba poezii

Téměř dvousetstránkový Almanach české zahraniční poezie 1979* s příspěvky třiatřiceti českých básníků, roztroušených po celém západním světě a dvaadvacet vydaných titulů básnických sbírek - to je dosavadní bilance mnichovské «Edice bibliofilii» POEZIE MIMO DOMOV, kterou řídí básník Daniel Stroj.

Neběží zde o nějaký homogenní ediční program, který by byl ostatně v podmínkách exilu sotva možný. Jde o tvorbu básníků různých generací, žijících v cizině po desetiletí, anebo jen docela krátce a v navzájem odlišných sociálně geografických podmínkách, básníků různé erudice a odlišných estetických koncepcí, je to však - řečeno slovy známého exilového literárního historika - «nová česká poezie, poznamenaná cizinou i neviditelným domovem». Je úctyhodnou skutečností, že mimo domov, v cizím jazykovém a kulturním prostředí, ve kterém např. děti mnohých exulantů zapomínají mateřský jazyk, vzniká česká poezie, vyznačující se nevšední ryzostí a bohatstvím básnického jazyka, a že se našel nakladatel, který bez sebemenší naděje na zisk, bez subvencí a vedle svého jinak prozaického zaměstnání - Daniel Stroj pracuje osm hodin denně jako technický úředník - začal tuto poezii vydávat, aby se zachovala a dostalo se jí pak místa v české literatuře, které jí právem náleží. V edici POEZIE MIMO DOMOV vychází nejenom verše renomovaných básníků, jejichž sbírky vyšly už dříve knižně (Diviš, Javor, Machulková, Opasek, Kryl, Listopad, Stroj), ale také verše těch, kteří dosud publikovali pouze časopisecky (Andryszák, Koval, Kovářiček), jakož i básnické prvotiny autorů, kteří prozatím nikde, nebo téměř nikde svoje verše nezveřejnili (Hokův, Morava, Malendová, Sacher a další).

Ediční plán této edice, založené přes počáteční skepsi i nedůvěru starších a zkušenějších na jaře 1977, je rozvržen na dobu čtyř let. Prvním titulem letošního (již posledního) ročníku 1980/81, je básnická sbírka Josefa Škvoreckého «Nezoufejte!», práce již nikoli nejnovějšího data, kterou však autor poprvé předkládá širší čtenářské veřejnosti. Závěrečný svazek edice POEZIE MIMO DOMOV, jenž vyjde v polovině roku 1981, přinese historii tohoto pozoruhodného nakladatelství, jakož i seznam všech vydaných titulů a také majitelů (odběratelů) kompletní ediční řady, kteří zde budou dominovat spíše jako spolutvůrci celého podniku.

Tímto však ediční činnost POEZIE MIMO DOMOV zdaleka ještě neskončí. Jakýmsi pokračováním zmíněné «Edice bibliofilii» je nová ediční řada, nazvaná «Réva», ze které jsou do tisku připraveny první dvě sbírky: «Kamenolom», jejímž autorem je pod pseudonymem Andrzej Jawień nynější papež Jan Pavel II., Karol Wojtyła, a kterou přeložil Jan Schneider. Autorem druhé sbírky naz-

vané «Klíč pluhu» je Jaroslav Hutka, básník, zpěvák a spisovatel, žijící v holandském exilu. V plánu jsou rovněž mj. sbírky Jana Schneidera, Petra Podhrázkého, Josefa Šnobl a snad i výbor z poezie Natalije Gorbaněvské - najde-li se schopný překladatel, který by byl ochoten zřici se honoráře.

Druhá ediční řada nese název «Meritum» a budou v ní vycházet práce autorů, kteří nesmějí v Československu publikovat. Prvním titulem této řady je loni na podzim vydaná sbírka Jaroslava Seiferta «Deštník z Piccadilly». V ročníku 1980/81 vyjde ještě «Malachit» Zdeňka Rotrekla, «Odlet vlaštovek» Bohuslava Reynka a «Agogh» Oldřicha Mikuláška. Následovat by pak měly další tituly, vesměs již vydané v «Edici Petlici»: Karel Šiktanc «Český orloj», Jaromír Hořec «Špatně rozdané karty», Petr Kabeš «Obyvatelná těla» a další. Možná, že i básnická knížka Zdeny Tominové.

Plánů tedy dostatek, i dobrých rukopisů na další léta. Jenže: V POEZII MIMO DOMOV je délka časových intervalů mezi vydáními jednotlivých titulů vždycky závislá na rychlosti rozprodeje předchozí sbírky, čímž jsou získávány prostředky pro vydání té, která následuje. Zpozdí-li se tu a tam vydání některého z titulů, není to v žádném případě liknavostí nakladatele, jemuž bezpochyby patří za jeho nevšedně obětavou práci velký dík...

Milan Kubeš

Za Karlem Jarošem

ANNA MARVANOVÁ

Vím, že tehdy pršelo. Drobounké dešťové kapky studeně štípaly. Od Vltavy profukovalo, nic nejelo, refýž byla v tom podvečeru prázdná. Jen jeden člověk tam nastavoval záda větru, aby si mohl zapálit. Pak se tramvaj připloužila, my se do ní vmáčkli a nějak jsem o něj zavadila očima. Taky se na mě podíval, Jednou, dvakrát, pak se zeptal, jestli jsem to já. Najednou jsem ho poznala podle velikých, živých očí. Jinak byl vyhublý, trochu nachýlený.

«Co děláš», zeptal se. - «Pracuju pořád v tisku», nechtělo se mi s ním do řeči. Od doby, kdy jsme se viděli naposled, uběhlo přece jen pár důležitých roků. - «V tisku?» - pochybovačně sjel očima po mém ošoupaném kabátě s vydřeným pruhem od pošlácké brašny a s takovou lysinou na boku. - «Roznáším noviny po domech, teď jsem byla za ně vybírat». Zaklonil hlavu docela jako dřív a rozesmál se.

Tak jsme se po několika letech zase poťkali. Karel Jaroš a já. Byl už moc nemocný, vzpamatoval se z prvního infarktu, ale mluvil o tom nerad. Vůbec o nemocech mluvil nerad. Když si všiml mého pokulhávání, pro něj nového, jen chvíličku zadržel dech a sykl. Vyšli jsme se na kafe a pak jsme je zbývajících sedm - osm let pili spolu dost často, i když to byla jen taková obarvená vodička, jak říkával.

Byla to vždycky radost, když k nám přišel. Někdy s jednou z vnuček, jindy s náradím v kapse: přitáhl kohoutek, vyměnil těsnění, spravil bez říkání to i ono, jak to tak šikovným chlapům všechno jde od ruky. Raději než kafe měl bramboračku s česnekem a majoránkou. Trpělivě sbíral po šatech bílé chlupy z našeho kocoura a úplně strašlivě rozmazlil našeho psa.

* POEZIE MIMO DOMOV - KRUIH PRÁTEL ČESKÉ POEZIE V ZAHRANICÍ

Knižnice bibliofilsky vypravených svazků v ohraničených nákladech. Adresa:

PmD (red. D. Stroj), Max Wönnner Str. 31- 8000 München 50, W. Germany.

Karel Jaroš byl až neskutečně dobrý a laskavý. Moudrý a nekonečně trpělivý. Vyrůstal mnoho let sám s maminkou, než se tatínek – to už jako invalida – vrátil ze světa. Na maminku rád vzpomínal. Jednou jsme se zastavili na hřbitově u její urny. Otřel něžně okénko, pohládl její obrázek a šli jsme. Tenkrát po cestě dlouho mlčel.

Pak měl moc rád svoji ženu Anču. To bylo vidět vlastně ze všeho, co dělal. Jak krásně udržoval byt, než se vrátila z práce. A jaký trpyt mu vklouzl do očí, kdykoliv Anča přicházela.

S mým mužem se zase rádi hádali. Moc rádi, jeden Sparťan, druhý Slávista, ale jinak jim to myslelo stejně, oběma stejně a přímo.

V té úžasné přímosti byla jediná nemilosrdnost Karla Jaroše. Ale i ta byla taková hojivá, jako třeba hořký lék. Jazyk svírá, v krku pálí, ale uzdraví. Seznámili jsme se někdy v šedesátých letech, když pracoval s Josefem Smrkovským v Národním shromáždění. Věděl tehdy už léta, že churavý systém potřebuje nejvíc ze všeho pravdu, vždy a ve všem pravdu. Že nemocnou společnost může uzdravit jen pravda. Byl až nesmlouvavým zastáncem zákonnosti, legality, pravdivosti. Ponechával každému právo na vlastní názor, i když s ním třeba sám nesouhlasil. O svém přesvědčoval jemně, ale přímočaře, trpělivě, ale s velkým důrazem. Býval velmi rozhořčen po každém setkání s někým, kdo se mu pochlubil, nebo pošeptal, že přežil tu či onu prověrku nebo něco jiného, protože si myslí své a dělá to, co «oni» po něm chtějí.

Karel Jaroš dobře věděl, kdo jsou «oni». Odkrýval nánosy jejich anonymity a nebál se toho. Věděl, že zakrývání, obcházení a chytračení jsou jen nahmilé chůdly, že jen oddálí, ne-li znemožní uzdravení.

Řadu představ PhDr Karla Jaroše, CSc, poslední tajemníka J. Smrkovského, formulovalo Základní prohlášení Charty 77. Podepsal je mezi prvními. Z výslechů v Ruzyni i v místním oddělení VB se vracel rozhořčený. Asi tak, jako když někdy vzal tužku do ruky a počítal, na kolik přijde jeho sledování, kterého si občas povšíml.

Naposledy se setkal s policií loni v říjnu. Předtím k nám telefonoval, že leží. Když tohle řekl, bylo to dost zlé. Pak najednou po ránu u nás zazvonil a sedl si na své místo na lavici za stolem. Bral si jeden nitroglycerin za druhým. Chtěl otevřít okno, aby se mu líp dýchalo. – «Ležím a slyším zvonit», začal vyprávět. «Ani župan jsem si nestačil vzít, jak to řinčelo a bouchalo. Otevřu a oni za dveřmi. Ten první, snad nejmladší z nich, na mne kývl a řekl – hodte sebou, tak deme, deme –. Vyhodil jsem je, strašně jsem řval. Oblékl jsem se a jedu sem, je to nejbliž».

Nebylo vlastně na to co říci. Věděla jsem, že jemu, bývalému podplukovníkovi Československé lidové armády, nešlo o hrubé gesto jakéhosi mladíka od policie. Karlu Jarošovi šlo v té chvíli najednou o všechno, čím dosud žil. A také o to, že nemocný člověk je vytahován z postele, že může být odvážen k výslechům, o to, že je mu různě pozastavován a odebírán řidičský průkaz, že v jednom čtvrtletí je dvakrát nařízena kontrola jeho invalidního důchodu. O to, že je vymáhána tak vysoká cena za trochu klidný život: zavřené oči nebo aspoň mlčící ústa. To všechno na něj v tu chvíli dolehlo. Nemocné srdce mu kamsi zběsile utíkalo, nitroglycerinová hůlka najednou nepomáhala. Tehdy u nás dlouho nepobyl. Poprvé si nechal obléci kabát, poprvé mě, starou kamarádku, pohládl po vlasech, poprvé mi dal pusu.

Potom jsme se viděli až v nemocnici. V tváři z něj zbyly jen ty hnědé, živé oči. Po mozkové mrtvici ztratil řeč. Pracovitá pravačka, pořád od všech možných barev a laků a nesmyitelných skvrn ze zahrady, jaksi vybledla, jaksi se zmenšila a nehybně mu ležela v klíně. Dál už mu pak bylo jenom huř. Nesmírně trpěl téměř celý rok.

Na jeho pohřeb jsme šli druhou zářijovou středu skoro nevěřičně. Oni byli už před branou krematoria i za ní. Opravdu, byli i zde. Pět nebo šest dvojic příslušníků VB v uniformách s pendreký. Dobrá desítka policistů v civilu, jakési děvče od nich s kamerou zamontovanou v kabelce.

Nás, kteří ho máme rádi jako když žil, přišlo hodně. Co jsme mohli říkat jeho milované bledé Anči s krásnými očima. Zbyly jí děti a jejich děti a vzpomínka na velkého člověka, s nímž šla od mládí životem. A já se pořád dobírám a budu dobírat pravdy, kterou měl tolik na mysli.

Praha, podzim, 1979

Noví mluvčí Charty 77

Ve shodě se základním dokumentem Charty 77 ze dne 1. ledna 1977 a dosavadní praxí přestávají Jiří Hájek a Ladislav Hejdánek dnem 1. ledna 1980 působit jako mluvčí Charty 77 a předávají týmž dnem své funkce Marii Hromádkové a Miloši Rejchrtovi.

Praha. 1. ledna 1980

Marie Hromádková, Zdena Tominová, Miloš Rejchrt – mluvčí Charty 77

Jiří Hájek, Ladislav Hejdánek – bývalí mluvčí Charty 77

Stručné životopisy nových mluvčích Charty 77:

Marie Hromádková: Narodena 5. ledna 1930 v dělnické komunistické rodině. Původním povoláním dělnice, po vystudování promovaná historička, nyní pracuje v Inženýrských a průmyslových stavbách. V KSČ od roku 1946, vyloučena v roce 1969. Je vdaná a má tři syny. Manžel Oldřich Hromádka je absolventem dvou vysokých škol. V posledních letech, po vyloučení z KSČ a degradaci z hodnosti plukovníka pracuje jako dělník. Marie Hromádková pracovala jako funkcionářka mládežnických a stranických organizací a orgánů, před rokem 1968 naposledy jako průmyslová tajemnice OV KSČ v Praze 6, po lednovém plénu ÚV KSČ roku 1968 v oddělení informací ÚV KSČ.

Miloš Rejchrt: Naroděn 19. října 1946. Otec duchovním církve českobratrské, matka učitelka. Základní a střední všeobecně vzdělávací škola v Praze, po maturitě v roce 1965 byl přijat ke studiu na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě v Praze. Studijní rok 1968-69 absolvoval na bohoslovecké fakultě univerzity v Lausanne ve Švýcarsku. V roce 1970 byl ordinován na duchovního Československé církve českobratrské. V letech 1970-72 byl vikářem sboru českobratrské evangelické církve v České Lípě. V listopadu 1972 byl zbaven státního souhlasu k vykonávání bohoslovecké činnosti, údajně pro referát ke knize Nikola-

je Berdajeva «Smysl a prameny ruského komunistu». Od té doby pracoval jako topič a údržbář v České Lípě a od roku 1976 v Praze. Je ženatý, má dvě děti ve věku 2-4 roky. Adresa: Praha 8-Kobylisy, Vršní 60.

Lze ještě níž?

Otiskujeme oznámení zaslané Vojenské obvodové prokuratuře v Praze I-Staré Město, nám. Republiky 1, dvanácti občany. O zadržení a výsleších devíti osob postižených policejními akcemi 2. listopadu podal VONS zprávu ve svém Sdělení č. 145 z 3.11.79; o podobných akcích z 4.-6. listopadu pojednává Sdělení VONSu č. 146.

Věc: Oznámení trestného činu

V Praze 20.11.1979

Ve dnech 2. – 6.11.1979 byli zadrženi orgány StB tito občané: Ivan Kyncl, Jan a Jiří Bednářové, Jan Ruml, Jaroslav Suk, Miroslav Tyl, Ivan Dejmal, Svatopluk Karásek, Miroslav Bělovský, Jaroslav Kukal, Vladimír Prajzler, Markéta a Pavla Němcovy, Tomáš Liška, Josef Danisz, Martin Hybler a jiní. Paní Anna Grušová byla v pondělí 5.11. podrobena výslechu pod nátlakem: bylo jí sděleno, že nebude vypovídat, bude zadržena nejen ona, ale i její nezletilá dcera Milena. V bytech a na pracovištích některých z nich byla provedena domovní prohlídka. V usnesení o domovní prohlídce se uvádí, že tato je nařízena na základě rozhodnutí vyšetřovatele StB z 2.11.1979 OVS-VS-651/79, jímž bylo zahájeno tr. stíhání pro přípravu tr. činu teroru podle § 7/1 tr.z. k § 94/1 tr.z. a to proto, že bylo «zjištěno, že dne 28.10.1979 byl neznámým pachatelem odeslán anonymní dopis, vyjadřující úmysl poškodit socialistické společenské a státní zřízení republiky provedením destrukce důležitého objektu v hl. městě, resp. usmrcením presidenta republiky». Z tohoto důvodu byli uvedení občané podrobeni výslechům, zadrženi v cele předběžného zadržení po 48 – 75 hod. (aniž by byli předáni prokurátorovi) a zacházeno s nimi jako s obviněnými, přičemž některým, např. Ivanu Kynclovi byla způsobena vážná újma na zdraví fyzickým násilím spojeným s urážkami a výhrůžkami. Další z uvedených občanů byli zadrženi dle § 23 zák. č. 40/1974 Sb. pod záminkou podezření z tr. činu pobuřování, event. jiných tr. činů (aniž ovšem splňovali podmínku, za níž jediné lze dle uvedeného zákona občana zadržet – tj. nedopustili se žádného «ohrožení veřejného pořádku», ale naopak byli zadržováni převážně ve svých bytech), některým, např. Dr. Daniszovi a Dr. Hyblerovi, dokonce nebyl ani formální důvod zadržení sdělen.

Nikomu z postižených nebylo uvedeno, proč právě on je bez zřejmého zákonného odůvodnění vystavován ponižujícím procedurám (většina zadržovaných mužů byla bez udání důvodu a proti své vůli ostříhána v ruzyňské věznici). O formálnosti inkriminovaných podezření z tr. činů svědčí i to, že

téměř u všech zadržených neproběhly během internace již žádné další vyšetřovací úkony.

Z jednání orgánů provádějících uvedená opatření bylo patrné, že je jim známo, že zadržení občané jsou signatáři Charty 77, občanské iniciativy pro zachování zákonnosti ve vztahu mezi orgány moci a občany – tedy, že se jedná o občany aktivně angažované ve smyslu čl. 17 Ústavy ČSSR. Mohly to ostatně konstatovat již z označení písemností, zabavovaných při domovních prohlídkách. Z této skutečnosti jim mohlo a mělo být zřejmé, že spojit tuto jejich angažovanost jakýmkoli způsobem s přípravou teroristických akcí je absurdní. Přesto postupovaly tak, jakoby takové obvinění bylo odůvodněné. Plným právem si proto postižení kladou otázku, zda nemělo jít o pokus přimět je zastrašováním k tomu, aby upustili od této své angažovanosti.

I když však od tohoto aspektu odhlédneme, v každém případě lze dotčené jednání příslušníků StB kvalifikovat jako tr. čin omezování osobní svobody (podle § 231/1,2 tr.z.) v souběhu s tr. činem zneužití pravomoci veřejného činitele (podle § 158/1 písm. a,b,c tr.z.).

Oznamujeme proto jednání příslušníků StB s námi Vám, jako příslušné prokuratuře (dle § 12 zák. o prokuratuře) a žádáme přešetření, zda v něm nedošlo k porušení zákona.

S pozdravem

Ivan Kyncl, Jan Bednář, Jiří Bednář, Jan Ruml, Jaroslav Suk, Ivan Dejmal, Svatopluk Karásek, Markéta Němcová, Pavla Němcová, Tomáš Liška, Josef Danisz, Martin Hybler.

vyřizuje: Martin Hybler, Myslíkova 18, 120 00 Praha 2

příloha: vyjádření mluvčích Charty 77 k tr. oznámení

V Praze dne 20.11.1979

Připojujeme se k uvedenému oznámení trestných činů.

Jiří Hájek,

Zdena Tominová,
Ladislav Hejdánek

mluvčí Charty 77

Redakci Listů vnucuje četba tohoto oznámení několik otázek. Snad nám na ně někdo odpoví:

1) Vypátrala StB, kdo chtěl usmrtit prezidenta republiky «destrukcí důležitého objektu»?

2) Jestliže ne, vypátrala StB, kdo psal anonymní dopis, jehož sepsání a odeslání samo o sobě zakládá podstatu trestného činu klamání úřadů?

3) Jestliže ho nevypátrala, nesvědčí to o velmi nízké úrovni práce jejich pátracích orgánů?

4) Jestliže však jsou pátrací složky plně na výši, nezbyvá pak jediný logický závěr – že totiž žádný anonymní dopis o připravovaném atentátu neexistoval?

5) Jestliže neexistoval, je třeba se ptát: k jaké další stupidní provokaci se StB ještě sníží, když se zdá, že níže v tomto směru snad už klesnout nelze?

6) Kdo poskytne občanům bezpečnost před Státní bezpečností?

Odpověď laskavě zašlete do redakce Listů.

Dopis z Maďarska signatářům Charty 77

V loňském listopadovém čísle Listů jsme referovali o třech dokumentech svědčících o odporu, který proces s členy VONSu vyvolal v Maďarsku. Byl to dopis 184 občanů prezidentovi MLR, dále dopis 124 intelektuálních pracovníků Jánosi Kádárovi, a konečně dopis adresovaný signatářům Charty 77. Odeslali jim ho 26. října 1979 filozofové György Bence a János Kis, a literární kritik János Kenedi. Považujeme tento třetí dopis za zajímavý pro čtenáře Listů a otiskujeme jeho překlad z časopisu «Irodalmi Ujság» («Literární noviny»), který vychází v Paříži.

Milí přátelé,

s obavami jsme několik měsíců sledovali zprávy o tom, jak se připravoval proces. S rozhořčením jsme se dověděli o jeho cynických rozsudcích.

Jsme Východoevropané: proto nám nemůže zůstat lhostejné, když jsou kdekoliv ve východní Evropě pronásledováni lidé, kteří bojují za lidská a občanská práva. Jsme Maďaři, občané státu, jehož vojsko se zúčastnilo obsazení Československa: proto cítíme zvláštní odpovědnost za všechno, co se u vás od roku 1968 děje. A jsme příslušníky generace, která mohla vyvodit poučení o maďarském roce 1956 teprve z československého roku 1968, a vděčí tedy roku 1968 za svou politickou dospělost: tím se vaše věc stala i naší vlastní věcí.

Jako mnoho jiných lidí v okolních zemích jsme i my vyvodili z násilného potlačení československého pokusu závěr, že se demokracie může ve východní Evropě zrodit jedině ze semknutí národů této oblasti. Musíme přiznat, že v Maďarsku takto tehdy smýšlela jen nepatrná menšina. Většina považovala demokracii u nás jen za smělou představu a soudila, že každý, kdo se za takovými představami žene, ohrožuje poměrně slušnou úroveň i jistoty našeho života. V nejlepším případě prý je možné zlepšovat poměry krůček za krůčkem v rámci daném politickým systémem. A k tomu že není mezinárodního semknutí třeba – naopak; je nutné se obrátit dovnitř, a venek na sebe neupozorňovat.

Dlouho se zdálo, že většina má pravdu. Životní podmínky v Maďarsku se pomalu, ale zdatelně zlepšovaly. Také státní řízení duchovního života se stávalo pružnější. Potom se však začaly objevovat meze tohoto vývoje. A čím více se blížíme těmto mezím, tím je více těch, kdo jsou nespokojeni se stále hubenějšími výsledky. Přibývá těch, kdo nejsou ochotni se za ně vzdát naděje na demokracii.

V posledních letech poznává stále větší počet lidí i to, že se my Maďaři ani v jiných směrech nemůžeme uzavřít do hranic své země. Ze sousedních států jen v Československu žije 600 tisíc Maďarů, a od roku 1968 je maďarská menšina v ČSSR postupně zbavována i toho mála ústupků, kterých se jim dostalo v šedesátých letech. Poučili jsme se, že je v našem zájmu, aby v sousedních zemích byla demokracie.

Milí přátelé, v Maďarsku žije mnoho lidí, kteří sledují boj Charty 77 za demokratické Československo se sympatiemi a nadějemi. Když v těchto těžkých hodinách bilancujete, kdo ve východní Evropě stojí při vás, počítejte i s námi.

György Bence
János Kis
János Kenedi

Agent arcibiskupem?

V poslední době se často píše v zahraničním tisku, že čsl. režim podmiňuje souhlas s jmenováním Julia Gabriše arcibiskupem v Trnavě požadavkem, aby byl apoštolský administrátor Vrána jmenován arcibiskupem v Olomouci.

V letech 1966-1969 jsem pracoval pod diplomatickým krytím jako zpravodajský důstojník v Beirutu. Jestli se nemýlím, tak to bylo v roce 1967, kdy jsme obdrželi ze štábu rozvědky pokyn, že do Beirutu přijede Vrána společně s dalším členem Pacem in terris a abychom se o ně postarali a dopravili je do Damašku v Sýrii.

Byl jsem překvapen, proč tento příkaz přišel po linii zpravodajské služby a ne cestou ministerstva zahraničních věcí. Vrána a jeho kolegu odvezl do Damašku Beirutský resident čsl. rozvědky Jaromír Janský, který používal krycí jméno Jarolím. Já jsem cestoval s nimi. V průběhu naší cesty se rozvinula živá debata o vedoucím církevního úřadu Hrůzovi. Vrána o něm mluvil jako o příteli, kterého obdivoval pro jeho chytrá jednání se Svatou Stolicí v Římě. Pamatuji, jak Vrána popisoval místnost, ve které měl Hrůza při své návštěvě Vatikánu spát. Toto komentoval žerty, jak asi bylo papeži, když měl ubytovaného komunistu ve svém domě atd.

Později se náš rozhovor stočil na ministra zdravotnictví Plojhara a na jeho oblibu dobrého jídla, pití a děvčat. Vrána vyprávěl historky o Plojharovi, o tom jak při jeho oficiálních návštěvách nemocnic jsou k jeho přivítání posílány ty nejhezčí ošetřovatelky, aby si tak nemocnice zachovala jeho přízeň a měla naději, že tento schválí žádost o zakoupení nových lékařských přístrojů, které nemocnice potřebovala. Naše debata byla velice světská a Vrána dělal spíše dojem obžerného prostopášíka než duchovního otce.

O několik měsíců později jsem v Praze potkal starého známého z církevního odboru kontrarozvědky a tento mi potvrdil, že Vrána je starým agentem státní bezpečnosti.

Současným prosazováním Vrány do funkce arcibiskupa československý režim následuje sovětskou praxi, že nejvyšší církevní funkcionáři musí být agenty státní bezpečnosti. Jsem člověk světský a proto chápu některé světské slabosti pana apoštolského administrátora. Co mi však na něm vadí, je jeho oddanost režimu, který byl dosazen sovětskými okupanty a proto se zmiňují o svých zkušenostech.

František Augusta

VONS sděluje dál...

Přes trvající uvěznění šesti členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (Havla, Uhla, Bednářové, Bandy, Dienstbiera a Alberta Černého, odsouzeného v Brně na 3 a půl roku) pracuje Výbor dál. Z jeho nových Sdělení uveřejňujeme dvě, o Janu Zmatlíkovi a Jiřím Grušovi. Pro informaci: Dr. M. Dojčárová, uvedená ve Sdělení č. 148, rovněž předsedala senátu Nejvyššího soudu, který 21. prosince 1979 potvrdil veškeré rozsudky nad členy VONSu vynesené Městským soudem v říjnu.

Sdělení č. 148 (Odvolací řízení ve věci J. Zmatlíka)

Dne 25. října 1979 proběhlo v Praze před senátem Nejvyššího soudu ČSR, jemuž předsedala JUDr. M. Dojčárová (Gen. prokuraturu ČSR zastupoval JUDr. J. Baláš) odvolací řízení v trestní věci J. Zmatlíka, obviněného z přípravy podvracení a podvracení republiky (§§ 7/1, resp. 98/1 tr.z.). Senát zamítl odvolání obviněného i jeho matky a potvrdil rozhodnutí městského soudu v Praze z 11.7.1979 o vině. V intencích návrhu prokuratury však snížil výměru trestu o jeden rok, z tří a půl na dva a půl roku nepodmíněně v I. nápravně výchovné skupině. Jan Zmatlík byl před tímto konečným rozhodnutím soudu po dobu 14 měsíců ve vazbě. Odvolací řízení u Nejvyššího soudu ČSR bylo prohlášeno za neveřejné s odůvodněním, že J. Zmatlík byl před svým zatčením zaměstnán v Kriminologickém ústavu při Generální prokuratuře ČSR. V první instanci však bylo hlavní líčení veřejné (viz naše sdělení č. 122).

Jan Zmatlík stojí pevně za svým socialistickým přesvědčením, jakož i za svým právem shromažďovat a šířit informace v duchu Charty 77, jejímž je signatářem. Soud nad ním považujeme za nespravedlivý a tendenční.

V Praze 30. října 1979

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných

Sdělení č. 149 (Trestní stíhání J. Gruši a P. Roubala zastaveno)

Podle sdělení Správy vyšetřování StB (Čj. VS-ČVS-13-120-1978) signovaného vyšetřovatelem kpt. Smolíkem bylo dne 27.9.1979 zastaveno trestní stíhání Jiřího Gruši pro pobuřování (§ 100 tr.z.), kterého se měl dopustit tím, že «v roce 1974-1975 z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky sepsal písemnost s názvem «Dotazník» obsahující hrubé pomluvy a útoky proti socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky a rozšiřoval ji mezi své známé...». Z odůvodnění: «... Ačkoliv písemnost «Dotazník» je svým způsobem závadová, nelze v jednání obviněného spatřovat trestný čin, neboť s ohledem na výsledky vyšetřování i jinak nejasný obsah písemnosti lze uzavřít, že stupeň nebezpečnosti činu pro společnost je nepatrný (§ 3 odst. 2 tr.z.). Bylo proto nutno trestní stíhání obviněného zastavit, neboť nebyl shledán důvod pro postoupení věci.»

Současně bylo zastaveno trestní stíhání Pavla Roubala za rozšiřování literárních prací, mj. i Grušova románu. Oba strávili v roce 1978 dva měsíce ve vyšetřovací vazbě.

V Praze 30. října 1979

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných

Propuštění

Sdělení VONS č. 156

(propuštění J. Bělikové, Ladislava Lise, Václava Malého a Jiřího Němce z vazby)

22. prosince 1979, t. j. cca 36 hodin poté, co senát Nejvyššího soudu odsoudil šest jiných členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných k vysokým trestům odnětí svobody za jejich činnost ve VONS, byli čtyři členové VONS – Jarmila Běliková, Ladislav Lis, Václav Malý a Jiří Němec – věznění od 29. května 1979 propuštěni z vazby. Nadále však pokračuje trestní stíhání vedené proti nim pro trestný čin dle § 98, odst. 1, 2 a b tr. z. (podvracení republiky).

27. prosince 1979

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
Československá liga pro lidská práva
člen Mezinárodní federace pro lidská práva

Sdělení č. 157

(Libor Chloupek propuštěn)

Dne 26.12.1979 byl propuštěn čtyřicetiletý Libor Chloupek, který se odpykal trest odnětí svobody v trvání 20. měsíců ve věznicí v Plzni na Borech. Libor Chloupek byl v lednu 1979 odsouzen společně s Petrem Cibulkou a Petrem Pospíchálem pro trestný čin podle § 100 tr. z. (pobuřování). O případu jsme informovali ve sděleních VONS č. 2, 40, 42, 55, 63, 70, 123.

27. prosince 1979

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
Československá liga pro lidská práva
člen Mezinárodní federace pro lidská práva

Jiří Lederer

13. ledna 1980 byl propuštěn z vězení přední český novinář Jiří Lederer, který si musel odpykat celé tři roky vězení, ke kterým byl odsouzen za to, že odeslal do zahraničí rukopisy literárních děl českých spisovatelů, kteří nesmějí publikovat ve své vlasti.

Telecí na drátě

aneb co se může přihodit u nás komukoliv

JULIÁN SLATINA

Telecí není maso. Pozor: Netvrdím, že není telecí maso – to bych se mohl dopustit šíření poplašných a nepravdivých zpráv. Tedy poplašných určitě.

Telecí je obec. Konkrétně u Svitav. Žije tam inženýr Tomáš Bísek, duchovní Českobratrské církve evangelické. Tato dvojí kvalifikace měla dne 21. října loňského roku následky téměř nedozírné. Protože je inženýr, zjistil Tomáš Bísek existenci něčeho, co popsal těmito slovy:

«Sestava se skládá ze síťového zdroje 120/220 V s převodem na 9 V (označení TI-560-1-22275). Další díl je pětikanálový vysílač s multiplexem (označení T III. 696-A.0-35100). Výrobce neuveden, součástky TESLA a zahraniční IC. Další díl jsou kontaktní dynamické mikrofony v počtu 2 kusy. Dále kabel na 220 V a linka k připojení na telefonní vedení».

To vše zjistil jako inženýr. Jako duchovní tak učinil – přirozeně – ve farním bytě evangelického sboru v Telecím. Rovněž jako duchovní usoudil, že je to u Boha, nebo přinejmenším že v tom musí být vyšší moc. Na tu se tedy obrátil: odnesl sestavu skládající se ze síťového zdroje atd. dne 14. listopadu na Krajskou prokuraturu v Hradci Králové a svěřil ji jejímu šéfovi Dr. Aloisi Bráblíkovi, nikoli však aniž si k aktu předání přizval seniora téže církve v Rané Jindřicha Výborného a faráře ve Svatouchu Bohdana Pivoňku. To jednak proto, že původ sestavy atd. se zdál být opravdu u Boha, jednak z toho důvodu, že oba mohli dosvědčit, že zařízení viděli «umístěno v mezipůdním prostoru nad rohem obývacího pokoje, připojeno na síť 220 V a linkou v rámu dveří k telefonnímu vedení s mikrofony umístěnými těsně nad stropní omítkou, jeden nad obývacím pokojem a jeden nad kuchyní».

Že vikář Bísek nebyl ochoten brát svůj objev na lehkou váhu, je zřejmé z toho, že dodávku zařízení v duchovním životě spíše neobvyklého označil jako současně oznámení «trestného činu porušování domovní svobody proti neznámému pachateli» – což zároveň svědčí o jeho vzácném taktu.

Tato vlastnost vynikne tím více, uvědomíme-li si, že již den před popsáním aktem, tedy 13. listopadu 1979, konkrétně v 16.30 hodin, se do Telecího, a to přímo k vikáři Bískovi, dostavila «StB v doprovodu

VB», a přátelsky ho – jako notorického signatáře Charty 77 – poprosila, aby jim sestavu atd. vydal. Důvtipný čtenář se z tohoto zjištění jistě dovtípí, že ne-li VB, tedy zřejmě StB musela o přítomnosti sestavy v bytě duchovního pastýře vědět. Odkud, je rovněž u Boha, leda že by jí to byl sdělil neznámý pachatel. Tak smělý závěr ovšem vikář Bísek zavrhl a trval na tom, že musí uvědomit krajského prokurátora. Tak vroucí přání si ani VB ani StB netroufaly zmařit, a tak vznikl kompromis v podobě odevzdacího aktu v Hradci příštího dne, jak výše vylíčeno. Veřejná moc se za tento ústupek odškodnila tím, že ing. Bíška držela do půl dvanácté v noci na okresním oddělení Veřejné bezpečnosti ve Svitavách a podrobila jeho domek v Telecím až do příštího odpoledne neprodyšnému obležení, takže děti zprvu nemohly do školy, ba ani na zahradu, patrně aby byly chráněny před neznámým pachatelem.

To vše a ještě více vypsál tedy Tomáš Bísek v dopise Dr. Jánovi Feješovi, generálnímu prokurátorovi ČSSR, s kopiemi sprátenými instancím, to jest ministrově vnitra Obzinovi, Synodní radě českobratrské církve evangelické a mluvčím Charty 77. Zda se sešly ke společnému projednání případu, zatím nevíme. Dokonce nám zatím není známo, jak odpověděl Dr. Feješ na Bíškov dotaz, «zda-li existuje případná právní norma, která by u nás odposlech povolovala jakémukoliv státnímu orgánu».

Tady se ovšem Tomáš Bísek, přes všechnu svou technickou i bohosloveckou kvalifikaci dopustil chyby. Co mají, pro Boha, «státní orgány» společného s «neznámým pachatelem»? To je věru u Boha. Ale nedosti na tom: ing. Bísek se nechal strhnout k ještě daleko chybnějšímu kroku, když do závěru dopisu generálnímu prokurátorovi napsal, že «se taková věc může přihodit komukoliv, to znamená i Vám». Obávám se, že se tím Bísek dopustil trestného činu vyhrožování veřejnému činiteli. To by tak hrálo, aby obyčejný vikář sliboval vysokému státním hodnostáři, že ho bude odposlouchávat! Tak to tedy ne – na to jsou tu povolanejší instituce. A jak by jejich dráty nebyly schopné dosáhnout na generální prokuraturu, když se táhnou až do samého Telecího?

LISTY (řídí Jiří Pelikán s redakční radou) vycházejí jako dvouměsíčník a jsou určeny především čtenářům v Československu. Přečtete a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je možno časopis objednat za roční předplatné

20, – DM (nebo ekvivalent v cizí valutě) pro evropské země

25, – DM pro USA, Kanadu, Izrael a j. zámořské země (letecky)

27, – DM pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Již. Ameriku (letecky)

Předplatné a příspěvky na tiskový fond posílejte na

LISTY, PSchA München 112 76-802 složenkou nebo.

LISTY, Konto No 112844, Bayerische Vereinsbank, Leopoldstrasse, München.

Objednávky časopisu a knih (Tanky proti sjezdu, Zakázaný dokument) a ostatní korespondenci posílejte na adresu redakce:

LISTY, Via Torre Argentina 21, 00186 ROMA